

Statsborgeren under Peder Soelvold 1831-1835

Masteroppgave i historie
Kristian Holen Nymark
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitet i Oslo
Høst 2014

© Kristian Holen Nymark

2014

Statsborgeren under Peder Soelvold 1831-1835

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo.

Forord

En stor takk må først rettes til veileder Odd Arvid Storsveen for nitidig lesning, inspirasjon, innsikt, korreksjoner og interessante diskusjoner. Cecilie Holen må også takkes for glimrende transkribering og oversettelse av Karl Johans brev på fransk. Til slutt fortjener min samboer Marte Stenslet Grøndahl takk for korrekturlesning og tålmodighet.

Kristian Nymark

Oslo, 7.11.2014

Præssen er en Hovmester, hvis ubehagelige Vrantenheds og strenge Moraliseren man for hans gode Indsigters og gavnlige Hensigts Skyld er nødt til at taale.¹

- Anonym i *Statsborgeren*, 15. juli 1832.

¹ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.7.1832: 14.

Innhold

Kapittel 1. Innledning.....	5
Presentasjon	5
Problemstilling.....	6
Offentligheten i den tidlige embetsmannsstaten – gjeldende teori.....	7
Kilder, kildekritikk og metode.....	9
Kapittel 2. Tidligere litteratur om <i>Statsborgeren</i>	13
Wergelands alligator.....	13
Et «Organ for Klassehad, Misundelse og personlig Forfølgelsesaand».....	13
Det første større forskningsprosjektet.....	16
Mellomkrigstid og norskdomsbevegelse	18
Standardverkene i etterkrigstiden	21
<i>Statsborgeren</i> i pressehistorien.....	22
Kapittel 3. 1831: <i>Statsborgerens</i> profil og presseetikk	27
En husmann i byen	27
Samarbeidsprosjektet <i>Statsborgeren</i>	27
<i>Statsborgerens</i> første utgave	28
Arven fra opplysningstiden - Den samlende redaktøren	30
«Ryktesmeden» Soelvold	32
Nasjonalisme og amalgamasjonsfrykt.....	37
Kapittel 4. 1832-1833: <i>Statsborgeren</i> og embetsstanden.....	40
Bønder mot embetsmenn	40
Bondeopposisjon og byopposisjon	40
<i>Statsborgeren</i> , den samlede bondeopposisjonens blad?.....	46
Agitasjon i 1832.....	47
Agitasjon i <i>Statsborgeren</i>	51
Demokraten Soelvold	56

Agitasjonens resultat.....	58
Samtidens syn på agitasjonen	61
Idealembetsmannen	63
Embetsmisligheter – en definisjon	65
Tilfellet Andreas Olsen.....	68
Olsen-saken på Stortinget.....	73
Rettslig forfølgelse	77
Kapittel 5. 1834-1835: Soelvolds fall	81
Smededikt og portomoderasjonstap.....	81
Elitenes reaksjon på <i>Statsborgeren</i>	88
Soelvolds stortingsbedømmelse	91
«For Statsborgere mod ‘Statsborgeren’»	94
Dommene mot <i>Statsborgeren</i>	96
Mer motstand i <i>Morgenbladet</i>	101
Martyren Soelvold	106
Kamp om makt og påvirkning	108
Soelvold ut av <i>Statsborgeren</i>	112
Kapittel 6: Konklusjon	114
Bønder, embetsmenn og opinion	114
Den radikale publisisten	116
Kilder og litteratur	119
Utrykte kilder.....	119
Trykte kilder	119
Stortingsforhandlinger	120
Aviser og tidsskrifter	120
Rettskilder.....	121
Litteratur	121

Kapittel 1. Innledning

Presentasjon

Åndslivet i Norge var i den første halvdel av århundret etter 1814 preget av tanker om en nyvunnen frihet. Norges løsrivelse fra Danmark og Grunnloven, med folkesuverenitetsprinsippet, maktfordelingsprinsippet og trykkefriheten som sentrale lovfestede verdier sto sentralt i disse frihetstankene. Trykkefriheten og dens unntak var stadfestet i Grunnlovens § 100, og åpnet for fremveksten av en fri presse og en mer differensiert offentlig diskurs. En åpen og fragmentert opposisjon av bønder og intellektuelle fikk lov og mulighet til å vokse frem, både i offentligheten og på Stortinget. Bondestanden ble gradvis mer politisert.

Likevel fremsto samfunnets oppbygning for mange fremdeles som urettferdig, med utstrakte privilegier til enkelte samfunnsgrupper. Embetsmennene hadde fått videreført og konsolidert sin maktposisjon fra enevoldstiden, også gjennom Grunnloven. I lokalsamfunnene var presten, sorenskriveren og fogden i en særstilling. I tillegg var den lokale og regionale organiseringen av embetene og deres ansvarsområder både kaotisk og forvirrende, i det minste for bøndene. Bøndene som møtte urettferdighet og maktmisbruk i dette systemet følte seg ganske maktesløse. Snakk om embetsstanden som det nye «aristokratiet» begynte å spre seg.

15 år ut i den unge statens historie dukket husmannssønnen Peder Pedersen Soelvold opp som politisk aktør. Soelvold grunnla avisen *Statsborgeren* i 1831 og var redaktør frem til oktober 1835. Da måtte han trekke seg etter massivt press fra hele det politiske spekteret og etter å ha blitt dømt æresløs to ganger med kort mellomrom i to skjebnesvangre rettssaker. Rundt seg samlet Soelvold en gruppe radikale systemkritikere, bondevenner og bønder, deriblant Sylvester Sivertson og ikke minst Henrik Wergeland. Som en innsender i *Statsborgeren* påpekte, var «Bladets Formaal at oplyse Bonden om sine Rettigheder, samt trække Embedsvilkaarligheder for Lyset.»² og bladets slagord, stolt proklamert på hver forside, var å kjempe for «Retfærdighed, Frihed og Oplysning». *Statsborgeren* ble raskt et av tidens største tidsskrifter med et opplag på mellom 450 og 600³, og ble både elsket og hatet for sine utleveringer av navngitte embetsmenn og for sin funksjon som talerør for indignerte

² *Statsborgeren*, Ellevte hefte, nr. 20-21, 9.2.1834: 154.

³ Wilhelm Munthe, «*Statsborgeren*» og Peder Soelvold: et bidrag til den norske presses historie, Kristiania 1907: 101. Antageligvis ble avisen delt og lest av langt flere enn dette. Opplaget kan virke beskjedent, men det er verdt å merke seg at landets største avis, *Morgenbladet*, ikke hadde flere abonnenter enn 1400, i følge Martin Eide (red.), *En samfunnsmakt blir til 1660-1880*, bd. 1 i Hans Fredrik Dahl (red.), *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010)*, Oslo 2010: 220.

bønder. Til tross for det, sett med dagens øyne, beskjedne opplagstallet, vakte *Statsborgeren* stor oppsikt, ble relativt innflytelsesrik og fikk sterke reaksjoner mot seg.

De følgende sidene skal dreie seg om *Statsborgeren* som et eksempel på spenningen, interessekonfliktene og de ideologiske skillene mellom bønder og embetsmenn i tiårene etter 1814.

Problemstilling

To sidestilte hovedproblemstillinger skal belyse konflikten mellom bønder og embetsmenn i lys av *Statsborgeren*. Hva var Peder Soelvolds og *Statsborgerens* syn på medlemmene av embetsstanden og selve embetsmannsstaten, og hvordan kom dette til syne i *Statsborgeren*? Og hva slags betydning og innflytelse hadde *Statsborgeren* i den politiske diskursen, i opinionsdannelsen og i offentligheten generelt?

Ettersom *Statsborgerens* presseetiske fundament har blitt drøftet en del i nyere historieverk, vil også det tas opp i denne oppgaven. Spørsmålet om hvordan *Statsborgerens* presseetikk var og hvorfor den var utformet slik, er også sentralt fordi det vil være med på å gi et bilde av hvorvidt *Statsborgeren* bør regnes som en legitim aktør i offentligheten med påvirkningskraft på opinionen eller om avisen var et useriøst, marginalt fenomen. Presseetikk kan være interessant i seg selv. Men det er nødvendig å sette pressen inn i en større samfunnsmessig kontekst for virkelig å forstå dens formål og funksjon. Derfor forblir spørsmålet om *Statsborgerens* presseetikk en underproblemstilling.

Det første hovedspørsmålet vil hovedsakelig bli drøftet i kapittel fire. Spørsmål to vil være et gjennomgangstema gjennom hele oppgaven, men vil særlig bli undersøkt i kapittel fem. Underproblemstillingen om presseetikken vil bli gjennomgått i kapittel tre.

For å svare utførlig på den første problemstillingen blir det også nødvendig å forsøke å finne ut mer om de forskjellige skribentene og innsenderne til *Statsborgeren*. Jeg ønsker også, dersom det er mulig, å undersøke rollefordelingen mellom Soelvold og de øvrige aktørene i avisen. Miljøet rundt avisen besto av mange fremtredende personer i Christianias offentlighet. Det er mulig at Soelvolds rolle som redaktør på bekostning av andre redaksjonsmedlemmer har blitt vektlagt i for stor grad tidligere. Utfordringer knyttet til dette kommer jeg nærmere tilbake til i delen om kilder.

En del underproblemstillinger kan stilles også i forbindelse med den andre hovedproblemstillingen. Én ting er hvor betydningsfull avisen var sett med ettertidens øyne, noe annet er hvordan den ble oppfattet i samtiden. Hvordan reagerte embetsmennene som ble

omtalt i avisen og hva syntes *Statsborgerens* meningsmotstandere om avisens innhold? For å kartlegge hele bildet av disse reaksjonene mot *Statsborgeren*, er det også nødvendig å gjennomgå rettssakene mot de som skrev i avisen, eller i visse tilfeller de som tok på seg ansvaret for å ha skrevet i avisen på vegne av andre. Hvordan ble disse rettssakene gjennomført, og hvem var de sentrale aktørene på forsvarer- og saksøkersiden? Hvordan påvirket disse rettssakene driften av *Statsborgeren*?

Jeg kommer til å begrense meg til Soelvolds redaktørtid i *Statsborgeren* og se bort i fra tiden fra høsten 1835 til 1837 da Henrik Wergeland fungerte som redaktør. Under Wergeland forandret *Statsborgeren* såpass karakter, både i form, innhold og standpunkter, at det ikke vil være fruktbart å se på den tiden i denne sammenhengen.⁴

Formålet med denne teksten er ikke å redegjøre for *Statsborgerens* historie fra start til slutt; det er allerede forsøkt to ganger.⁵ Oppgaven skal snarere forsøke å bringe inn noen nye perspektiver på avisdriften og miljøet rundt avisen. Derfor vil det ikke nødvendigvis være de mest vesentlige aspektene ved driften eller de mest sentrale hendelsene som vil bli omtalt mest. Alle aspekter ved avisen vil heller ikke bli nevnt.

Offentligheten i den tidlige embetsmannsstaten – gjeldende teori

Den offentlige diskursen og graden av dialog mellom makten og folket gjennom en offentlig sfære har blitt diskutert og teoretisert over mye, både generelt og i Norge. Mest kjent og oftest sitert internasjonalt er Jürgen Habermas' tese fra *Strukturwandel der Öffentlichkeit* fra 1962, som drøfter de strukturelle overgangene til og fra det han kaller den borgerlige offentligheten. I følge Habermas førte fremveksten av en utdannet borgerklasse fra slutten av 1600-tallet og frem mot første halvdel av 1800-tallet til fremveksten av en ny sosial sfære, et offentlig rom mellom statens myndighet og privatsfæren.⁶ I denne nye sfæren, mer konkret lokalisert på kaffehus, salonger og klubber rundt om i Europa, samlet borgere av ulik rang seg for fritt å diskutere samfunnsproblemer.⁷ Tidsskrifter ble etablert som en videreføring av disse samlingsstedene. Idealet var at diskusjonen skulle foregå dialektisk, med andre ord skulle fornuften seire ved at dannede mennesker rasjonelt diskuterte i det offentlige rom. Det er stilt spørsmålstegn ved flere av delene til Habermas' teori, og gyldigheten for hele teorien på

⁴ Om Wergelands tid som redaktør av *Statsborgeren*, se Odd Arvid Storsveen, *En bedre vår: Henrik Wergeland og norsk nasjonalitet*, bd. 1, Oslo 2004: 415-422.

⁵ Munthe 1907 og Torstein Høverstad 1930, *Frå einevelde til folkestyre 1814-1842*, bd. 2 av *Norsk skulesoga*, Oslo 1930.

⁶ Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*, oversettelse av tysk 1. utg. (1962), Oslo 1971: 27.

⁷ Habermas 1971: 32-33.

dansk-norske forhold på 1600- og 1700-tallet er tvilsom.⁸ Følgelig er den direkte relevansen for 1800-tallets Norge ikke så stor. Men innsikten teorien om den borgerlige offentligheten gir med tanke på å se på offentligheten som en fundamentalt ny type dynamisk sosial sfære, som er avhengig av og forandrer seg ut fra endrede samfunnsforhold og forutsetninger, gir et godt utgangspunkt for studier av forskjellige typer offentligheter. I tillegg har Habermas' offentlighetsteorier inspirert mye av forskningen på offentligheten de siste 50 årene og er følgelig naturlig å nevne.⁹

Uavhengig av Habermas har Jens Arup Seip forsøkt å forklare ideene rundt offentlighet og forfatningen i Norge i de fire tiårene før 1814 i sin avhandling *Teorien om det opinionsstyrte enevælde*. Teksten forsøker å svare på spørsmålet om det før 1814 foregikk en ideologisk utvikling som forberedte overgangen til en friere forfatning uten å forkaste eneveldet,¹⁰ med andre ord om ideen om og delvis praktiseringen av en friere, åpen offentlig mening hadde eksistert lenger enn siden 1814. Vekselvirkningen mellom relativt åpen offentlig politisk diskusjon og en konsensus som motvirket kritikk mot regimet og selve styresettet står sentralt i Seips teori. Seip mener å ha funnet tydelige ideologiske spor etter dette og påviser dermed noe av kontinuiteten fra 1700-tallet gjennom 1814 og tiden etter.¹¹ Dette er interessant fordi det underbygger ideen om at det kan være fruktbart å se på Peder Soelvolts publiseringspraksis i en større sammenheng og særlig bakover i tid. Det er mulig han sto nærmere en del ideer fra 1700-tallet enn nyere ideer fra hans egen samtid.

Habermas og Seips teorier fungerer ikke for å forklare tematikken denne oppgaven skal ta for seg. Grunnen til at deres teorier blir nevnt, er fordi offentligheten *Statsborgeren* og bondeopposisjonen fungerte i, kan ha befunnet seg i en slags overgangsfase. Et nyere begrep som kan belyse dette er *folkelig offentlighet*, et begrep lansert av Knut Dørum.¹² Der Habermas' tese først og fremst var en eliteteori, tar Dørum for seg utviklingen av en politisk bevissthet og offentlighet blant allmuen. Det egner seg bedre i denne sammenhengen, men er kanskje ikke helt gjeldende. Dørum beskriver en prosess der offentligheten og politikken frem mot 1850-tallet ble gradvis gjort tilgjengelig for stadig bredere lag av folket. På hvilket

⁸ Dette blir blant annet hevdet av Henrik Bastiansen i Håkon Gundersen, «Mediene ned på jorden», *Morgenbladet*, 3.10.2003. Det blir også tatt opp i Mona R. Ringvej, «Trykkefrihetens grenser på sporet av en flerstemmig offentlighet i Danmark-Norge før 1814», *Arr – Idéhistorisk tidsskrift* 2008 (4): 110 og Henrik Horstbøll, «Enevælde, opinion og opposisjon. En discussion af historisk kritik og politisk krise i Danmark i slutningen av 1700-tallet», *Jyske Samlinger, Bind Ny Række* 1987: 42.

⁹ James van Horn Melton *The Rise of the Public Sphere in Enlightenment Europe*, New York 2001: 3-4

¹⁰ Jens Arup Seip, *Teorien om det opinionsstyrte enevælde*, Oslo 1958: 2.

¹¹ Seip 1958: 65-66.

¹² Knut Dørum, «Et oppgjør med eneveldet og standssamfunnet – dannelsen av en folkelig offentlighet i norske bygger 1814-1850», *Historisk tidsskrift*, 2013 (1).

stadium av denne prosessen *Statsborgeren* befant seg, vil bli besvart i løpet av denne oppgaven.

Et annet begrep fra Seip, *embetsmannsstaten*, har blitt stående som den mest siterte beskrivelsen av hele perioden 1814-1884.¹³ Seip vektlegger embetsstandens varierende, men likefullt til en hver tid dominerende stilling i staten i perioden, og kaller tiden «på et vis vårt adelsveldes tid».¹⁴ Embetsstandens posisjon var svært sterk, både på Stortinget, i regjeringen og i lokal- og regionaladministrasjonen. Selv om embetsmennene utover århundret gradvis mistet sin dominans på Stortinget, fortsatte de å inneha sine stillinger i de to sistnevnte kategoriene.

Kilder, kildekritikk og metode

Oppgaven er bygget på utrykte og trykte kilder, samt sekundærlitteratur. Utvalget jeg har gjort har delvis vært gjort på bakgrunn av referanser i relevant litteratur. En del kildemateriale har også dukket opp underveis gjennom ulike arkivinstitusjoners katalogiserings- og søkeverktøy. Nasjonalbibliotekets nettsøk har vært uvurderlig både for å kartlegge det som finnes, men også for serendipiteten. Søkene på nb.no og i andre arkivinstitusjoner har tilgjengeliggjort kildemateriale og litteratur som ikke er brukt i tidligere *Statsborgeren*-forskning.

Selv om en del kildemateriale fra det tidlige 1800-tallet er gått tapt, er det enorme mengder som fortsatt finnes. Særlig gjelder det mye trykt materiale som aviser, tidsskrifter og sirkulærer. En systematisk gjennomgang av alt som potensielt kan omhandle *Statsborgeren* har dermed ikke vært mulig innenfor denne oppgavens rammer. Likevel mener jeg, dømt ut fra øvrig litteratur og de kildene som er gjennomgått, at utvalget gir et representativt bilde av avisdriften.

Å gå gjennom selve *Statsborgeren* har uunngåelig vært en stor del av kildestudiene til denne oppgaven. *Statsborgeren* kom ut én til to ganger i uken i oktavformat (litt mindre enn dagens A5) og var som oftest mellom 10 og 20 sider lang. Etter et visst antall utgaver, ble de samlet i hefter på 240 sider. Totalt ble det utgitt 17 hefter i løpet av Soelvolds redaktørtid. Det er naturlig å anta at mye av distribusjonen av avisen skjedde gjennom heftene.

Ettersom det har vært for omfattende å gå gjennom alle utgavene av *Statsborgeren* fra 1831 til 1835, har jeg valgt å lese utvalgte numre. Jeg har også lett etter omtale av *Statsborgeren* og Soelvold i andre aviser, primært *Morgenbladet*, men også i *Den Constitutionelle*

¹³ Begrepet ble først lansert i et foredrag som er gjenfortalt i Jens Arup Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, Oslo 1963.

¹⁴ Seip 1963: 14.

og *Den Norske Rigstidende*. *Statsborgeren* og *Morgenbladet* var begge regnet som opposisjonsaviser, men de hadde svært forskjellige oppfatninger av hvordan en opposisjonsavis skulle drives. Dette gjaldt både rene avistekniske og presseetiske spørsmål, men også i høyeste grad politiske. *Statsborgeren* var langt mer radikal enn moderate *Morgenbladet*. Disse uenighetene fant ofte veien til avisspaltene.

En utfordring ved å ta for seg *Statsborgeren* er at den i stor grad ikke avslørte hvem som hadde skrevet de forskjellige tekstene. Dette var et trekk avisen delte med flere andre aviser fra slutten av 1700-tallet og første halvdel av 1800-tallet. Noen av mennene bak pseudonymene som står under artiklene har blitt identifisert av blant andre Wilhelm Munthe, Torstein Høverstad og Jens Braage Halvorsen i *Norsk Forfatter-Lexikon*, men mange er fortsatt ukjente. I mange senere fremstillinger har Peder Soelvold blitt tilskrevet svært mye av meningsinnholdet i avisen, sannsynligvis for å gjøre fortellingen om *Statsborgeren* enklere og mer forståelig, men kanskje også fordi det er vanskelig å forstå rollene til aktørene i kretsen rundt Soelvold og hvor sterk redaktørrollen var på bekostning av «redaksjonen», og motsatt. Følgelig er det betimelig å stille seg spørsmålet, slik jeg gjorde i problemstillingsdelen, om Soelvolds rolle i *Statsborgeren* er noe overdrevet i visse fremstillinger.

Ved siden av avismaterialet ble det utgitt en mengde trykte pamfletter og agitasjons- og debattskrifter. Jon Neergaards *Ola-boka* har vært viktig å se på for å forstå en av Soelvolds store inspirasjonskilder. Soelvolds egne *Nogle Ord om Storthingsvalg for Lægmanden* og *Om Storthingsvalg: Nogle Ord til Norges stemmeberettigede Borgere* har belyst Soelvolds videreutvikling av Neergaards ideer. Sylvester Sivertsons *For Statsborgere mod «Statsborgeren»* har også blitt lest i sin helhet fordi det er det viktigste skriftet i den store motstanden Soelvold skulle møte. Likeledes har Carl Fougstads *Det Norske Storthing i 1833* vært nyttig for å forstå motstandernes innbitte motstand og forferdelse over *Statsborgeren*.

Uansett hvem forfatteren av et stykke var, må man være kritisk til det de skriver. Tonen var tidvis særdeles skarp, særlig mellom de politiske fløyene, men også innad i opposisjonen. Mye var skrevet polemisk og overdrevet med overlegg for å skape splid og mistillit, enten for å sverte motstandere eller for å bedre egen maktposisjon. At det aller meste ble utgitt anonymt, bidro ikke til det harde debattklimaet. I mange tilfeller må den retorikken forfatterne og skribentene brukte, delvis ses bort i fra. Motivene deres var ofte langt mindre idealistiske enn de selv ga inntrykk av. Man må likevel ikke avvise at de faktisk mente hva de skrev; det viktigste er at de ikke nødvendigvis alltid selv etterlevde de storslåtte idealene de dømte sine motstandere etter. For eksempel var vanlige kronargument ofte bygget på

manglende dannelses, liberalitet eller saksorientering hos motstanderen. Ofte kunne slik argumentasjon bli fulgt opp av personangrep og ufine sammenligninger.

Stortingsforhandlingene fra både Stortinget i 1830 og 1833 har blitt brukt for å dokumentere hvordan ideene og debattene som ble luftet i *Statsborgeren* ble tatt videre i det parlamentariske systemet. Tallak Lindstøls *Stortinget og statsrådet 1814-1914* har blitt brukt for å bevise følgene Soelvold og Neergaards agitasjonsarbeid fikk for stortingssammensetningen.

I arbeidet med dommene mot *Statsborgeren* har domsprotokollen til Christiania Byting vært nyttig. *Statsborgeren* ble utgitt i hovestaden, og de fleste, om ikke alle, dommene mot avisen ble gitt i bytinget. Å finkjemme andre domsprotokoller etter omtale av *Statsborgeren* ville vært for omfattende for en oppgave av dette formatet. Et eget mål har vært å finne ut det totale antallet dommer ført mot artikkelforfattere i *Statsborgeren*. Ellers har domsprotokollen belyst den juridiske prosessen og argumentasjonen i de viktigste sakene mot *Statsborgeren*, og særlig sakene mot Soelvold selv.

For å få innblikk i aktørene i *Statsborgeren* og bondeopposisjonen for øvrig har jeg lett etter brev mellom dem og andre. Avisartiklene og -debattene har sjelden vært belysende nok i seg selv, ettersom skribentene som nevnt ofte var anonyme og hadde helt eller delvis skjulte motiver. Arne Bergsgårds avskrifter av brev fra bondestortingsmenn har vært nyttige. Det samme har et sett brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock mellom 1833 og 1835. Disse befinner seg i rektor Andreas Emil Erichsens samlinger i Stavanger Byarkiv. Dessverre er svært mye tapt, også brevmateriale som historikere fra tidlig på 1900-tallet referer til. Dette gjelder blant annet en del brev fra Peder Soelvold til opplandsbonden John Harildstad som en del historikere fra 1930-årene referer til. I tillegg er noen brev fra Sylvester Sivertson og Henrik Wergeland til Brock tapt. Disse har på et tidspunkt vært i rektor Erichsens samlinger, men er forsvunnet nå.¹⁵ Særlig brevene fra Sivertson ville ha vært interessante ettersom de nesten helt sikkert omhandlet Soelvold og Sivertsons krangel i 1833. Videre har en brevveksling mellom Simon Olaus Wolff og Niels Matthias Aalholm, samt mellom kong Karl Johan og finansminister Jonas Collett, gitt ny og viktig innsikt i noen av menneskene som motarbeidet Soelvold.

En helhetlig, kritisk lesende og kvalitativt fortolkende tilnærming til kildene har vært en sentral del av arbeidet med denne oppgaven. Men interessant i denne sammenhengen er også hvordan jeg har satt empirien inn i en større sammenheng.

¹⁵ «Breve til A. L. Brock», arkivoversikt i Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27.

Deler av denne oppgaven har idéhistorisk preg, og for å skape noe mening ut av det jeg har funnet, har det vært nødvendig å forsøke å plassere *Statsborgeren* og Soelvold inn i en tradisjon. Jeg har benyttet meg av en del hermeneutiske perspektiver fra Hans-Georg Gadamer. Hans hovedverk, *Wahrheit und Methode*, kan ikke regnes som et metodisk verk; det er snarere et sett med teorier om hvordan kunnskap konstitueres i alle humanvitenskapelige fag. Men Gadamers terminologi gir et godt utgangspunkt for å identifisere hva som er gjort feil i tidligere studier, eller fortolkninger, av *Statsborgeren*, Soelvold og miljøet rundt. Soelvold sto i en rik tradisjon som ofte har blitt forenklet eller fragmentert for å bruke *Statsborgeren* til ulike formål. Aller mest gjelder dette noen nyere pressehistoriske verk som nesten utelukkende plasserer *Statsborgeren* inn i en tidlig kritisk journalistisk tradisjon. Samtidig finnes det tegn på at pressehistorien tolker og delvis dømmer Soelvold ut fra dagens normer for presseetikk og dermed overser både interessante aspekter med måten han drev avisen sin på og den publisisttradisjonen han selv stod i.

Jeg har med et metodologisk utgangspunkt i hermeneutikken forsøkt å identifisere og forstå større deler av Soelvold og de andre redaktørmedlemmenes forståelseshorisont. I tillegg har jeg, der det har vært nødvendig, identifisert fordommer i vår moderne forståelseshorisont, særlig hvordan vi forstår pressens strukturer i dag, som fungerer som hinder mot å få innsikt i hvordan offentligheten i de første tiårene av 1800-tallet fungerte. På denne måten kan nye perspektiver om *Statsborgeren* skapes og mer av dens virkningshistorie bedre forstås.

Kapittel 2. Tidligere litteratur om *Statsborgeren*

Wergelands alligator

[...] en slags Alligator, som i sex Dage laae skjult i sit Slam, men gabede baade hørligt og synligt den syvende, slugende da et halvt Dusin Embedsmænds gode Navn og Rygte i sig. Fanden var i den Tid meget mindre frygtet i Norge end Statsborgeren.¹⁶

Slik oppsummerte Henrik Wergeland sin tidligere arbeidsplass *Statsborgeren* i sitt selvbiografiske verk *Hassel-Nødder*, 14 år etter avisen ble startet. Dette utdraget har blitt stående som det mest brukte og treffende sitatet om *Statsborgeren*, og det har blitt brukt som en kjensgjerning på hvor ytterliggående og marginalt fenomen avisen var. Når selv den radikale Wergeland, som også en periode etter Soelvolds fall redigerte avisen, hadde snudd seg mot den, måtte det bety at det lå noe vesentlig i den samtidige fordømmelsen av avisen for øvrig. Enten var det historikeren Wergeland som nøkternt fortolket *Statsborgerens* form og funksjon, eller kanskje den mer modne Wergeland som så tilbake på sin ungdoms gjerninger i det forrige tiåret med en viss forlegenhet og forsøkte å heve seg litt over det. Dette er grovt sett slik dette utdraget fra *Hassel-Nødder* har blitt tolket i ettertiden. Historien om historiefagets fortolkninger av Peder Soelvold og *Statsborgeren* er en fortelling om fordømmelse og en tradisjon som har skapt en tragedieskikkelse.

Et «Organ for Klassehad, Misundelse og personlig Forfølgelsesaand»

Litteraturhistorikeren Hartvig Lassen viet betydelig plass til *Statsborgeren* i den første Wergelandbiografien, *Henrik Wergeland og hans samtid*, fra 1866. I følge Lassen fungerte *Statsborgeren* som et hovedorgan for tidens demokratiske bevegelser sammen med *Folkebladet*¹⁷ og som et forum der nasjonale tanker, særlig i opposisjon mot dansk kulturell innflytelse, ble luftet.¹⁸ Det norske folket var i en «Umyndighetstilstand», og Lassen beskrev kampen mot et uverdigg embetsmannsherredømme som en kamp for folkets frihet.¹⁹ Bondeopposisjonsbladet *Statsborgeren* var en del av denne folkelige bevegelsen, men Lassen mente det var feil å anta at bondestanden «selv førte Ordet for sine Krav».²⁰ Mye av innholdet i *Statsborgeren* hadde sitt utspring fra bondestortingsmenn og andre bønder, men Lassen mente at de virkelige lederne av denne bondeopposisjonen «var Mænd af lidt mer Fremtanke, lidt mer System, lidt mer Almenaand, end de Politikere, hvis Liberalisme ikke rak længere end

¹⁶ Henrik Wergeland, *Hassel-Nødder*, Christiania 1845: 83.

¹⁷ Hartvig Lassen, *Henrik Wergeland og hans samtid*, Christiania 1866: 67.

¹⁸ Lassen 1866: 70-71.

¹⁹ Lassen 1866: 68-69.

²⁰ Lassen 1866: 70.

til Klager over at Futen var for slem til at pante, at Prokurator N. N. havde taget ulovlige Sportler o. s. v.»²¹ Disse mennene var i følge Lassen stort sett nasjonalt orienterte menn fra embetsstanden, men han påpekte igjen at «det var et dybt politisk Instinkt i Folket, som havde sine Følehorn ude i de mange navnløse Agitatorer, som rumsterede i den begyndende Oppositionspresse»²².

Den liberalkonservative Lassen forsøkte gjennom sin biografi å gjøre Wergeland mer spiselig for det litterære publikumet²³, noe han gjorde ved å fremstille Wergelands rabulistiske virksomhet som et ungdommelig sidespor til litteraturen og diktningen, det han mente var den viktigste arven etter Wergeland. Dermed var det naturlig for Lassen å anta at Wergelands tilsynelatende nøkterne og etterpåkloke vurdering av sitt forhold til *Statsborgeren* stemte. Men samtidig mente Lassen at Soelvolds dårlige rykte nok var noe overdrevet i negativ retning, og *Statsborgerens* form appellerte til et relativt bredt folkelig publikum til tross for at dens demokratiske fraser «for vore Øren lyder overordentlig plumpe og intetsigende».²⁴ Det var derimot lite tvil om at *Statsborgerens* popularitet stammet fra avisens uvørne form og innhold.

I følge litteraturhistorikeren Henrik Jæger og hans *Illustreret norsk litteraturhistorie* var Soelvold «et slags norsk Marat» som hadde satt «angiveriet, skandalmageriet og forfølgelsen af personer i system.»²⁵ Jæger vektla bruken av rykter som kilder og mente at Soelvold brukte «ægte sladdersøsterlogik» i sin argumentasjon for hvorfor rykter i stor grad var sanne etter hans mening. I likhet med Lassen mente Jæger at selve bevegelsen som *Statsborgeren* var en del av, både var legitim og et nødvendig gjennombrudd, men at *Statsborgeren* ikke var et godt uttrykk for denne bevegelsens mer idealistiske sider. For å finne uttrykk for opposisjonens mer politisk dannede karakter, måtte man studere *Folkebladet* fremfor *Statsborgeren*.

Gerhard Gran, en tredje litteraturhistoriker, fulgte opp tråden om *Statsborgeren* i *Norges Dæmring: en litteraturhistorisk Indledning* fra 1899. Gran vektla de innsendte utleveringene av navngitte embetsmenn, og i likhet med Lassen kritiserte Gran *Statsborgerens* manglende dannelse og fravær av holistisk samfunnssyn.²⁶ Personfokuset til *Statsborgeren*

²¹ Lassen 1866: 70.

²² Lassen 1866: 77.

²³ Sigurd Aa. Aarnes, «Hartvig Lassen», i *Norsk biografisk leksikon*, hentet 14.1.2014 fra http://nbl.snl.no/Hartvig_Lassen, 2009.

²⁴ Lassen 1866: 67-68.

²⁵ Henrik Jæger, *Illustreret norsk Litteraturhistorie*, bd. 2, del 1, Kristiania 1896: 95.

²⁶ Gerhard Gran, *Norges Dæmring: en litteraturhistorisk Indledning*, Bergen 1899: 205-207.

beskrev han som Soelvolds og innsendernes «lumpne angivervæsen»²⁷. Om Soelvold selv skrev Gran at

Trods denne pøbelagtige tone faar man dog ikke det indtryk, at Soelvold var en slyngel; han mente vistnok oprigtig hvad han sagde, og troede virkelig, at han 'gavnede fædrelandet'. Men han var en halvdannet seminarist, som i sin ukritiske selvsikkerhed var forbenet i et par almene politiske doktriner, som han serverede i en usmagelig sauce af vulgære fraser; en uhjælpelig plebeier, hvem synet af en uniform eller en ekvipage bragte i raseri over 'aristokratiets' folkeudsugende overdaadighed.²⁸

Gran la også delvis vekt på agitasjonen foran stortingsvalget i 1832 og *Statsborgeren* som en sterk bidragsyter til utfallet, og han kalte det delvise samarbeidet med John Neergaard og *Ola-boka* før valget for det første tilfellet av organisert agitasjon i Norge.²⁹ I tillegg ga Gran bladet en viss honnør for dets arbeid for folkeopplysningen.

Ernst Sars omtalte *Statsborgeren* ved flere anledninger og fulgte i særdeleshet opp sporet fra sitatet fra Wergelands *Hassel-Nødder*. I *Norges politiske historie 1814-1880* skrev Sars at

Et Angiveri blev herved satt i gang, som ofte havde en yderlig smaalig eller smudsig Karaktér og hvorved Enkelmand jevnlig led ubillig Skade paa sit gode Navn og Rygte. 'Statsborgeren' gjorde sig til Organ for Klassehad, Misundelse, personlig Forfølgelsesaaand.³⁰

Som mange andre etter han, fortsatte Sars deretter å sitere Wergeland. I likhet med Hartvig Lassen satte Sars også *Statsborgeren* i sammenheng med det samtidige *Folkebladet*, begge aviser som arbeidet mot embetsmannsveldet. Men Sars mente det var stor forskjell på de to presseorganene. Der *Folkebladet* trykket dannede avhandlinger og drøftinger med generell kritikk av illiberale, unasjonale eller byråkratiske tendenser hos embetsstanden som helhet, var *Statsborgeren* et blad som brukte «lavereliggende, men, som det viste sig, mere virksomme Midler til at vække Røre og skabe sig selv en Position».³¹ Sars anerkjente at det på den tiden fantes flere embetsmenn som misbrakte sin stilling, men mente at *Statsborgerens* personfokus og angivervirksomhet var uverdigg utført, særlig på grunn av overdrivelser og ren ryktepublisering. Likevel mente han at *Statsborgeren* hadde hatt en funksjon:

der kan vist ikke være Tvil om, at 'Statsborgeren' ved denne sin Persontrafik, saa plump og kritikløs og idethele utiltalende den var, har virket til at vække eller skjærpe den politiske Interesse inden Bondeklassen og forsaavidt udrettet noget godt.³²

Sars mente altså at *Statsborgeren* hadde bidratt til å spre den politiske og nasjonale vekkelsen i Norge fra akademiske kretser og ut til bredere lag av folket.

²⁷ Gran 1899: 211.

²⁸ Gran 1899: 208.

²⁹ Gran 1899: 211.

³⁰ Johan Ernst Sars, *Norges politiske historie: 1814-1885*, Kristiania 1904: 205-206.

³¹ Sars 1904: 205.

³² Sars 1904: 206.

Som vi har sett, kom både Hartvig Lassen, Henrik Jæger, Gerhard Gran og Ernst Sars med kraftige fordømmende karakteristikk av *Statsborgeren* og Peder Soelvold. Lassen, Jæger, Gran og Sars var ikke på samme side politisk, men alle kan sies å ha tilhørt samme intellektuelle og delvis elitistiske dannelseskultur. Et rabulistisk presseorgan med et manglende helhetlig syn på samfunnet og med appell til bredere lag av folket passet ikke inn i disse mennenes syn på hvordan idealoffentligheten skulle fungere. Alle kom riktignok med noen forsøk på nyanseringer, men i stor grad fremstilte de den samtidige fordømmelsen av avisen som den riktige fortolkningen av avisen som helhet. Et mer nyansert bilde av Soelvold fra samme tid kom imidlertid frem i Jens Braage Halvorsens forfatterleksikon.³³ Men tradisjonen etter Lassen, Jæger, Gran og Sars' «paradigme» levde i stor grad videre. Og det skjedde til tross for at de to mest omfattende og gjennomarbeidede studiene av *Statsborgeren* som kom i det forrige århundret, konkluderte langt mer nyansert og var mindre fordømmende til avisens rolle og form.

Det første større forskningsprosjektet

«Man glemte snart, hvad de [*Statsborgeren* og Soelvold] virkelig havde været, og kun samtidens fordømmelsesdom har forstenet sig i en sparsom tradition.»³⁴ Dette skrev Wilhelm Munthe i sin avhandling *Peder Soelvold: et bidrag til den norske presses historie* i 1907. Avhandlingen var det første omfattende studiet av *Statsborgeren*, Peder Soelvold og miljøet rundt. Rett etter århundreskiftet var Soelvold fortsatt en kontroversiell skikkelse, en representant for det udannede, og Munthe skrev senere at blant andre historieprofessor Ludvig Ludvigsen Daae likte emnevalget hans dårlig. Daaes første ord under Munthes eksamen skal i følge Munthe ha vært «Så har da også tremarksmannen³⁵ Soelvold funnet sin biograf».³⁶

For Munthe var det mest vesentlige ved Peder Soelvold hans virksomhet som politisk agitator, særlig i forbindelse med stortingsvalgene. Som alle andre som har skrevet om Soelvold, vektla også Munthe utleveringen av embetsmenn, men Munthe viste at Soelvold kunne forstås som noe mer enn bare en ren demagog. Blant annet undersøkte Munthe

³³ Jens Braage Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bd. 5, S-T, Kristiania 1901: 355-359.

³⁴ Munthe 1907: 5.

³⁵ En måte å omtale en person som var dømt til å «bøde sine tre Mark» for løgner. Flere paragrafer i Christian Vs lov oppga dette som en mulig straff. En «tremarksmann» ble fradømt æren. Det betydde i praksis at han ikke kunne få byborgerskap, mistet muligheten til å møte i retten og kunne ikke lenger være formynder eller fadder, jf. Rolf Fladby, Steinar Imsen og Harald Winge (red.), *Norsk historisk leksikon: Næringsliv, rettsvesen, administrasjon, mynt, mål og vekt, militære forhold, byggeskikk m. m.: 1500-1850*, 2. utg., Oslo 1981: 373. Videre kunne ikke en æresløs inneha embete eller drive næring, jf. Olaf Gulbrandsen og Johan Hoffmann, *Juridisk leksikon*, 6. utg., Oslo 1984: 128. I tillegg var en slik dom juridisk bevis for at en æresløs tremarksmanns ord var usant, hvilket nok fikk en del andre ikke-lovregulerte konsekvenser.

³⁶ Wilhelm Munthe, *Professor Ludvig Daae: en minnebok*, Oslo 1944: 133.

agitasjonsskriftet *Nogle Ord om Storthingsvalg for Lægmanden* som ble gitt anonymt i bokform av Soelvold før stortingsvalget i 1832, samt en artikkelserie i *Statsborgeren* med tittelen «Bemærkninger over det sjette ordentlige Storting og dets Personale», også fra 1832.³⁷ Tekstene, og særlig sistnevnte, kom med omtaler av navngitte stortingsrepresentanter; de kartla hvordan representantene stilte seg i bondespørsmål, hvordan de hadde agert i inneværende stortingsperiode, og de kom samtidig med noen nye forslag til kandidater. Munthe mente at artikkelserien i *Statsborgeren* sammen med John Neergaards agitasjon hadde hatt stor påvirkningskraft på valgresultatet, ettersom et overraskende stort antall av de positivt omtalte representantene ble gjenvalgt, og mange av de negativt omtalte mistet sin plass på Stortinget i 1833.

Statsborgeren var det første bladet som hadde slått an hos bøndene,³⁸ og Munthes arbeid viste også at det var langt flere menn av betydning som skrev i *Statsborgeren* enn Soelvold og en rekke ubetydelige, anonyme menn fra bondestanden. Blant skribentene og innsenderne var en rekke radikale, nasjonalt orienterte menn fra embetsmannsfamilier, samt stortingsbønder som Ole Valstad og muligens John Neergaard. At det opposisjonelle miljøet som *Statsborgeren* var en del av besto av menn fra både embetsstanden og bondestanden, hadde Hartvig Lassen så vidt vært innom i sin Wergelandbiografi. Men Munthe avslørte hvem flere av disse mennene var, hvem som skjulte seg bak pseudonymene, og hvor viktige de var i *Statsborgerens* virksomhet. Navn som George Frederik von Krogh, Andreas Lind Brock³⁹, Sylvester Sivertson og Ludvig Wiese ble presentert som svært deltagende i avisen. Først og fremst var de skribenter, men noen var også redaktørvikarer mens Soelvold var på agitasjonsreiser.⁴⁰

Wilhelm Munthe hadde imidlertid ikke et udelt positivt syn på *Statsborgerens* fremtoning og innhold. Hans ambivalente syn på *Statsborgeren* uttrykte han tidlig i avhandlingen: «‘Statsborgeren’, hvis fortjeneste er at ha git de stumme mæle, men hvis forbrydelse er at ha udsaaet had, misunnelse og mistillid mellem folkets forskjellige lag.»⁴¹ Den neste store studien av Soelvold skulle derimot innta et radikalt nytt syn på han.

³⁷ Munthe 1907: 36. Munthe mente at artikkelserien ikke var skrevet av Soelvold, men ettersom Soelvold skrev en lignende serie til neste stortingsvalg som var undertegnet med fullt navn, er det mulig Munthe tok feil.

³⁸ Munthe 1907: 22.

³⁹ Brocks tilknytning til *Statsborgeren* hadde tidligere blitt redegjort for i Halvorsen: 1901, men Munthe viste hvor mye Brock hadde skrevet.

⁴⁰ Munthe 1907: 75-78.

⁴¹ Munthe 1907: 4.

Mellomkrigstid og norskdomsbevegelse

I «Peder Soelvold i striden for opplysning», et eget kapittel i *Norsk skulesoga* fra 1930, presenterte skolehistorikeren Torstein Høverstad en standhaftig og ærgjerrig mann som kjempet en berettiget klassekamp mot et system preget av maktmisbruk og vanstyre. For bondesønnen og skolemannen Høverstad var Soelvold først og fremst en pedagog og en folkeopplyser som bidro til den politiske veknelsen i den norske bondestanden. Det viktigste for Soelvold var ikke embetsmannsutleveringen, men kampen for å bedre allmenndanningen og opplysningen av folket, både gjennom kampen for en bedret allmueskole, men også mot en lesekultur som i stor grad var utelukkende pietistisk orientert, mente Høverstad.⁴² Bøndenes uvitenhet og mangel på utdanning gjorde dem til lett bytte for embetsmenn som utnyttet sin maktposisjon. Utleveringen av embetsmennene var dermed et ledd i et større pedagogisk prosjekt.

Høverstad er den eneste av de som har skrevet mye om *Statsborgeren*, som har hatt et udelt positivt syn på Soelvold og hans avis. I sin historiografiske analyse av *Statsborgerens* ettermæle kom Høverstad med en alternativ måte å fortolke det kjente sitatet fra Wergeland som ble nevnt i starten av dette kapittelet. I følge Høverstad manglet både Sars og Lassen kunnskapen om Soelvold til å komme med en annen analyse enn en beskrivelse som passet til det negative bildet som den øvrige offentligheten hadde formet i samtiden. Men i følge Høverstad var sannheten at dette sitatet var «eit genialt diktarbilete av det sjælelivet som 'Statsborgeren' hadde imot seg», og at dette dikterbildet var «måla med wergelandsk humor og genialitet».⁴³ Høverstad snudde opp ned på den vanlige forståelsen av flere av hendelsene i *Statsborgerens* korte levetid. Når Sylvester Sivertsons hadde «sveket» *Statsborgeren*, var det i følge Høverstad en uverdigg handling som var kjøpt og betalt av *Morgenbladet*.⁴⁴ Høverstad mente også at Soelvolds fall i 1835 ikke skyldtes hans stadig mer kontroversielle publiseringspraksis, men snarere en urettmessig forfølgelse fra både embetsmenn og den øvrige pressen. Domfellelsene mot *Statsborgeren* kalte Høverstad for «klassedomar» og mente at de «står som uhyggjelege minne um kor beisk klassekampen var i 1830 åra».⁴⁵

I et festskrift til Torstein Høverstad i forbindelse med hans 60-årsdag skrev lektor A. H. Helland i sin omtale av Høverstads historieforskning at «Ein ting har Høverstad i alle fall nådd: Soelvold vil for framtida stå som den uredde stridsmannen for alle framskrittstankar,

⁴² Høverstad 1930: 192-193.

⁴³ Høverstad 1930: 245.

⁴⁴ Høverstad 1930: 213.

⁴⁵ Høverstad 1930: 234.

reinvaska for dei grove skuldingane som mindre motmenn lenge greidde å sulke han til med.»⁴⁶ Historikeren Arne Bergsgård var imidlertid mer nøktern og skrev i det samme festskriftet at «Endå om ein her òg er freista til å gjera sterke frådrag i det heltebiletet som forfattaren har teikna, så står det likevel ikkje til å nekta at det er eit sers dugande arbeid, eit vitnemål om overlag energisk og fantasirik vitskapleg granskningsevne og innlevingsevne.»⁴⁷ Det er Bergsgårds syn på Høverstads fremstilling av Soelvold som synes å ha blitt stående. Høverstads arbeid var for uetterrettelig, med delvis manglende kildehenvisninger, og hans fortolkninger av kildematerialet var for vide og tidvis overdrevne til at man kunne anse konklusjonene hans som historiske fakta.

Men samtidig bidro Høverstads studier av Soelvold til mye ny innsikt om ukjente deler av livet til den omstridte mannen. Høverstad var den første til å følge Soelvolds liv og påvirkningskilder fra barndommen og ungdomstiden i Holla i Telemark. Soelvolds far, som hadde vært tilhenger av Lofthusbevegelsen, Soelvolds morfar, en streng haugianer, og Soelvolds konfirmasjonsprest, opplysningsmannen Lauritz Bremer, ble trukket frem som innflytelsesrike på Soelvolds senere liv og virke.⁴⁸ Høverstad beskrev videre Soelvolds dannelsesreise etter han kom til Christiania, og han fremstilte Soelvolds studier ved Universitetsbiblioteket som omfattende og relativt avanserte til å ha blitt gjort på egenhånd.⁴⁹ Snarere enn å være en «halvdannet seminarist» som Gerhard Gran kalte han, var Soelvold for Høverstad en mann med en bred innsikt i filosofi og historie og med god oversikt over samtidige kontinentale idéstrømninger.

Arne Bergsgård brukte også vesentlig plass på *Statsborgeren* i sitt verk *Ole Gabriel Ueland og bondepolitikken* fra 1932. Bergsgård baserte seg delvis på Høverstads arbeid, men som sitatet fra Høverstads festskrift viser, var han skeptisk til Høverstads fortolkninger. I følge Bergsgård var Soelvold en god skribent og agitator med store kunnskaper til å være husmannssønn. Men deler av Soelvolds arbeid, i likhet med Neergaards *Ola-boka*, var i følge Bergsgård smalt, trangsynt og preget av negativitet.⁵⁰ Om Soelvold og hans avis skrev han likevel: «Det er nok mykje småskore og skeivvakse over ‘Statsborgeren’; men ser ein over bladet i sin heilskap, lyt ein helst segja at han har vidt utsyn, han er full av idéar, mange gode,

⁴⁶ A. H. Helland, «Torstein Høverstad og norsk skulesoga», i *Helsing til Torstein Høverstad på 60-årsdagen 1. april 1940*, Trondheim 1940: 25.

⁴⁷ Arne Bergsgård, «Torstein Høverstad», i *Helsing til Torstein Høverstad på 60-årsdagen 1. april 1940*, Trondheim 1940: 14.

⁴⁸ Høverstad 1930: 156-158.

⁴⁹ Høverstad 1930: 161-163. Høverstads kilde var utlånsprotokollene til Universitetsbiblioteket.

⁵⁰ Arne Bergsgård, *Ole Gabriel Ueland og bondepolitikken. 1*. Oslo 1932: 56.

og i alle tilfelle er det noko ungt og friskt over han.»⁵¹ Med andre ord var *Statsborgeren* «noko mykje meir og noko mykje anna enn eit skandalblad.»⁵² I følge Bergsgård var både *Statsborgeren* og det samtidige *Folkebladets* fremste mål å gi bøndene mer frihet gjennom selvstyre i kommunene og gjennom å fjerne det byråkratiske formynderskapet embetsmennene representerte. *Statsborgeren* var radikal også i religiøse spørsmål ved å være kritisk til prestene og konfirmasjonsutdanningen. Bergsgård mente at *Statsborgeren* hadde hatt mye innflytelse som opposisjonsblad, men stilte seg mer kritisk til hvor sterk påvirkningen før stortingsvalget i 1832 faktisk hadde vært.⁵³

I sitt verk fra 1937 om Ingebrigt Sæter, en annen bondeopposisjonsleder, beskrev Inge Krokann *Statsborgeren* og Peder Soelvold som forkjempere for bøndenes frihet og rettigheter. Denne kampen ble ført gjennom opplysning av bøndene om rettighetene Grunnloven hadde gitt dem og gjennom rapportering av urettferdighet i samfunnet. Ved å gi bøndene kunnskap og ved å vekke deres mot, kunne bøndene «vinne likerett med embetsmennene som sumfundsborgarar.»⁵⁴ *Statsborgeren* var i følge Krokann «det fyrste fullt medvetne kamporgan for klassereising på brei front her i landet.»⁵⁵ I likhet med Høverstad beskrev Krokann Soelvolds nedadgående spiral fra siste halvdel av redaktørtiden i *Statsborgeren* og til hans død som en serie svik og konspirasjoner fra tidligere allierte, den øvrige pressen, rettsvesenet og selvfølgelig embetstanden.⁵⁶ Særlig mente Krokann, også her i samsvar med Høverstad, at mye av grunnen til Soelvolds fall kom på grunn av hans frittalenhet i religiøse spørsmål, der han gikk mot presteveldet og dominansen til Erik Pontoppidans *Sandhed til gudfrygtighed* i konfirmasjonsundervisningen.⁵⁷ Dette var upopulært blant flere av bøndene og bondestortingsmennene, som var svært bundet til både religiøse og statlige autoriteter.⁵⁸ Mange av bøndene trodde også i for stor grad på de negative omtalene Soelvold fikk i den øvrige pressen, mente Krokann. Han ga ingen negative karakteristikk av Soelvold og hans avisdrift og var den av de som har skrevet om Soelvold, som la seg tette opp til Høverstads heltebilde.

Både Høverstad, Bergsgård og Krokann kan sies å ha tilhørt mellomkrigstidens norskdomsbevegelse. Alle tre var av bondeslekt og tett knyttet til bondekulturen. I tillegg arbeidet de alle i løpet av livet som lærere, skrev på nynorsk og var opptatt av målsaken. Til

⁵¹ Bergsgård 1932: 57.

⁵² Bergsgård 1932: 57.

⁵³ Bergsgård 1932: 62-63.

⁵⁴ Inge Krokann, *Då bøndene reiste seg: ein av førarane: Ingebrigt Sæter*, Oslo 1937: 156.

⁵⁵ Krokann 1937: 156.

⁵⁶ Krokann 1937: 162.

⁵⁷ Krokann 1937: 164.

⁵⁸ Krokann 1937: 170.

tross for at de var uenige om en del aspekter og tidvis konkluderte svært ulikt, var den tonen de omtalte bondeopposisjonsbevegelsen og *Statsborgeren* med, radikalt annerledes enn historikerne rundt århundreskiftet. Sammenlignet med tidligere historikere la de vesentlig mer vekt på fremveksten av en mer politisk bondestand som en viktig del av demokratiseringsprosessen på 1800-tallet. Opplysningen av bonden ble beskrevet som en del av en frigjøringskamp mot et utnyttende privilegiesamfunn. Norsk nasjonalitet var forankret i bonden, og dermed ble bondens frigjøringskamp og fremveksten av et økt folkestyre opphøyd til en større kamp for nasjonal identitet og liberale idealer. For både Høverstad, Bergsgård og Krokann var *Statsborgeren* en del av et større prosjekt, en bevegelse som de beskrev som sterkere og mer samlet sammenlignet med tidligere historikeres fremstillinger.

Standardverkene i etterkrigstiden

Statsborgeren og Soelvold nevnes i de fleste av de større standardverkene over norsk historie fra etterkrigstiden, og det kan virke som Munthes og norskdomsforkjemperne Høverstad, Bergsgård og Krokanns mer positive fortolkninger av *Statsborgeren* har fått en del innflytelse. Den nærmest ensidig negative omtalen med røtter til Lassen, Gran og Sars er i alle fall ikke like fremtredende. Kritikken er heller ikke fremtredende i Halvdan Kohts tekst om Soelvold i *Norsk biografisk leksikon*.⁵⁹ Sverre Steen fremhever Soelvold og *Statsborgerens* rolle under stortingsvalgene og stortingene i 1832-1833 og 1835-1836. I tiden rundt sistnevnte mener Steen å finne tre ulike meningsgrupperinger i folket, uten at noen av dem sto frem med et uniformt program.

De mest radikale som sto i klar opposisjon til regjeringen, samlet seg om *Statsborgeren* som sitt presseorgan. En stor mellomgruppe, også den opposisjonell men mindre konsekvent, samlet seg om *Morgenbladet*. En tredje gruppe var nærmest regjeringsvennlig og arbeidet med planer om et nytt politisk dagblad som skulle hete *Den Constitutionelle*.⁶⁰

Arne Bergsgård følger opp beskrivelsene fra sitt tidligere verk om Ole Gabriel Ueland. Han omtaler *Statsborgeren* som bondepolitikkenes første blad, men i tillegg skriver han at «Nærmast var det eit kakseblad for storbøndene på Austlandet»⁶¹. Jens Arup Seip kaller *Statsborgeren* «det mest aggressive uttrykk for østnorske stemninger»⁶² og fremhever avsløringene mot navngitte embetsmenn. Det samme gjør Sverre Steen og skriver: «Publikum hadde da som senere levende interesse for medmenneskers feil, så bladet kunne holdes gående

⁵⁹ Halvdan Koht, «Soelvold, Peder Pedersen», i «Skredsvig-Stenersen», bd. 14 av *Norsk biografisk leksikon*, Oslo 1962: 125-127.

⁶⁰ Sverre Steen, *Konge og Storting*, bd. 5 av *Det frie Norge*, Oslo 1962: 340.

⁶¹ Arne Bergsgård, *Frå 17. mai til 9. april*, Oslo 1958: 111; Arne Bergsgård, *Norsk historie 1814-1880*, Oslo 1964: 114.

⁶² Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie: tidsrommet 1814-ca 1860*. 2. utg. (1997), Oslo 1974: 152.

inntil Soelvold ble dømt for injurier.»⁶³ Både Bergsgård og Steen påpeker forargelsen i deler av folket over *Statsborgerens* skrivemåte.⁶⁴ Soelvold blir av flere nevnt i sammenheng med Ole Gabriel Ueland og John Neergaard, men for eksempel Seip legger ikke vekt på *Statsborgerens* rolle i stortingssammenheng.⁶⁵ Tore Pryser er den som i størst grad tegner opp et bilde av en samlet opposisjon av stortingsbønder, som Neergaard og Ueland, og radikale byintellektuelle, som Jonas Anton Hielm, Sylvester Sivertson og Henrik Wergeland, på 1830-tallet.⁶⁶ Under Stortinget i 1833 samlet disse seg i rådet «den hemmelige direksjon» og diskuterte aktuelle bondesaker. *Statsborgeren* nevnes som en støttespiller til denne opposisjonen.⁶⁷ Arne Bergsgård ser også på Soelvold og de andre, samtidige bondeagitatorene som en del av en større bondeopposisjonsbevegelse med røtter fra haugianismen, opplysningstiden og den franske revolusjon.⁶⁸ På lignende vis trekker både Sverre Steen og Tore Pryser frem julirevolusjonen i 1830 i Frankrike som en internasjonal påvirkning til den økte bondeagitasjonen i Norge på 1830-tallet.⁶⁹ Francis Sejersted mener imidlertid at Soelvolds og *Statsborgerens* relative suksess i første rekke skyldtes misnøye i bondestanden på grunn av vanskelige år med koleraepidemi og dårlige avlinger.⁷⁰ Anne-Lise Seip nevner på sin side Soelvold og *Statsborgeren* utelukkende som folkeopplysere.⁷¹

***Statsborgeren* i pressehistorien**

Soelvold blir i dag aller mest omtalt i arbeider utført av pressehistorikere og medievitere. For eksempel ble Soelvold trukket spesielt frem i lanseringsintervjuene til både *Norsk pressehistorie* og *Norsk mediehistorie* i henholdsvis *Klassekampen*⁷² og *Morgenbladet*⁷³. Generelt blir Soelvold sett på som en radikal rabulist som dro trykkefriheten for langt, men som samtidig kan regnes som en tidlig folkeopplyser og ikke minst en av de som la grunnlaget for den kritiske og gravende journalistikken i Norge. Wilhelm Munthes 100 år

⁶³ Sverre Steen, *Det gamle samfunn*, bd. 4 av *Det frie Norge*, Oslo 1957: 304-305.

⁶⁴ Bergsgård 1964: 114; Steen 1962: 340.

⁶⁵ Seip 1974: 152.

⁶⁶ Noen av disse hadde jo som vist tidligere betydelige roller som skribenter, innsendere og redaksjonsmedlemmer i *Statsborgeren*, uten at Pryser nevner dette.

⁶⁷ Tore Pryser, *Norsk historie 1814-1860: frå standssamfunn mot klassesamfunn*, bd. 4 av *Norsk historie 800-2000*, Oslo 1999: 239.

⁶⁸ Bergsgård 1964: 115.

⁶⁹ Dette er de helt klart ikke alene om å nevne, men påvirkningen fra julirevolusjonen har kanskje blitt underkommunisert.

⁷⁰ Francis Sejersted, *Den vanskelige frihet: 1814-1851*, bd. 10 av Knut Mykland (red.), *Norges historie*, Oslo 1978: 336.

⁷¹ Anne-Lise Seip, *Nasjonen bygges: 1830-1870*, bd. 8 av Knut Helle (red.), *Aschehougs norgeshistorie*, Oslo 1997: 15, 129

⁷² Lars Nyre, «Ny norsk avishistorie», *Klassekampen*, 16.9.2002.

⁷³ Gundersen 2003.

gamle historiografiske analyse som ble sitert tidligere, var nok et stikk rettet mot særlig Gran og Sars, men er aktuell den dag i dag. Det er fortsatt et behov for nyansering av det som er skrevet om Soelvold og *Statsborgeren*. Særlig er dette tydelig i nyere pressehistoriske verk, som i større grad har videreført tradisjonen etter Sars enn hva historikerne har. Der Sars fordømte *Statsborgeren* ut fra sitt syn på hvordan en klassisk dannet offentlig samtale ideelt skulle fungere, fortolker en del av pressehistorikerne *Statsborgeren* ut fra dagens presseetiske standarder. En 180 år gammel avis kommer ikke overraskende dårlig ut med et slikt utgangspunkt. I det nevnte lanseringsintervjuet til *Norsk mediehistorie* oppsummerte Henrik Bastiansen sitt syn på Soelvold i følgende tabloide vendinger:

I Peder Soelvold har vi både en far for den moderne journalistikkens «avsløringsoppdrag», og samtidig et eksempel på perversjonen av det. Han tar den kritiske journalistikken helt ut. Man kunne gå ganske langt. Men han gikk enda lenger. Han fabrikkerer ting han vet er galt – og tar ikke inn beriktigelser. Det er aldeles enveiskjørt, og til slutt tar han ingen hensyn til sannhet, han finner opp historier, og da tipper det over til en perversjon. I Peder Soelvold ser vi journalistikkens Janusansikt.⁷⁴

Bastiansen og Dahls fremstilling av *Statsborgeren* har fått gjennomslag i flere historieverk de siste ti årene. Særlig et interessant eksempel kan nevnes. Setningene «Han fabrikkerer ting han vet er galt» og «han finner opp historier» fra utdraget over, og delene det bygger på i selve boka,⁷⁵ har blitt tatt med videre av mange historikere og medievitere. Disse setningene bygger utvilsomt på Wilhelm Munthe og hvordan han omtalte *Statsborgeren* utvikling etter portomoderasjonen ble fratatt avisen, altså kun det siste året av Soelvolds virksomhet.⁷⁶ I følge Munthe ble Soelvold på denne tiden nødt til å fylle mer av innholdet i avisen selv, ettersom portomoderasjonsvedtaket gjorde at *Statsborgeren* fikk færre lesere og dermed færre innsendere. Måten Soelvold løste dette på var å referere selv tilbake fra sine mange reiser. Artikkene var bygd opp som samtalereferater og videreformidlet rykter i lokalsamfunnene, og som vanlig var samtalepartnerne anonymisert. Tidvis foregikk samtale mellom «Hagbarth», «Halsteen i Aasen» og «Einar», tre av Soelvolds pseudonymer.

I tillegg nevnte Munthe i et lite avsnitt to eksempler på hva han antok var fabrikkerte artikler. Disse artiklene var tilsynelatende tilståelser fra embetsmenn som hadde brutt diverse lover og manglet moral, og de var utformet for å «udsaa had og mistillid til hele samfundsklasser»⁷⁷. Munthe var krass i sin omtale av disse samtale mellom fingerte personer og fabrikkeringen av artikler, men ikke på langt nær på samme måte som sin kollega hundre år senere. Bastiansen drar det Munthe skrev alt for langt; han tilspisser og overdriver

⁷⁴ Gundersen 2003.

⁷⁵ Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl, *Norsk mediehistorie*, Oslo 2008: 119-125.

⁷⁶ Munthe 1907: 87-89.

⁷⁷ Munthe 1907: 89.

til det nesten ikke er gjenkjennelig. Munthe beskrev en liten del av mange artikler i *Statsborgeren* i dens siste leveår, men Bastiansen omtaler dette som selve kjernevirksomheten i hele *Statsborgerens* levetid.

Selv om han ikke referer til *Norsk mediehistorie*, er det åpenbart at Nils Rune Langeland i sin *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1905* baserer seg på Bastiansen og Dahl. «Dei fleste mistenkte nok den berykta redaktøren Peder Soelvold for å vere den egentlige opphavsmannen»,⁷⁸ skriver Langeland om hvem som egentlig sto bak *alle* de anonyme innsendte artiklene i *Statsborgeren*. I *Norsk presses historie* blir Soelvold av Martin Eide kalt både «ryktesmed» og «skandalejeger».⁷⁹ På lignende vis skriver medieviter Eirik Nymark Esperås i en artikkel fra 2014 at «Avisa trykka fleire innsendte brev (som sannsynlegvis var forfatta av redaktør Soelvold sjølv)»⁸⁰. Som jeg kommer til å vise senere i denne oppgaven, er ikke disse påstandene sitater om *Statsborgeren* bare fortolkningsfeil, men i den formen de står, rene og ganske grove faktafeil.⁸¹

Fokuset på en avisdrift basert på tilsynelatende overlagte uetiske prinsipper er noe som har kommet med den moderne pressehistorien. Én ting er å understreke det ubestridelige historiske faktum at artiklene i *Statsborgeren* baserte seg svært mye på rykter, og at Soelvold aktivt reiste rundt og samlet inn rykter og fortellinger fra folk i bygdene. Det er noe helt annet å påstå at han aktivt søkte etter skandaler og bråk og etter hvert fabrikkerte historier. Slike fremstillinger skaper inntrykket av at Soelvold var en mann som først og fremst var ute etter å være en oppvigler, og ikke at han var en del av en større politisk bevegelse. Thore Roksvold er den eneste av pressehistorikerne som har fortolket samtalereferatene til Soelvold annerledes. I følge Roksvold er disse samtalene et tidlig eksempel på det journalistiske intervjuet.⁸² Det blir imidlertid også å dra det for langt. Et intervju forutsetter at den som blir intervjuet er klar over at han eller hun befinner seg i en intervjusituasjon. Det var det langt fra sikkert at var tilfellet i Soelvolds samtalereferater.

I deler av den nyere pressehistorien blir heller ikke tatt hensyn til at *Statsborgeren ikke* var Soelvolds personlige talerør. Det mer riktige ville vært å se på avisens innhold som et resultat av en engasjert leserkrets og radikale redaksjonsmedlemmer, i kombinasjon med en

⁷⁸ Nils Rune Langeland, *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1905*, bd. 1 av *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1905*, Oslo 2005: 227.

⁷⁹ Eide 2010: 229.

⁸⁰ Eirik Nymark Esperås, «Sensur og subsidar i trykkefridomens grenseland», *Vox Publica*, 14.8.2014, hentet 25.8.2014 fra <http://voxpublica.no/2014/08/sensur-og-subsidiar-i-trykkefridomens-grenseland/>

⁸¹ Denne tematikken drøftet jeg også i min bacheloroppgave, jf. Kristian Holen Nymark, *Peder Soelvold og avisen Statsborgeren i 1834*, Oslo 2012.

⁸² Thore Roksvold, «Riss av norske avisers sjangerhistorie», i Thore Roksvold (red.), *Avisssjangerer over tid*, Frerikstad 1997: 39-41.

pådriverskikkelse og foregangsmann i form av Soelvold. At *Statsborgeren* var en del av en større opposisjonell bevegelse blir i stor grad oversett når avisen forstås i den smalere pressehistoriske konteksten. Slik Soelvold og *Statsborgeren* blir presentert i deler av pressehistorien, fremstår avisen dermed som en historisk parentes med kurios betydning som en presseteknisk innovatør. Slike unøyaktigheter, tilspisninger og tidvis direkte feil kommer muligens av det manglende arbeidet med kildematerialet. I denne sammenhengen bør Rune Ottosen også nevnes. Han har skrevet en del om Soelvold og er ikke like kritisk og kategorisk som Bastiansen og Eide. Men det han har skrevet bærer mye preg av å være basert primært på nyere litteratur og lite kildestudier.⁸³

Et annet generelt trekk blant mange nyere omtaler av Soelvold er en tendens til å plassere han inn i en tragedietrope. Fortellingene om Soelvold følger ofte samme mønster: Han kom fra trange kår, kjempet en håpløs underdogkamp mot overmakten med tvilsomme midler og han døde en tilsynelatende prematur død som fattiglem. Soelvolds situasjon de siste leveårene hans var riktig nok tragisk, og det er ingen tvil om at hans opposisjonelle virksomhet og oppviglerske tone førte til at han ble hatet og til slutt presset ut av Christiania av sine motstandere. Men det betyr ikke at ulykken bør overdrives. En del av norskskdomshistorikerne, og særlig Inge Krokann, skrev også om Soelvolds liv og skjebne som en tragedie, men da som en fortelling om en tragisk helt med positivt fortegn. Problemet med å fremstille *Statsborgeren* som Soelvolds private prosjekt og Soelvolds liv som en tragedie fra start til slutt, slik en del av pressehistorien gjør, er at avisen og mannen fremstår som mer marginal og ytterliggående enn det kanskje er grunnlag for. I tillegg fremstår Soelvolds livsgjerning som en kamp som var dømt til å tapes fra første stund. Soelvolds store tap i hans møte med samfunnsstrukturer og en overklasse som hindret hans rett til frie ytringer og opposisjonell virksomhet er selvfølgelig vesentlig, men tragediefortellingen bør ikke rendyrkes uten nyanseringer.

Når Peder Soelvold har blitt skrevet om i en pressehistorisk kontekst har ofte de større politiske og sosiale sammenhengene kommet i bakgrunnen. Litt på samme måte har muligens pressens og offentlighetens betydning blitt tonet ned i standardverkene over norsk historie.

Odd Arvid Storsveen er blant dem som de siste årene som har beskrevet *Statsborgeren* og miljøet rundt på en mer helhetlig måte. I hans arbeider om Henrik Wergeland har

⁸³ Rune Ottosen, «Peder Soelvold fra pedagog til presserebell», *Norsk medietidsskrift*, 2004 (4); Rune Ottosen, Lars Arve Røssland og Helge Østbye, *Norsk pressehistorie*, Oslo 2012.

Statsborgeren blitt fremstilt som en avis med en betydelig posisjon både i det opposisjonelle miljøet i hovedstaden og i den norske offentligheten.⁸⁴

Det bør også nevnes at Peder Soelvold har fått betydelig oppmerksomhet på sitt hjemsted Ulefoss. En minnestein er oppført utenfor biblioteket, og det er utgitt en rekke skrifter om Soelvold av Arne Johan Gjermundsen og Per Bernt Tufte i Holla historielag. Mest nevneverdig er en samling tekster av og om Soelvold, hans liv og *Statsborgeren* som kom ut i 1989.⁸⁵

Studiet av *Statsborgerens* historiografi peker ut interessante ubesvarte problemstillinger. Var det slik at *Statsborgeren* kun var et skandaleskrift, eller var det selve bondeopposisjonens blad og front mot embetsstanden? Bør *Statsborgeren* anses som en uvøren og useriøs aktør i offentligheten på første halvdel av 1800-tallet, eller var den en politisk avis med ambisjoner og gjennomslagskraft? Peker Soelvold og *Statsborgerens* syn på presseetikk og journalistisk praksis fremover eller bakover i tid? Historiografien viser også historikernes nødvendige tendens til å reprodusere hverandres konklusjoner.

Ettersom Soelvold og *Statsborgeren* gjennom de siste 150 årene har vært skrevet om såpass ofte, og med så mange ulike konklusjoner, mener jeg det er et behov for å gå tilbake til kildene og finne mer empiri og på den måten få ny innsikt i *Statsborgeren*.

⁸⁴ Særlig i Storsveen 2004 og Odd Arvid Storsveen, «Peder Soelvold (1799-1847) og Henrik Wergeland (1808-1845)», i Martin Eide (red.), *Journalistikkens norske klassikere: ... ved noen av dem*, Oslo 2014, men også i Odd Arvid Storsveen, *Mig selv: en biografi om Henrik Wergeland*, Oslo 2008.

⁸⁵ Arne Johan Gjermundsen (red.), *Peder Pedersen Soelvold: 1799-1847: folkelærer og demokrat*, Ulefoss 1989.

Kapittel 3. 1831: *Statsborgerens* profil og presseetikk

En husmann i byen

I 1823 slo en ung og samfunnsengasjert mann seg ned i hovedstaden.⁸⁶ Peder Pedersen Soelvold, en husmannssønn fra Holla i Bratsberg amt, hadde ingen utsikter til formell utdanning, men han dro til Christiania med klare ambisjoner. Han ville skrive. Soelvold brant for folkeopplysning, nasjonale ideer og bondens rettigheter. I 1825 ble han ansatt som huslærer ved gården Hoff i Aker, og fra det øyeblikket arbeidet han målrettet med å starte tidsskrift.⁸⁷ Arbeidet var dårlig betalt, men det sikret Soelvold fast bopæl og en inntekt de neste ti årene. I tillegg ga det han nok fritid til andre prosjekter. Etter noen mislykkede forsøk mottok Soelvold endelig rett til portomoderasjon fra den norske regjeringen for å starte en avis: *Statsborgeren. En Tidende for Norges Vel*.

For å forstå Peder Soelvold og motivasjonen bak den kompromissløse måten *Statsborgeren* ble drevet på er det nødvendig å forstå den ideologiske og presseetiske plattformen grunnsynet til avisen bygget på. Soelvolds agitator- og redaktørideologi må belyses fra flere sider. Soelvold var en mangefasettert mann med bena plantet i svært mange ulike tradisjoner: Han tilhørte både bondeopposisjonen og de nasjonalt orienterte radikale intellektuelle, han var politisk agitator, og han satt på en tydelig arv fra 1700-tallets måte å drive aviser på. Det er primært det siste dette kapittelet vil dreie seg om. Ideologi kan være interessant i seg selv, men det vekker enda mer historisk interesse å se hvordan ideene ble utført i praksis. I dette kapittelet vil derfor *Statsborgerens* presseideologiske fundament drøftes opp mot første årgang av avisen *Statsborgeren*.

Samarbeidsprosjektet *Statsborgeren*

En utfordring i kartleggingen av Soelvolds og *Statsborgerens* ideologi er å skille mellom de ulike bidragsyterne i avisen sine syn og Soelvolds syn. Ideologien i en avis kan ses på som ensbetydende med redaktørens ideologi, slik det ofte har blitt med *Statsborgeren*. Peder Soelvold blir i mange fremstillinger presentert som en redaktør som var enda mer enn primus motor i avisens drift. Ved å fremstille *Statsborgeren* som et enmannsprosjekt styrkes oppfattelsen av avisen som et marginalt fenomen på siden av samfunnet.

⁸⁶ For en grundig redegjørelse for Soelvolds liv og påvirkningskilder før han startet *Statsborgeren*, se Høverstad 1930: 150-182.

⁸⁷ Eieren av Hoff gård var Engebret Hof. I følge Høverstad 1930: 158 var Hof en «opplyst og rettviss bonde». Sønnen Engebret jr. var i 1825 7 år. Han var døvstum, noe som bidro til behovet for Soelvold på Hoff de neste ti årene, jf. Høverstad 1930: 177.

En annen måte å analysere avisens ideologi kan være å se på ideologien som summen av de ideene og tankene som de ulike bidragsyterne kommer med, der noen av aktørene selvsagt vil ha sterkere innflytelse. Dette vil være vanskeligere å kartlegge, men vil gi et mer riktig bilde i et samarbeidsprosjekt som *Statsborgeren* i realiteten var. En av de mest sentrale delene av *Statsborgerens* og Soelvolds presseideologi var at publikum selv skulle sende inn stoff. Følgelig var mye av avisens stoff skrevet av avisens lesere, primært bønder fra Østlandsområdet og intellektuelle i Christiania. For å sikre at avisen ble tilstrekkelig fylt med stoff fra leserne, reiste Soelvold rundt på agitasjonsreiser der han oppildnet bøndene og oppfordret til rapportering av embetsmisligheter.⁸⁸ Men det var ikke bare innsendere og Soelvold selv som skrev i *Statsborgeren*. Rundt seg samlet Soelvold en rekke skribenter og medarbeidere. Under de mange reisene til Soelvold fungerte noen av disse medarbeiderne, deriblant Sylvester Sivertson og Andreas Lind Brock, som vikarierende redaktører over lengre perioder. I tillegg skrev en del prominente bondestortingsmenn relativt ofte i avisa. I oktober 1831 sto det også på trykk en kort artikkel undertegnet «Statsborgerens Redaktion», som hevdet at Soelvold «vel er den ansvarlige, men ikke den eneste Redaktør af ovennævnte Blad.»⁸⁹ Det var nok et forsøk på å unngå at Soelvolds navn skulle knyttes for tett opp til avisen, men likevel er det sikkert at *Statsborgerens* redaksjon hadde flere personligheter og at mange stemmer fikk slippe til i bladet. Følgelig kan man ikke uten videre sidestille Soelvolds og *Statsborgerens* ideologi. I neste kapittel vil de forskjellige aktørene bli grundigere redegjort for.

***Statsborgerens* første utgave**

Den 3. juli 1831 var første utgave av *Statsborgeren* ferdig i trykken og klar til distribusjon. Den lille trykksaken på 16 sider i oktavformat, som faktisk var et dobbeltnummer, besto av et forord og tre andre artikler, hvorav minst én var skrevet av Soelvold selv (under pseudonymet «Einar»⁹⁰), og to var referater fra innsendte brev. I denne sammenhengen er forordet den mest interessante artikkelen. I forordet la forfatteren, som tilsynelatende var hele redaksjonen, frem en slags programerklæring på hva *Statsborgerens* form og funksjon skulle være. Dette bør ikke ha vært nytt stoff for de fleste leserne av avisen. For å sikre abonnenter og trygg drift av

⁸⁸ Brevene fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock i Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27 består i stor grad av reiseskildringer fra 1833 til 1835, og dokumenterer godt hvordan Soelvold selv så på sin agitasjon på landsbygda.

⁸⁹ *Statsborgeren*, Andet hefte, nr. 3-4, 30.10.1831: 32.

⁹⁰ I følge Munthe 1907: 79 kan vi «med fuld eller tilnærmelsesvis sikkerhed» tilskrive stykkene merket med «Einar» til Soelvold.

avisen fra starten sendte redaksjonen ut en subskripsjonsplan i tiden før det første nummeret. Subskripsjonsplanen er antageligvis tapt, men deler av den ble gjengitt i forordet i første nummer. Dette forordet er derfor en helt sentral kilde for å forstå hva bakmennene ønsket at *Statsborgeren* skulle være.

I følge forordet var redaksjonen «Besjelede af Ønske og Haab om at kunne virke til Fædrelandets Gavn» og la opp til et program som skulle jobbe med «at efterspore grundlovstridige og egenmægtige Foretagender» og rapportere om «Alt hvad der kan have skadelig Indflydelse, saavel paa enkelte Mennesker og Indberetninger i Staten». Dette skulle gjøres med «Sandhedens og Frimodigheds djærve Sprog» og *Statsborgerens* redaksjon ville «saaledes benytte Trykkefriheden i dens meest udstrakte Betydning».⁹¹

Statsborgeren skulle være «et Tidende for Norges vel» gjennom å kjempe for «Retfærdighed, Frihed og Oplysning», som også var bladets motto gjennom hele Soelvolds tid som redaktør. Det var en nødvendig relasjon mellom disse sterke ordene. *Statsborgeren*, og særlig bonden, kunne ikke kjempe for rettferdighet uten å være opplyst om sine rettigheter; statsborgeren ville aldri kunne oppleve frihet uten å få samme rettigheter som andre, mer privilegerte lag av samfunnet hadde, deriblant retten til opplysning. Opplysning av rettigheter skjedde primært gjennom rapportering av embetsmisligheter, mens retten til opplysning ble kjempet for gjennom kampen for styrking av almueskolen og kritikk av konfirmasjonsundervisningen.

«Å ‘efterspore grundlovsstridige handlinger’ er i 1831 eit so vidtfemnande program, at alder har ei norsk tidskrift noko sinne byrja på eit so breidt grunnlag»⁹² mente Torstein Høverstad. Men Wilhelm Munthe så saken fra motsatt side og kommenterte til teksten i forordet i *Statsborgeren* at «aldrig er vel noget opposisjonsblad blevet grundlagt paa et mer trangsynt og indskrenket program. Ingen kan bebreide det, at det lover formeget.»⁹³ Uavhengig om man ser på programmet som bredt eller smalt fikk ikke *Statsborgeren* mange abonnenter umiddelbart.⁹⁴ I første nummer skrev redaksjonen at selv om subskripsjonsplanen noen steder hadde blitt mottatt med velvilje, hadde de ennå ikke fått mange abonnenter.⁹⁵ Om det skyldtes for dårlig markedsføring, fordi mange ikke fant bladets formål interessant, eller fordi mange fryktet å knytte navnet sitt til et såpass radikalt og opposisjonelt program, er vanskelig å slå fast. Redaksjonen selv antydte at årsaken til at få skrev seg opp som

⁹¹ Alle sitatene i dette avsnittet er fra *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 1-2.

⁹² Høverstad 1930: 186.

⁹³ Munthe 1907: 19.

⁹⁴ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 2.

⁹⁵ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 1.

subskribenter var at mange andre blad hadde gått inn etter kort tid eller aldri hadde kommet i gang.⁹⁶ I tillegg hadde behandlingen av søknaden om portomoderasjon trukket ut. Uten moderert porto var det tilnærmet umulig å overleve for tidsskrifter, særlig for blad med lesere utenfor byene som en hovedmålgruppe. Prisen ble rett og slett for høy for mange.

Arven fra opplysningstiden - Den samlende redaktøren

I *Den redigerende makt: Redaktørrollens norske historie* trekkes Peder Soelvold frem som en redaktør som var forut for sin tid. Martin Eide skriver at

Når Peder Soelvold her tjener som et typeeksempel i utviklingen av et redaktørinstitutt og utformingen av en redaktørrolle, er det fordi det fordi hans journalistiske innsats peker fremover. Med Peder Soelvold ble journalistikkens avsløringsoppdrag skarpt formulert og praktisert – på godt og vondt – i Norge.⁹⁷

Det er greit at Soelvold og *Statsborgerens* avsløringsoppdrag var noe som pekte fremover; det samme gjorde mange av de politiske ideene som ble fremmet i avisen også. Men det meste annet i Soelvolds syn på redaktørrollen og utøvelsen av den peker heller mot ideer som var typiske for tiden før han. I studiet av en helhetlig historie er det selvfølgelig viktig å identifisere tegn til utvikling. Men dersom man kun ser på hva som har ledet fremover mot dagens standard, og ikke lar det enkelte historiske fenomenet stå på egne ben, vil det være lett å fortolke fortiden teleologisk og miste nyanser.

Soelvold var svært opptatt av folkeopplysning, og i han levde ideene fra opplysnings-tiden. Etter en stund i Christiania, i 1826, fikk han lånerett ved Universitetsbiblioteket til tross for at han ikke var student.⁹⁸ Der lånte han blant annet bøker av Johann Gottfried Herder og Christoph Martin Wieland, og han leste avhandlinger inspirert av Immanuel Kant og Johann Gottlieb Fichte.⁹⁹ Torstein Høverstad skrev om Soelvold at «Med heile si åndlege innstilling høyrrer han heime i det 18de hundradåret.»¹⁰⁰ Mye av denne innstillingen hadde Soelvold fått fra opplysningsmannen Lauritz Bremer, prest i Holla da Soelvold sto til konfirmasjon.¹⁰¹ I tillegg kan man si at Soelvold også var en viderefører av arven fra avisredaktørene fra slutten av 1700-tallet, som primært så på redaktørens rolle som en mottaker og videreformidler av informasjon.¹⁰² På den tiden ble også redaktørene ofte kalt nettopp *samlere*. Det fortolkende

⁹⁶ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 2.

⁹⁷ Martin Eide, *Den redigerende makt: Redaktørrollens norske historie*, Kristiansand 2000: 53.

⁹⁸ Høverstad 1930: 162-163. Høverstad gikk grundig gjennom Soelvolds lånehistorikk fra utlånsprotokollene og dannet et komplekst bilde av Soelvold med mange påvirkningskilder.

⁹⁹ Høverstad 1930: 162-165.

¹⁰⁰ Høverstad 1930: 171-172.

¹⁰¹ Høverstad 1930: 156-158.

¹⁰² Ringvej 2008: 110.

elementet mellom virkeligheten og publikum som journalistikken representerer var noe som i Norge først så smått dukket opp på Soelvolds tid. Bakgrunnen for samleridealet var nok en kombinasjon av manglende kapasitet hos redaktørene, og en idé om at folket og opinionen satt på verdifull informasjon. Denne troen på kunnskapen hos folket hadde røtter tilbake til både de topografiske tidsskriftene og adresseavisene på 1700-tallet.

Redaksjonen ønsket med andre ord å publisere det meste de fikk inn av stoff. Men det fantes unntak. I forordet i første nummer av *Statsborgeren* skrev redaksjonen at

Skulle der tilsendes os Bidrage til Statsborgeren, som vi af en eller anden Aarsag ikke finde os beføiede til at optage, saa vil Saadant vorde anmærket i det førstudkommende Nummer efterat Opsatsen er modtaget, hvorefter Indsenderen selv maa besørge det afhentet. De Bidrage derimod, om hvilke Saadant ikke bliver offentliggjort, kan man være sikker paa vil bli optagne.¹⁰³

Avsnittet over peker på at det var kun *unntakene* som ikke ville bli publisert. Unntakene, eller «Produkter, der bære Præg af lav Daddelsyge¹⁰⁴ eller ussel Smiger – der overskride Trykkefrihedens Grændser eller føre Kaadhedens uværdige Sprog, ville aldrig erholde Plads i Statsborgeren.»¹⁰⁵ Og redaksjonen utdypet: «Vi gjentage herved: Som Faktum skal aldeles Intet optages i Statsborgeren, der ei har Hjemmel. Kun den gode Sag, aldri Tilfredsstillelse af smaalig Lidenskab, skal være Formaalet for de Kjendsgjæringer som Bladet meddeler sine Læsere.»¹⁰⁶

Hvorvidt Soelvold og de andre i redaksjonen bastant opprettholdt dette samlende publiseringsidealet, er vanskelig å slå fast helt sikkert ettersom det krever en innsikt i redaksjonelle vurderinger som kildene vanskelig kan gi. Men det er klart at *Statsborgerens* redaksjon først og fremst var ute etter noen få typer saker og en viss type vinklinger. Embetsmannskritiske saker hadde klar forrang og ble oppfordret til, hvilket er tydelig både i forordet og ut fra hva slags saker som kom på trykk etter hvert. Det er derfor liten tvil om at *Statsborgerens* bakmenn hadde ambisjoner om å trekke opinionen i en bestemt retning, uansett hvor passive de ga inntrykk av å ha vært. Det er likevel mulig å se at Soelvold holdt på retorikken også senere i *Statsborgerens* levetid. I 1834 skrev han følgende i en artikkel som sjeldent nok var underskrevet med fullt navn:

Jeg har aldrig, ved at overtage Bladets Udgivelse tænkt at opkaste mig til Censor, eller villet gjøre mig til Herre over Andres Ideer, og kun gjøre mine egne Anskuelser gjældende. Enhver Borger i Staten er saavidt jeg forstaaer Grundlovens § 100, berettiget til frimodigen at ytre sin Mening om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand; men dersom de opfordre til at nedbryde den offentlige Orden og

¹⁰³ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 4.

¹⁰⁴ Daddelsyge betyr en overdreven trang til å kritisere.

¹⁰⁵ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 3.

¹⁰⁶ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 3.

Rolighet, dersom de fornærme en Medborgers Ære og gode Rygte saa ma Lovene straffe den, der har forbrudt sig mod den offentlige eller private Sikkerhed.¹⁰⁷

Soelvold og *Statsborgerens* redaksjon ønsket nok faktisk å publisere det meste som kom inn fra leserne, så lenge innleggene holdt seg innenfor avisens rammer. Dette kom tydeligere frem senere i avisens drift da anklagede embetsmenn fikk lov til å komme til orde i avisen.¹⁰⁸ Men samtidig som *Statsborgeren* ønsket å publisere det meste av det som kom inn, levde de i en tid der redaktørene i større grad tok på seg et filtrerings- og redigeringsansvar. I tillegg var en gryende presseetisk bevissthet som lignet mer på nåtidens i utvikling. Denne motsetningen sto som grunnlaget i noen av konfliktene *Statsborgeren* hadde med andre presseorganer, særlig *Morgenbladet*, den andre viktige opposisjonsavisen på 1830-tallet.

Forbindelsene bakover i tid kan ikke rendyrkes og må ikke overdrives. Tidsskriftene i opplysningstiden, særlig de mange som var inspirert av engelske *The Spectator*, var forankret i borgerskapet og hadde et sterkt dannelsesideal i bunn.¹⁰⁹ Det tyske navnet på denne type tidsskrifter, *Moralische Wochenschrift*, understreker dette dannelsesidealet.¹¹⁰ Nå var riktignok Soelvold opptatt av både folkeopplysning og moralske spørsmål, men hans tilhørighet til et langt lavere sosialt lag enn borgerskapet, og hans sterke opposisjon og den nesten ensidig negative mottagelsen av *Statsborgeren* blant embetsstanden, gjør at han bør plasseres i en annen tradisjon enn *Spectator*-tidsskriftene eller Jürgen Habermas' borgerlige offentlighet. Her kan Knut Dørums begrep om en folkelig offentlighet, som ble nevnt i teoridelen, være mer passende.

«Ryktesmeden» Soelvold

En tilbakevendende avveiningssak for redaksjonen i *Statsborgeren* synes å ha vært balansen mellom idealet om å publisere det meste som kom inn og det å nekte spalteplass til det redaksjonen fant upassende. I *Norsk presses historie* blir det som nevnt hevdet at Peder Soelvold var en «ryktesmed» og en «skandalejeger».¹¹¹ Rune Ottosen har trukket det lenger og hevder at Solvold ikke hadde noen «etisk bevissthet om hvilke journalistiske metoder som var akseptable.»¹¹² Stemmer disse karakteristikene? Som historiografikapittelet viste, har publisering av rykter utvilsomt stått sentralt i de fleste av ettertidens fortellinger om *Statsborgeren*. Det er heller ingen tvil om at ryktepublisering var en «arbeidsmetode» som ble

¹⁰⁷ *Statsborgeren*, Tolvte hefte, nr. 8-9, 6.4.1834: 71.

¹⁰⁸ Dette vil bli dekket i neste kapittel.

¹⁰⁹ Eivind Tjønneland, «Innledning», i Eivind Tjønneland (red.), *Opplysningens tidsskrifter*, Bergen 2008: ii-iii.

¹¹⁰ Tjønneland 2008: iv.

¹¹¹ Eide 2010: 229.

¹¹² Ottosen: 2004: 334.

mye brukt i avisen. Men avsløringene basert på rykter var ikke uten grenser, ei heller uten funksjon.

I følge *Statsborgerens* redaksjon var det mulig å avgjøre sannhetsgehalten i et rykte nettopp ved å publisere det. Rykter og beskyldninger som gikk via folkemunne ble som i dag sett på som potensielt ødeleggende for en persons anseelse. Å videreformidle slike rykter ble tilsynelatende ikke gjort med et helt lett hjerte, men potensialet for å få frem flere opplysninger og komme nærmere sannheten trumfet de negative sidene. På den måten ble en ryktepublisering faktisk sett på som en *fordel* for en som allerede hadde fått beskyldninger rettet mot seg. På denne måten skulle *Statsborgeren* både speile og videreutvikle den muntlige offentligheten som fantes i de tette samfunnene i byene og kirketrappoffentligheten på landsbygda. En sak om flere rykter om at kadetter ved Krigsskolen ikke fikk den behandlingen de hadde krav på, viste artikkelforfatterens ambivalens ved å gjenfortelle ryktene. Etter ryktene hadde blitt redegjort for, skrev den anonymiserte forfatteren «Hakon»:

Jeg kan naturligvis neppe tro, at Ovenstaaende er overeenstemmende med den uforfalskede Sandhed, men, da det er almindelige Rygter, saa offentliggjøres de herved, paa det at den ærede Bestyrelsen kan faae Anledning til offentlig at retfærdiggjøre sig; thi jeg indseer tydelig hvor skadelig det er, at et saa vigtigt Instituts Bestyrelse har saa mange Beskyldninger, saa mange Ankeposter imod sig i den almindelige Mening, og det skulle derfor være mig særdeles kjært at see den ærede Bestyrelse offentlig rettfærdiggjort, paa det at den kunde erholde almeen Tillid og Agtelse, hvilket er saa høist nødvendigt for enhver offentlig Indretnings Bestyrelse.¹¹³

I dag ville det å publisere rykter uten å vite noe om sannheten være et tegn på journalistisk latskap. Redaksjonene jobber naturligvis ut fra rykter og tips, men direkte publisering, uten videre sjekk av kilder, skal ikke forekomme, i det minste i følge det rådende etiske regelverket. Når det likevel forekommer, skjer det stort sett i den kulørte ukepressen, og sjeldnere i de seriøse nyhetsavisene. Unntak forekommer selvfølgelig, og grensene utfordres tidvis, som våren 2014 da Harald Stanghelle skrev at han hadde hørt noen «gode, men ubekreftede rykter» om kommunikasjonsbyrået First Houses forhold til «kinesiske interesser».¹¹⁴ Men reaksjonene fra Stanghelles kolleger i pressen viser at redaksjonelt innhold basert så utislørt på rykter ikke er ønsket.

Fed hjelp av moderne researchverktøy og en journalistisk arbeidsmetode formet av flere hundre års erfaring, kombinert med en relativt gjennomslukt offentlig forvaltning og offentlighet generelt, er det i dag mulig å finne ut av mye som tidligere var utilgjengelig informasjon. Langt høyere inntekter og statlig økonomisk støtte til presseorganene bidrar også. Rapportering av urettferdige samfunnsforhold og maktmisbruk basert på solid

¹¹³ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 12-13, 14.8.1831: 92

¹¹⁴ Harald Stanghelle, «På svertetokt for kinerseer?», *Aftenposten*, 21.5.2014.

kildearbeid er derfor relativt vanlig og gjennomførbart. Men det kan virke som innsenderne og de faste skribentene i *Statsborgeren* ikke så noen annen måte enn ryktepublisering for å få sannheten, eller noe som lignet sannheten, ut i offentligheten. De som skrev i *Statsborgeren* hadde et spesielt syn på hvordan man kunne komme frem til en slik sannhet. Slik fortsatte «Hakons» artikkel:

Skulde, mod Formodning den ærede Bestyrelse ikke fide sig beføiet til at retfærdiggjøre sig i ovenomtalete Henseender, saa maa man antage, at Rygtets Beskyldninger og Ankeposter ere grundede, og jeg vil da bestræbe mig for, nøiere at komme efter den rene Sandhed, hvortil jeg aldeles ikke mangler Midler, og uden Forbeholdsomhed offentliggjøre den paa en saadan Maade, at Vedkommende skal nødes til at tage Notice deraf.¹¹⁵

Innholdet i et rykte kunne altså anses som sant dersom det etter offentliggjøring ikke ble gjendrevet med fakta som viste motsatt.

Måten ryktene kunne bli presentert på i *Statsborgeren* var ofte i form av en undring, kombinert med en understreking av at ryktet slett ikke trengte å inneholde noe substansielt. I en anonym artikkel spurte redaksjonen om

Er det sandt, at Hr. Valentin Christian Wilhelm Sibbern, forhenværende Amtmand over Agershuus Amt, befinder sig i betydelig Kasseangel med Hensyn til dette Amts Veikasse? Rygtet fortæller os dette, og Statens skatteyndende Borgere grue saa meget ved at høre tale om Kasseangel, især da man allerede har langt mere end formeget af dette Slags Onder.¹¹⁶

Lenger ut i den overstående artikkelen understreket den anonyme forfatteren at «Glædeligt ville det altsaa være at erfare ovenomtalte Rygte var Løgn, og med Længsel imødesee vi Efterretning derom.»¹¹⁷ Denne forsøksvis forsonende og uskyldige tonen skal selvfølgelig ikke umiddelbart tolkes dithen at skribenten kun hadde ærlige intensjoner. Mye annet, en personlig vendetta er mest nærliggende, enn et rent rettferdighetsprinsipp kan ha ligget bak. Men å påstå at Soelvold og *Statsborgerens* redaksjon manglet en presseetisk bevissthet, blir feil. Sitatene over, og flere andre, peker på at de gjorde seg opp en rekke tanker om hvordan de kunne drive avisen på en mest mulig redelig måte. Det riktige vil være å si at de ikke hadde samme etikkssyn som pressen drives etter i dag. Dersom man tolker en avis' drift ut fra dagens normer for presseetikk vil man risikere å gå glipp av viktig informasjon om fortidens avisdrift. Forskjellene på rammebetingelsene mellom pressen på første halvdel av 1800-tallet, som var uregulert utenom lovverket, og dagens stort sett selvregulerende presse er enorme. Slike ulike strukturelle forutsetninger vil ikke bare gi ulike formspråk. Det vil også gi utslag i form av ulike etiske perspektiver.

¹¹⁵ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 12-13, 14.8.1831: 92

¹¹⁶ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 7-8, 24.7.1831: 55

¹¹⁷ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 7-8, 24.7.1831: 55

Til tross for utstrakt og bevisst ryktespredning så redaksjonen tilsynelatende ikke ut til å ha vært villig til å publisere alt ukritisk. På slutten av nummer 12-13, kom de med følgende «Bekjendtgjørelse» om en artikkel de hadde mottatt:

Det forbauser os, at vorde tilsendte saa aldeles ugrundede, saa absurde Udfald mod en almindelig agtet og agtværdig Embedsmand, og det saa meget mere, som vi ere blevne overbeviste om, at underskriften var falsk. Det er os umuligt at faa opsporet hvem, der har skrevet Produktet, og vi kunne kuns gjette hvilke Bevæggrunde der have fremavlet det.¹¹⁸

Det er vanskelig å avgjøre om dette var et reelt tilfelle av en redaksjon som ønsket å ta tydelig avstand fra en artikkel de synes gikk over streken, eller om det rett og slett var en fingert hendelse med et mål om å vise at redaksjonen satt grenser, som et slags tilsvaret til den negative mottakelsen avisen fikk i starten. Det finnes i hvert fall andre tilfeller av det som lignet på forvirringstaktikker i de første utgavene av *Statsborgeren*. På slutten av et nummer skrev redaksjonen at «Det innsendte Stykke, med Overskrift: ‘Slet humeur,’ og undertegnet ‘Hagbarth,’ finder Redaktionen sig ikke beføiet til at optage i Statsborgeren, hvorfor Hr. Forfatteren vil behage at lade det afhente hos Hr. Bogtrykker Krohn, hvor det er beroende under Udskrift: ‘Til Hagbarth’ .»¹¹⁹ I ettertiden har det vært liten tvil om at «Hagbarth» var et av Soelvolds mest brukte pseudonymer,¹²⁰ og det er også klart Soelvold var en del av *Statsborgeren* fra starten av. Denne lille teksten kan ha vært et forsøk på hindre at pseudonymene ble knyttet til personer i redaksjonen, som etter hvert må ha blitt noenlunde kjent i Christiania. Slike forvirringstaktikker var ikke uvanlig i tidens øvrige aviser, nettopp av disse grunnene. Teksten fungerer i denne sammenhengen også som et eksempel på at ikke alt som sto i *Statsborgeren* skal slukes rått.

Statsborgerens bevegelser i offentligheten var ofte grensesøkende, der den ene og ultimate grensen var rettsvesenet. Pressen manglet mellomnivået den har i dag: Selvjustisen og det internt vedtatte reglementet for etisk journalist- og redaktørarbeid, best representert ved Pressens faglige utvalg, Vær varsom-plakaten og Redaktørplakaten. Rettsvesenet på sin side forsøkte å balansere mellom hensynet til den nye trykkefriheten, lovfestet i § 100 i Grunnloven, og de eldre lovene i Christian Vs Norske Lov, som fortsatt var gyldige, men som i varierende grad ble praktisert. I løpet av de 15 første årene i Norges historie hadde ikke Stortinget hatt mulighet til å vedta et nytt lovverk som var i samsvar med Grunnloven. Lovbokenarbeidet var rett og slett for komplisert og tidkrevende. I ingen av lovverkene var ryktepublisering forbudt, men begge steder var æreskrenkelser rettsstridig. Sannhetsgehalten i

¹¹⁸ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 12-13, 14.8.1831: 104.

¹¹⁹ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 5-6, 17.7.1831: 48.

¹²⁰ Munthe 1907: 79.

et rykte kunne dermed bli det juridiske kjernespørsmålet. Ble anklagene mortifiserte, eller bevist feil og lagt dødt, ble som oftest anklageren dømt. Soelvold og *Statsborgeren* på sin side mente neppe at de burde kunne bli dømt for et publisert rykte, uansett om det var sant eller ikke. Det kan være et tegn på at de i dette henseende ikke så på presseoffentligheten som vesensforskjellig fra måten ord og rykter spredte seg på bygda.

Ryktespredningen i *Statsborgeren* fikk en ekstra dimensjon ettersom offentligheten på første halvdel av 1800-tallet i stor grad var preget av anonymitet. Den anonymiserte offentligheten hadde også tydelige røtter til 1700-tallstidsskriftene. *Statsborgeren* tok anonymiteten og folks rett til å ytre seg anonymt svært alvorlig. «Forfatterens Navne skulle stedse være Redaktionen hellige, og aldrig vorde opgivne, endogsaa for Domstolene, med mindre Nødvendigheden skulle byde det,»¹²¹ skrev redaksjonen i forordet, og helt til slutt i flere av de første numrene av avisen, gjengitt som et slags mantra, sto det: «Anonymiteten vil være Redaktionen hellig». De som skrev i *Statsborgeren* kunne dermed komme med ryktebaserte innlegg uten at verken samfunnet eller den som ble angrepet kunne vite hvor angrepet kom fra. Fra et presseetisk synspunkt var og er dette åpenbart problematisk. «Nødvendigheden» som ble nevnt i forordet, skulle for øvrig komme senere, da rettssakene ble flere og nettet snøret seg sammen rundt redaktør Peder Soelvold. For etter Trykkefrihetsforordningen av 1799, som fortsatt var gjeldende (bortsett fra der den kom i konflikt med Grunnloven) var redaktøren pliktig til å oppgi forfatteren dersom søksmål ble rettet mot en artikkel.¹²²

Mye av det presseetiske grunnlaget for *Statsborgeren* finner man igjen i *Det norske Nationalblad*. Dette bladet kan på mange måter ses på som en ideologisk forgjenger til *Statsborgeren*. Utgiveren av *Det Norske Nationalblad* var Hans Abel Hielm, men det var broren, Jonas Anton Hielm, som fungerte som redaktør. Sistnevnte skrev sannsynligvis i *Statsborgeren* i tiåret etter også.¹²³ I likhet med *Statsborgeren* var Hielm opptatt av å slippe til alle bidragsytere som ønsket å være med, samtidig som anonymiteten konsekvent forble ubrutt.¹²⁴ Dette førte også til hans fall. Avisen hans gikk inn etter seks års drift i 1821 etter publiseringen av en artikkel regjeringen fant injurierende. Hielm nektet å oppgi navnet på forfatteren, og regjeringen svarte med å frata bladet retten til moderert porto. I praksis gjorde vedtaket det umulig for brødrene Hielm å drive avisen videre.

¹²¹ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 3.

¹²² Trykkefrihetsforordningen av 27. september 1799, § 17.

¹²³ Munthe 1907: 28.

¹²⁴ Yngve Skjæveland, *Nasjonal retorikk i Det Norske Nationalblad 1815-1821*, Oslo 1996: 14.

Nasjonalisme og amalgamasjonsfrykt

Til tross for at det ikke ble nevnt spesifikt i forordet til *Statsborgeren*, så forstår man ut fra retorikken at patriotisme og nasjonale ideer sto sterkt i *Statsborgeren*, et tiår før det virkelige nasjonale gjennombrudd. Under sine besøk ved Universitetsbiblioteket lånte ikke Soelvold kun opplysningsfilosofiske tekster. Blant innførslene under hans navn i utlånsprotokollen er mange verk, deriblant fra de nevnte Herder og Fichte, preget av den tyske romantikken og den gryende nasjonalfølelsen som var på full fart inn i Norge. Blant bøkene Soelvold leste var mange nasjonalt orienterte historiske verk med norsk og europeisk historie, som blant annet Christian Magnus Falsens *Norges Historie*.¹²⁵ I følge Høverstads resonnement kan man ut fra Soelvolds lesevaner og senere liv og virke konkludere med at han lot seg inspirere av standhaftige og ærgjerrige historiske skikkelser som Harald Hardråde, erkebiskop Øystein Erlendsson og Johann Friedrich Struensee.¹²⁶ Konklusjonen til Høverstad er tvilsom, men premissene er interessante. Det er tydelig at Soelvold både var belest og at han senere fremsto som en mann med en sterk kampvilje og en urokkelig tro på sine idealer.

Menneskene Soelvold møtte da han kom til Christiania, er det enklere å slå fast sikkert at hadde en påvirkning. I løpet av 1820-årene ble Soelvold kjent med nasjonalt orienterte studenter som Henrik Wergeland, Ludvig Kristensen Daa og George Frederik von Krogh. Også opposisjons- og stortingsmennene Jonas Anton Hielm, John Neergaard, Ole Valstad og Ingebrigt Sæter¹²⁷ kom Soelvold i kontakt med.¹²⁸ Alle disse skrev sannsynligvis i *Statsborgeren* senere. At Soelvold var historieinteressert og opptatt av den nasjonale arven kommer også tydelig frem i et brev fra Soelvold til universitetsprofessor Gregers Fougner Lundh.¹²⁹ I brevet uttrykte Soelvold stor begeistring for en planlagt oversatt utgave av «Nationalværket» Heimskringla, og lovet å sende med subskripsjonsplanen til prosjektet med *Statsborgeren* til personer Soelvold visste ville være interessert.

Navnevalget på avisen Soelvold startet i årene etter han kom til Christiania, var ikke tilfeldig. Ordet statsborger vakte sterke konnotasjoner i samtiden.¹³⁰ Som en kontrast til danskene som fortsatt var undersåtter, hadde nordmenn med Grunnloven fått utstrakte borgerrettigheter. Nettopp denne kontrasten mot danskene var et viktig tema i de første utgavene av *Statsborgeren*. Som et ledd i den nasjonale retorikken var det en sterk frykt for

¹²⁵ Høverstad 1930: 163.

¹²⁶ Høverstad 1930: 164-165.

¹²⁷ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27, brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock. 24.9.1834. I brevet, som var sendt fra Sæters gård, omtalte Soelvold Sæter som en venn.

¹²⁸ Høverstad 1930: 163.

¹²⁹ NB, Brevs. 443. Brev fra Peder Soelvold til Gregers Fougner Lundh, 19.7.1832.

¹³⁰ Munthe 1907: 18

«amalgamasjon», eller sammensmelting, i statsanliggender med Sverige og kulturelt med Danmark, som en fortsettelse av den enorme danske kulturelle dominansen i enevoldstiden. Frykten for amalgamasjon sto sentralt også i *Det Norske Nationalblad*.¹³¹

Allerede i første dobbeltnummer av *Statsborgeren* var det en artikkel med en tydelig amalgamasjonsfrykt. Under tittelen «Svenske riddere i Norge» tok artikkelen for seg misnøyen med at det ikke fantes egne norske ridderordener, men at norske menn som utmerket seg ble belønnet med de svenske ridderordenene Serafimer-, Sverd-, Nordstjerne- og Vasaordenen.

For den fædrelandssindede Nordmand er det virkelig saare uhyggeligt at see saa mange udenlandske Riddere i Fædrelandet, og det blant Fædrelandets Embedsmænd, uden at kunne tælle en eneste Norsk Ridder, skjøndt Norge dog eier adskillige Mænd i sit Skjød, der have gjort sig fortjente af Fædrelandet i den Grad, at de fortjente at Hædres med Norsk Udmærkelsestegn.¹³²

Retorikken var tydelig, og gjaldt ikke bare denne enkeltsaken om ridderordener. Den svenske dominansen i den offentlige sfæren måtte begrenses. For mange av skribentene i *Statsborgeren* satt generasjonen etter eidsvollsmennene på en arv som måtte kjempes for med alle midler.

Som vi så i starten av dette kapittelet, startet en retorikk der Grunnloven sto i sentrum allerede fra første stund. Konstitusjonen måtte beskyttes mot svenskekongens forsøk på å konsentrere makt på sine hender, mot embetsmenn som utnyttet sine privilegier, og for mer opplysning av bonden så han kunne ta fullt del i norsk samfunnsliv. *Statsborgerens* oppgave var, i følge subskripsjonsplanen, «med Hensyn til Grundlovens § 100, give Saadant Publicitet».¹³³ Norsk suverenitet ble med patos hevdet i tiende nummer, én måned ut i *Statsborgerens* levetid.

17de Mai mindede om den Tid, da, efter saa mange Seklers Forløb, Norge atter traadte ind i de europæiske Staters Række, ved at dets beboere, som selvstændigt Folk, virkede, og, som Saadane, underhandlede med europæiske Brødre. 17de Mai var en høitidelig Erklæring fra hver Norges virkende og tænkende Søn, at han ikke erkjendte den Kielske Fredslutnings Bindekraft for sit Fædreland, at han ikke ansaa sin nuværende Tilstand, som et Foster af Danskekongens og Sverigs Egenvilje, men som en Tingenes Orden, der var fremkaldt ved Folkets eget Raad og frie Overlægninger med sin Nabo. Derfor ansaa Norges Beboere sin Statsformsfests Høitidligholdelse som en tydelig Erklæring om, at Sverig aldrig havde eiet nogen Ret til at besidde vort Land, og saaledes som en kraftig Formur mod alle Forsøg paa at samsmelte (amalgere, sammengjute, inforlifiva) os med sig.¹³⁴

Et ledd i kampen for den nasjonale identiteten og arven fra 1814, var agitasjonen for å reise et minnesmerke til den avdøde stortingsmannen Christian Krohg. Krohg ble nasjonalhelt etter han ledet konstitusjonskomiteen som 17. mai 1824 klarte å avvise en rekke grunnlovsforslag

¹³¹ Skjæveland 1996: 174-175.

¹³² *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 5-6.

¹³³ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 1-2.

¹³⁴ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 10-11, 7.8.1831: 3.

fra Karl Johan som ville gitt kongen mer utstrakt makt.¹³⁵ Han var en nasjonalt orientert embetsmann som tok jobben sin på alvor, nettopp en slik mann *Statsborgeren* etterspurte.

¹³⁵ Odd Arvid Storsveen, «Christian Krohg – 1», i *Norsk biografisk leksikon*, 2009a, hentet 30.4.2014 fra http://nbl.snl.no/Christian_Krohg_-_1. Minnesmerket etter Krogh ble til slutt avduket i 1833, med Henrik Wergeland som taler. Støtten ble et samlingspunkt for 17. maifeiringen frem til 1860-årene.

Kapittel 4. 1832-1833: *Statsborgeren* og embetsstanden

Bønder mot embetsmenn

Høsten 1832 skulle norgeshistoriens syvende ordinære stortingsvalg avholdes. I den forbindelse trykket *Statsborgeren* i juli samme år en oversikt over samtlige stortingsmenn fra forrige Storting og deres politikk og meninger. Teksten som gikk over flere nummer, var ren agitasjon med mål om å få flere menn med bondevennlige synspunkter inn på Stortinget. Artiklene inneholdt derfor også negative karakteristikk av flere fremtredende embetsmenn med plass på Stortinget. Dette åpenlyse forsøket på å føre en tidlig form for valgkamp ble i noen kretser svært dårlig mottatt, men fikk likevel utvilsomt innflytelse på valgresultatet.

Helt fra starten hadde kjernevirksomheten til *Statsborgeren* vært rapportering av lokale embetsmenns gjerninger. Tonen ble satt i første nummer, der en navngitt embetsmann ble anklaget for å ha store problemer med forvaltningen av de offentlige finansene. Denne mannen, byfogd Andreas Olsen, og hans angivelige kasseangel, vil bli drøftet i en egen del senere i kapittelet. Innsenderne i *Statsborgeren* hadde også en utvidet forståelse av hva det ville si å misligholde sitt embete. Det var ikke bare rene forbrytelser og alvorlige brudd på administrativt reglement innsenderne i *Statsborgeren* reagerte på; lav moral, usedelighet og hva innsenderne så på som overdreven utnyttelse av privilegier ble også fordømt.

Statsborgeren hadde et særdeles anstrengt forhold til både enkeltembetsmenn og tidvis også selve embetsstanden. Dette kapittelet skal drøfte flere sider ved dette forholdet.

Bondeopposisjon og byopposisjon

Med Grunnloven hadde Norges bønder med eiendom fått stemmerett for første gang. Bondens øvrige rettigheter som borgere hadde blitt sikret gjennom lovverket og den norske nasjonale identiteten var på vei til å bli dypt forankret i bonden og bondesamfunnet. Romantiseringen rundt «den stolte frie norske bonde» hadde dukket opp på 1700-tallet¹³⁶ og utviklet seg videre på 1800-tallet. Opposisjonelle krefter fra byene søkte nærmere bondestanden, både av ideologiske grunner og fordi de så for seg en potensiell alliert mot de konservative. På samme tid ble det gradvis en økende politisk bevissthet innad i bondestanden. Men i løpet av halvannet tiår etter 1814 hadde embetsstanden konsolidert sin posisjon som den dominerende samfunnsklassen. Embetsmennene satt på de viktigste politiske, administrative, religiøse og militære stillingene lokalt, regionalt og nasjonalt, og hadde frem til 1830-tallet en overvekt av setene

¹³⁶ Marthe Hommerstad, *Bondepolitikk og Stortinget 1815-1837*, Oslo 2012: 8-9.

på Stortinget. Det hadde fantes sterke opposisjonelle røster før 1830, både menn tilhørende embetsstanden og blant bøndene. Men rundt 1830 skulle opposisjonen forandre karakter.

Noe av det mest vesentlige historisk med *Statsborgeren* er hvordan avisen som offentlig forum bidro til å bringe opposisjonelle fra byene og bondeopposisjonelle nærmere hverandre. Den første gruppen besto av både radikale studenter, som Henrik Wergeland, Andreas Lind Brock, Sylvester Sivertson¹³⁷, Ludvig Kristensen Daa og George Frederik von Krogh, samt en generasjon eldre opposisjonelle menn som Nicolai Wergeland, Jonas Anton Hielm og krigsråd Pierre Poumeau Flor, som hadde hatt vesentlige roller i den norske offentligheten fra årene som etterfulgte 1814. Alle var eller ble embetsmenn eller var fra embetsmannsslekter. Ludvig Wiese, som senere ble Lillehammers første ordfører, var en annen fra embetsmannsbakgrunn som skrev i avisen. Andre, mer obskure skribenter, som også hadde utdanning var blant andre Carl Bonaparte Roosen, Jens Henrik von Hadeln og Jens Johan Vangenstein.¹³⁸

Det hadde fantes vesentlige politiserte og opposisjonelle bønder før 1830-tallet, deriblant eidsvollsmannen Teis Lundegaard og brødrene Jacob og Halvor Hoel. Gjennom Niels Broe fra Rennesøy nord for Stavanger og Ole Aaset fra Åmot i Østerdalen hadde det også vært klare stemmer for bondevalg i offentligheten i årene umiddelbart etter 1814.¹³⁹ Men den nye generasjonen bondeopposisjonelle som dukket opp på 1830-tallet var større og hadde et bredere politisk program. Blant de nye bøndene som for første gang ble valgt inn på Stortinget i årene rett før 1830 og i løpet av det tiåret, var menn som John Neergaard, Ingebrigt Sæter, Ole Gabriel Ueland, Peder Fauchald, Lars Jensen, Michel Grendahl og Ole Valstad. Som nevnt tidligere, møtte Grendahl, Ueland, Sæter, Fauchald og Neergaard, samt Hielm, Sivertsen og Henrik Wergeland, i hva motstanderne kalte «den hemmelige direksjon» under Stortinget i 1833.¹⁴⁰ Flere skrev også i *Statsborgeren*. Av stortingsbøndene skrev Neergaard, Valstad, Jacob Hoel og Fauchald sannsynligvis i *Statsborgeren*¹⁴¹, mens alle de nevnte opposisjonelle helt sikkert skrev i avisen. Unntaket var muligens Jonas Anton Hielm, som sannsynligvis skrev noen stykker, men ikke har fått noen tilskrevet seg. På samme måte

¹³⁷ Sivertson var egentlig odelsgutt fra Skjåk i Gudbrandsdalen, men studerte i hovedstaden. Jf. Hallgeir Elstad, «Sylvester Sivertson», i *Norsk biografisk leksikon*, 2009, hentet 29.8.2014 fra http://nbl.snl.no/Sylvester_Sivertson.

¹³⁸ Disse ble omtalt som «patrioter» i *Den Constitutionelle* 17.12.1836: 2. Roosen og von Hadeln var offiserer, jf. Munthe 1907: 77, 65-68. Vangenstein var jurist og bonde og satt på Stortinget 1815-1817, jf. Munthe 1907: 68, 77.

¹³⁹ Hommerstad 2012: 80-86.

¹⁴⁰ Pryser 1999: 239-240.

¹⁴¹ Neergaard, se Munthe 1907: 74. Valstad, se Munthe 1907: 74 og *Morgenbladet* 14.10.1835: 2. Hoel og Fauchald, se Høverstad 1930: 214-215.

er det godt mulig at flere av bøndene skrev i *Statsborgeren*, men dessverre har pseudonymene skjult dem for godt.

Soelvold selv sto i en slags mellomposisjon, eller kanskje heller en posisjon utenfor. Han var fra bondestanden, men som husmannssønn kom han sosialt og økonomisk fra et helt annet samfunnslag enn stortingsbøndene, som alle eide jord. Han var belest, men langt fra utdannet på samme måte som menn som Wergeland. I tillegg var han ingen haugianer, noe som skilte han ytterligere fra bøndene.

De to grupperingene kan knyttes til to hovedretninger i det Jens Arup Seip kalte *den patriotiske liberalismen*.¹⁴² Som Seip påpekte, ble disse hovedretningene, til tross for sine ulikheter, etter hvert tidvis stående ganske tett sammen.¹⁴³ De opposisjonelle fra byene sto for en radikal liberalisme basert på patriotisk tankegods og med nær tilknytning til 1814 og 1790-tallets revolusjonsstemninger. Tilknyttet denne bevegelsen var en mer folkelig radikalisme preget av antibyråkratiske holdninger. Mange bønder, politisk og ideologisk bevisste eller ikke, kan sies å ha tilhørt denne siste kategorien. Forbindelsene til Hans Nielsen Hauge var fremtredende, og rett nok var mange av stortingsbøndene haugianere eller tungt påvirket av haugianismen. Hauge kjempet ikke bare for forsamlingsfrihet og lekmannskristendom; han sto også i front for en kamp mot eneveldets privilegier. Bondens frigjøring krevde også at de fikk rett til å drive næring. Denne kampen fortsatte lenge etter Hauges død i 1824. Men utsynet til bøndene som tilhørte denne folkelige radikalismen var langt enklere enn hos de andre opposisjonelle. I følge Oscar Albert Johnsen var for eksempel Ole Gabriel Ueland «ingen liberalist i europeisk forstand; han var likesom bondepartiet i det hele ganske ubundet av liberalismens doktriner.»¹⁴⁴ En utpreget sparepolitikk var det mest fremtredende ved den folkelige radikalismen, ved siden av de antibyråkratiske holdningene.¹⁴⁵ Sparingen og antibyråkratismen hang tett sammen.

Statsborgerens hovedmål om å rapportere om kritikkverdige forhold i embetsverket hørte helt tydelig inn i denne antibyråkratiske folkelige radikalismen. Men dersom man dykker dypere inn i avisens innhold blir det tydelig at avisen også sto for en mer dannet og akademisk patriotisk-liberal tankegang. Fellesnevneren for de to ideologiene var en motstand og antipati mot «aristokratiet», den sosialt, økonomisk og politisk dominerende klassen. Flere, deriblant og mest prominent Jonas Anton Hielm, prøvde å engasjere bøndene i et større

¹⁴² Seip 1974: 90-98.

¹⁴³ Seip 1974: 89.

¹⁴⁴ Oscar Albert Johnsen, *Norges bønder: utsyn over den norske bondestands historie*, Oslo 1936: 393.

¹⁴⁵ Seip 1974: 155.

prosjekt enn rene bondesaker, men bøndene våget seg stort sett ikke ut i «den høyere politikk».¹⁴⁶

Motstanden mot embetsmennene ble dermed et slags minste felles multiplum for bøndene og de liberale opposisjonelle i byene. Årsaken til bøndenes irritasjon mot embetsstanden var todelt. For det første krevde embetsmennene lønn som igjen krevde skatter og avgifter fra bøndene. «Embedsclassen har bestandig havt den afgjørende Stemme, baade til at paalegge Skatter, og deraf at lønne sig selv»,¹⁴⁷ skrev John Neergaard i *Ola-boka*. Denne argumentasjonen var ikke ny og hadde vært sentral blant opposisjonelle bønder siden 1814. For det andre var bøndene oppgitte over at embetsmenn lokalt ofte var en kompliserende faktor i livene deres, for eksempel sorenskrivere ved eiendomsoverdragelser og lignende. Hele motstanden mot embetsmannsdominansen hadde klare røtter til Kristian Lofthus og Lofthusreisningen i 1786-87.¹⁴⁸

De lokale prestene var blant embetsmennene som fikk unngjelde, blant annet fordi de holdt for svak konfirmasjonsundervisning eller fulgte for dårlig opp usedelighet i lokalsamfunnet.¹⁴⁹ Mest kjent av prestene som mottok kritikk var Carl Friedrich Gottwaldt, den danskfødte sognepresten i Nes i Hallingdal. Etter massiv motstand fra lokalsamfunnet, som ikke overraskende manifesterte seg i en artikkel i *Statsborgeren* i 1832¹⁵⁰, havnet Gottwaldt i prosterettsforhør i 1835.¹⁵¹ Ved et av møtene dukket plutselig ikke Gottwaldt opp. Lokalbefolkningen dro ut for å lete og fant Gottwaldt død like ved prestegården. Han hadde tatt sitt eget liv.

Sorenskriverne ble også angrepet. De ble primært lønnet direkte gjennom sportler, altså ved at befolkningen betalte for hver enkelt tjeneste embetsmannen utførte, mens prestene mottok sin lønn fra tienden, gjennom ofre fra menigheten og fra sportler.¹⁵² Spekulasjoner om at de lokalt lønnede embetsmennene tok ulovlige sportler var derfor et gjennomgangstema og en potensiell konflikt over alt. Amtmenn og fogder ble på sin side lønnet for så godt som hele

¹⁴⁶ Seip 1974: 156.

¹⁴⁷ John Neergaard, *En Odelsmands Tanker om Norges nærværende Forfatning tilligemed en Samtale indeholdende Veiledning for Bønder til en rigtigere Fremgangsmaade ved Udkaarelse af Valgmænd og Repræsentanter*, Christiania 1830: 7.

¹⁴⁸ For bondepolitikken historiske røtter til Lofthusreisningen, se Ståle Dyrvik, «Frå Lofthusreising til bondepolitikk», i Berit Eide Johnsen og Gustav Sætra (red.), *Kristian Lofthus og hans tid*, Kristiansand 1998: 91-101.

¹⁴⁹ Sakene med kritikk av sorenskrivere og prester, samt fogder fra *Statsborgeren* er for mange til å telle og eksempler kan finnes i nærmest samtlige utgaver av bladet.

¹⁵⁰ Artikkelen var undertegnet «Statsborgerens redaktion», så at Soelvold selv sto bak er sannsynlig, jf. *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 11-12, 12.8.1832: 81-84. Gottwaldt svarte i *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 15-17, 26.8.1832: 134-135.

¹⁵¹ Munthe 1907: 58-59. Se også John Rønningen, *Nesboka: bygdehistorie fra Nes i Hallingdal*, bd. 1, Nesbyen 1981.

¹⁵² Steen 1962: 57, 307.

sin embetsførsel fra staten, uten at det gjorde at kritikken mot dem ble noe særlig mindre dersom det fantes mistanke om mislighold. Bøndene betalte skatt til staten, svært mye i følge dem selv, og forventet solid embetsførsel.

Enkelte bønder følte med andre ord at de betalte lønnen til folk som plaget dem eller gjorde en for dårlig jobb. Følgelig var det få ting, om noe, som forarget bøndene mer enn embetsmenn som sløste med skattekrone. Det var ofte sløsing fogdene og amtmennene ble kritisert for, ettersom de henholdsvis var de fremste skatteinnkreverne og forvalterne av statlig kapital lokalt. I tillegg var embetsmennene i praksis svært vanskelige å avsette, og formelle klager på embetsmenn måtte føres gjennom embetsverket. Det er likevel viktig å presisere at bøndene derimot ikke var for en avvikling av hele embetsverket. Embetsmenn som etter bøndenes skjønn gjorde jobben sin, ble langt mer verdsatt, som vi skal se senere. Men det var en generell tendens til at bøndene på grunn av sparepolitikken og misnøyen med embetsmennene ønsket å overføre en del oppgaver fra embetsmenn til bøndene selv; «det faglige måtte vike for det folkelige, det administrerte for det selvstyrte»¹⁵³, som Jens Arup Seip skrev.

For de mer studerte patriotiske liberalistene var motstanden mot embetsstanden en prinsipiell kamp mot privilegier og en urettferdighet som ble sett på som en etterlevning av eneveldet. Her lå et radikalt liberalistisk historiesyn som skildret en kamp for frihet der aristokratiet var antagonist.¹⁵⁴ Den nevnte Pierre Flor var en tidlig proponent for dette synet i Norge og skrev artikler allerede på 1820-tallet om det nye norske aristokratiet.¹⁵⁵ Hovedpoenget var at ettersom adelen hadde blitt avviklet gjennom Grunnloven, og fordi embetsmennene hadde sittet i en gunstig posisjon på Eidsvoll, hadde embetsstanden tatt over rollen som aristokrati i Norge etter 1814. Etter 1814 hadde embetsstanden blitt dominerende kulturelt, politisk og økonomisk i Norge. Kampen sto om hvordan arven etter 1814 skulle forvaltes. For at Grunnlovens liberale ånd skulle ivaretas og hedres, måtte Norge utvikle seg progressivt i liberal retning. «Aristokratiet» var et hinder for dette. Andreas Lind Brock oppsummerte dette synspunktet i en av sine «Blandede Anmerkninger»¹⁵⁶ fra 1834:

Man er i Modsigelse med sig selv, hvis man jubler over, at Folket er bleven frit, hvis man ikke seer, at den Indskrænkning av dets Frihed, som før har fundet Sted, har ikke været en Udvidelse i Frihed over

¹⁵³ Seip 1974: 155.

¹⁵⁴ Seip 1974: 180.

¹⁵⁵ Seip 1974: 91.

¹⁵⁶ Brock skrev denne serien med 99 artikler i følge både Høverstad 1930: 219 og Munthe 1907: 64. Et vesentlig, litt oversett poeng er nettopp hvor fremtredende slike tekster som Brocks «Blandede Anmerkninger» var. Det viser at Lassen, Jæger, Gran og Sars' ensidige fokus på at Statsborgeren var embetsmannsutleverende, og Folkebladet var dannet, er feil. Brocks tekster var akademiske i stilen og omhandlet en rekke temaer.

det Naturlige for Enkelte. Disse Enkelte maa derfor nu tabe, hvad Folket i det hele vinder. Disse Enkelte her er tale om, ere de saakaldte høiere Klasser, Embedsmændene.¹⁵⁷

Lignende betraktninger kunne man finne i Flors mange tekster under tittelen «Normand af den gamle Ærlighed», også de i *Statsborgeren* i 1834.

Kampen mot mislighold i embetsverket og den tidligere omtalte amalgamasjonsfrykten hang også sammen. Begge var bygget på en tanke om at eneveldet med dets elitisme, privilegier og ulikhet, var uønsket og noe som tilhørte fortiden, men likevel noe som kunne komme tilbake. Unionen med Sverige og deler av Stortingets regjeringsvennlighet sørget for det. Standssamfunnet Grunnloven gjenspeilet og bygde opp under, hadde riktignok gitt særegne privilegier til embetsstanden, borgerstanden og bondestanden, men ikke i samme utstrekning som tidligere. Flere av disse privilegiene, særlig innen forskjellige næringer, skulle også bli opphevet mot slutten av 1830-tallet og på 1840-tallet.

Et annet opposisjonelt blad bør også nevnes i denne sammenhengen. Mellom 1831 og 1833 drev Henrik Wergeland, Pierre Flor og George Frederik von Krogh også opposisjonsbladet *Folkebladet*. *Folkebladet* hadde en mer dannet form og manglet den folkelige appellen embetsmannsutleveringen og den polemiske tonen til *Statsborgeren* hadde. *Statsborgeren* skapte derfor i større grad enn *Folkebladet* et felles forum for bønder og byfolk. Fundamentet for samarbeidet var allerede lagt i de romantiske ideene om at bonden og bondekulturen var kjernen i nasjonen, et syn Henrik Wergeland blant annet var en tydelig, nesten naivistisk, fortaler for. Og mens de opposisjonelle i byene søkte landsbygdens menn ble nok samtidig bondeopposisjonen påvirket av den mer akademiske liberalismen byfolkene sto for. Resultatet var at bøndene på bondestortingene kanskje hadde mer handlingskraft og reformvilje enn tidligere. Bøndenes liberale vilje må likevel ikke overdrives.

I følge Arne Bergsgård var de viktigste konkrete politiske kampsakene til både *Folkebladet* og *Statsborgeren*, samt Ole Gabriel Ueland og den øvrige bondeopposisjonen «å bli kvitt den byråkratiske formyndarskapen utover bygdene, å få sjølvstyre i kommunene, å få friare hender til å røre seg i alt sitt arbeid utan tilsyn og hjelp ifrå embetsmennene.»¹⁵⁸ Resultatene av disse kampsakene kom i 1837 med formannskapsloven, i 1842 med opphevelsen av konventikkelpakaten og en lov om folkevalgte forlikskommisærer, og i 1845 med en lov som ga bøndene lov til å gjøre delings- og skyldsetningsforretninger uten sorenskriver.¹⁵⁹

¹⁵⁷ *Statsborgeren*, Ellevte hefte, nr. 20-21, 9.2.1834: 164.

¹⁵⁸ Bergsgård 1932: 58.

¹⁵⁹ Johnsen 1936: 392.

***Statsborgeren*, den samlede bondeopposisjonens blad?**

Statsborgeren ble en avis for og av opposisjonelle fra flere samfunnslag. Men kan man si at *Statsborgeren* var bondeopposisjonens blad? Og hvor samlet var denne opposisjonen? Som delen over viste var den opposisjonelle bevegelsen svært fragmentert, både i politiske meninger og sosial sammensetning. Jonas Anton Hielm, og helt sikkert flere med ham, ønsket å videreutvikle samarbeidet med bøndene til å gjelde nasjonale, utenrikspolitiske og konstitusjonelle saker.¹⁶⁰ Bøndene var derimot først og fremst interesserte i å drive sin antibyråkratisme og sparepolitikk. Stortingsbonden Ole Haagenstad mente for eksempel at partilinjene på Stortinget gikk mellom de som ville tømme statskassen så mye som mulig og de som ville spare.¹⁶¹

At bøndene i økende grad inkluderte seg selv i rikspolitikken kan ses på som en forsiktig demokratiseringsprosess med store begrensinger.¹⁶² Bøndenes økte synlighet på Stortinget var samtidig langt fra noen utpreget liberaliserende faktor i seg selv. I stor grad var det egentlig snakk om ren *ad hoc* interessepolitikk. Ole Gabriel Ueland er et interessant eksempel i denne sammenhengen, mannen som raskt ble en av de ledende mennene blant bøndene på Stortinget fra og med 1833. Ueland var som nevnt tidligere langt fra noen rendyrket liberalist. Han var for full næringsfrihet i Norge, men fastholdt merkantilistiske prinsipper som høye tollmurer på jordbruksvarer.¹⁶³ Videre var han også sterkt religiøs bundet som haugianer, og selv om han ønsket å oppheve konventikkelplakaten¹⁶⁴ var han motstander av full religiøs frihet. Han motarbeidet også Wergelands kamp mot jødeparagrafen i Grunnloven. Bøndene hadde sine få kampsaker, og når de var vunnet, ble engasjementet fort uttømt. På mange måter døde 1830-tallets bondeopposisjon i 1837 da formannskapslovene ble innført. Andre saker enn «bondesakene» brydde bøndene seg som nevnt lite om. Blant annet ble et forslag om revidering av portomoderasjonsutdelingen som ville sikret bedre vilkår for trykkefriheten, stemt ned.¹⁶⁵ Dette forslaget kjempet Peder Soelvold og noen andre hardt for, men fikk ikke gehør fra Stortingets flertall. At forslaget ble nedstemt, tyder kanskje også på at en del av bondestortingsmennene langt fra så på *Statsborgeren* som *deres* blad.

¹⁶⁰ Pryser 1999: 239-240; Seip 1974: 156.

¹⁶¹ RA/S-6117/I/Id/L0031/111. Brev fra Ole Haagenstad til Jon Harildstad, 21.12.1836. Avskrift ved Arne Bergsgård.

¹⁶² Marthe Hommerstad drøfter dette i Hommerstad 2012: 280-281.

¹⁶³ Johnsen 1936: 293.

¹⁶⁴ En forordning fra 1741 som forbød legpredikanter å holde private religiøse sammenkomster, såkalte konventikler, uten tillatelse fra sognepresten.

¹⁶⁵ St.forh. 1833, del 6: 299.

Men i samtiden ble den opposisjonelle bevegelsen sett på som såpass truende og samlet at ordet «parti» ble brukt om dem. Å pålegge dagens semantiske forståelse av ordet parti på bondeopposisjonen på 1830-tallet vil naturligvis være en anakronisme. For det første var parti, særlig for de rådende kreftene, et negativt ladet ord. Som vi skal se flere ganger senere, var uavhengighet et av de fremste idealene i politikken. På grunn av dette uavhengighetsidealet var terskelen langt lavere for at en bevegelse skulle bli kalt parti. Faste rammer i form av organisasjon og felles program var ikke nødvendig for å falle inn under partikategorien. Nasjonal valgkamp som lignet mer på det vi forbinder med ordet, var også et ikke-eksisterende fenomen før 1830-tallet. Det hadde fantes lokale aksjoner og agitasjon før valg tidligere, men den nye, mer helhetlige valgkampagitasjonen på 1830-tallet var noe nytt. Forfatteren av en av agitasjonstekstene var eksempelvis helt klar over at den frontinndelingen i politikken han tok til orde for var uønsket av mange.

Indsenderen ved vel, at Navnet Partie er forhadet og, at Alle ville høre til det Partie, der taler Sandhedens og Patriotismens Sprog. Men det er en kjendsgjærning, at Nogle ønske Kongen, Andre Folket større Rettigheder, og denne Forskjellighed er det Indsender ved Benævnelsen Partie betegner.¹⁶⁶

Partiene han mente at fantes var «Oppositionen» eller «det liberale konstitutionelle Parti» eller bare «det liberale Parti» og de regjerings- og kongevennlige.

En artikkel i den regjeringsvennlige avisen *Den Constitutionelle* fra 1836 er i denne sammenhengen også interessant å trekke frem.¹⁶⁷ I artikkelen ble det hevdet at en del aviser, deriblant *Statsborgeren* og *Folkebladet* hadde vært helt sentrale i dannelsen av den sterke bondeopposisjonen som lignet mer og mer på et parti. Men særlig *Statsborgeren*, «der selv har givet Partiet Navn af ‘Bondepartiet’ og erklæret denne Benævnelse synonym med ‘det liberale Parti’»¹⁶⁸, var viktig, mente artikkelforfatteren «X». Denne artikkelen var mer sverting av Soelvold enn hylling, men like fullt en anerkjennelse av *Statsborgerens* sterke posisjon i «bondepartiet».

Agitasjon i 1832

Peder Soelvold hadde store planer for året 1832. I løpet av 1831 hadde han og hans meningsfeller gjennom *Statsborgeren* fått belyst flere kritikkverdige forhold. Men de ønsket mer påvirknings- og gjennomslagskraft. Det var en stor tro i *Statsborgeren* på offentlighetens

¹⁶⁶ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 196.

¹⁶⁷ *Den Constitutionelle*, 17.12.1836: 1-3.

¹⁶⁸ *Den Constitutionelle*, 17.12.1836: 3.

potensial for påvirkning av opinionen. Stortingsvalget i 1832 åpnet opp for at *Statsborgeren* skulle kunne hevde sin posisjon som en seriøs samfunnsaktør med bred innflytelse.

Husmannssønnen Soelvold, som paradoksalt nok ikke hadde stemmerett ved valget, sto i fronten for agitasjonen sammen med storbonden John Neergaard. I realiteten var nok ikke samarbeidet mellom Neergaard og Soelvold så veldig tett, men Soelvold var svært inspirert av Neergaards tanker og var langt på vei enig med Neergaards politiske plattform og ideer om hvordan agitasjon kunne gjennomføres. Neergaards syn ble oppsummert i hans korte skrift *En Odelsmands Tanker om Norges nærværende Forfatning tilligemed en Samtale indeholdende Veiledning for Bønder til en rigtigere Fremgangsmaade ved Udkaarelse af Valgmænd og Repræsentanter*, eller *Ola-boka*, som den på folkemunne ble kalt, etter navnet på bonden i teksten.

Agitasjonen ble ført gjennom tre kanaler: i *Statsborgeren*, i form av korte, poengterte skrifter som *Ola-boka* og gjennom direkte samtaler med bøndene på Østlandet, Nord-Vestlandet og muligens Trøndelag. Sannsynligvis ble tekstene enten solgt eller delt ut på disse besøkene hos bøndene. I denne forbindelse er det to sentrale tekster å trekke frem. *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden* var en agitasjonstekst som ble trykket og gitt ut som et særtrykk anonymt i 1832. Senere kom det frem at det var Soelvold selv som hadde skrevet denne. Den andre teksten var en lang artikkel som ble gitt ut over tre nummer i *Statsborgeren* juli samme året. Artikkelserien, som det også er sannsynlig at Soelvold skrev eller i det minste var medforfatter av, hadde tittelen «Bemærkninger over det sjette ordentlige Storthing og dets Personale Af et Øien- og Øre-Vidne (efter at have konfereret med 2de Andre).»¹⁶⁹ Disse tekstene, inkludert *Ola-boka*, sammen med den utstrakte direkte agitasjonen gjennom reiser fra gård til gård utført av Soelvold og Neergaard selv, må regnes som de sterkeste årsakene til valgresultatet, det som senere ble betegnet som bondestortinget i 1833.

Formålet med agitasjonen var selvfølgelig å påvirke hvem som ble valgt inn på Stortinget. Det var et stort potensial for påvirkning blant de stemmeberettigede som ikke benyttet seg av sin stemme. I 1829 hadde valgdeltagelsen vært på 45 prosent av de i overkant 60 000 stemmeberettigede.¹⁷⁰ Men en slik påvirkningskampanje hadde aldri vært gjennomført systematisk tidligere, og det var et ambisiøst mål for en privatlærer uten stemmerett som Soelvold. En videre kompliserende faktor var den nye valgloven fra 1828 som i sin paragraf 43 gjorde det ulovlig å utøve visse former for innflytelse over valgene, mer konkret gjennom

¹⁶⁹ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 185-201; *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 217-232; *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.7.1832: 1-15.

¹⁷⁰ Espen Søbye, «Stemmerettens historie i Norge», i *Store norske leksikon*, 2013, hentet 14.5.2014 fra http://snl.no/Stemmerettens_historie_i_Norge.

å utdele stemmesedler eller lister.¹⁷¹ Men samtidig forbød den samme paragrafen at embetsmennene misbrakte sin stilling ved å blande seg inn i valgene eller utøve innflytelse på disse, og loven forbød ikke konkret å komme med opplysninger om de ulike kandidatene. Det kan ha gjort den ambulerende agitasjonsvirksomheten til Neergaard og Soelvold noe enklere å få utøvd. Valgloven av 1828 ble av Jens Arup Seip kalt «embetsmannsstatens valglov»¹⁷², men som han også påpekte, fikk opposisjonen sitt gjennom det konkrete forbudet mot embetsmenns forsøk på innflytelse på valgene. John Neergaard og Soelvold var motstandere av særlig første del av denne paragrafen, men om denne motstanden var særlig utbredt er vel tvilsomt. Uavhengighet var den store dyden i utøvelsen av valg på denne tiden.

Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden var helt tydelig inspirert av Neergaards tekst, men der *Ola-boka* først og fremst tok for seg bondens standsinteresser og argumenterte med det som utgangspunkt, hadde Soelvolds tekst et større og mer helhetlig ideologisk utgangspunkt i liberalistisk ånd. Likevel trakk de frem mange av de samme momentene og konkluderte rimelig likt.

Embetsstanden spilte en sentral rolle i Soelvolds argumentasjon rundt hvordan han ville statsapparatet skulle utformes. For hvorfor var det så viktig å få inn velegnede bønder på tinget? Argumentene bygget på både klassisk og nyere, mer radikalt liberalistisk tankegods, med tydelige røtter til blant andre henholdsvis John Locke og Thomas Paine. Iblandet dette var en mer folkelig orientert særnorsk argumentasjon som tok sikte på å sikre bondens rettigheter og standsinteresser.

Statens oppgave var gjennom lovverket å sikre borgernes rettigheter og friheter.¹⁷³ Det viktigste, grunnleggende lovgivende arbeidet var allerede gjort gjennom Grunnloven. Arbeidet fra eidsvollsmennene hadde ikke gjort den norske forfatningen perfekt, men antallet nye lover fra Stortinget burde holdes lavt.¹⁷⁴ Dette var for ikke å overkomplisere lovverket og ikke minst for unngå å bruke for mye penger på å utvikle lovene gjennom å holde Stortinget samlet over lang tid.

Stortingets primærfunksjon etter Soelvolds syn var dermed ikke å utøve den lovgivende makt, men snarere å være kontrollinstans overfor regjeringen, som ble sett på som hovedsakelig ivaretagende av svenske og kongelige interesser og dermed sto for en

¹⁷¹ Valgloven av 24. juni 1828s § 43 lyder slik: «Dersom Nogen, ved at stemme paa sig selv, ved at uddele eller lade uddele Stemmesedler eller Lister, eller ved Misbrug af Embedsstilling, søger at forskaffe sig Indflytelse paa eller at indblande sig i Valgene, bør han bøde 50 til 500 Spd., til Deling efter foranstaaende § 42, eller, om han er Embedsmand, endog efter Omstændighederne have sit Embede forbrudt. Angjældende kan derhos ikke for den Gang udkaares til Valgmand eller Repræsentant.»

¹⁷² Seip 1974: 118.

¹⁷³ Peder Pedersen Soelvold, *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden*, Christiania 1832: 6-7.

¹⁷⁴ Soelvold 1832: 25-26.

aristokratisk og privilegiefremmende politikk.¹⁷⁵ Embetsmenn som fikk lønn av staten ble regnet som potensielt dårlig skikket til denne kontrollfunksjonen fordi de på grunn av sitt lønningsforhold ikke var like opptatt som bøndene av å holde de statlige kostnadene, og dermed skattene, nede.¹⁷⁶ For skattetrykket var hovedårsaken til at mange av bøndene engasjerte seg i politikken. Det ble oppfattet som alt for høyt og, som Soelvold argumenterte for, var nok mange bønder av den oppfatning at skattene og avgiftene de hadde betalt etter 1814 først og fremst hadde gått til økte lønninger til embetsmenn og en utbygging av statlige anlegg som ble sett på som overdådig og for dyrt.¹⁷⁷ Ved flere anledninger ble embetsmenn og embetsmannsstyret omtalt som «aristokratiet». Embetsmennene tok over den plassen adelen hadde hatt i den radikale liberalistiske argumentasjonen på kontinentet.

Dette var en tid da staten ikke fylte en velferdsfunksjon slik den gjør i dag. Utbyttet bøndene fikk av pengene de betalte til staten ble derfor opplevd som lite eller ingenting. Flere av bøndene som ble valgt inn på Stortinget, var eiere av storbruk med vesentlige inntekter. Men mange andre slet med økonomien. Når embetsmennene i flere lokalsamfunn i tillegg ble sett på som en kompliserende faktor i livet til bøndene, ble skattekravene oppfattet som helt uaktuelle. Soelvold selv oppsummerte sine tanker om hvem som burde velges til Stortinget og hvorfor på følgende måte:

vælg blot retskafne, uafhængige, Frihed og Fædreland elskende Mænd til Storthinget, da skulle Lovene blive simple og efter Folkets Tarv, Skattene blive saa smaa, som Statsforvaltningen nogenlunde taaler det, og Regjeringens Medlemmer bleve dragne til Ansvar når de ei have opfyldt deres Pligter.¹⁷⁸

Videre utdypet han hva slags menn som havnet i denne kategorien. Soelvold anbefalte ikke utelukkende bønder, ettersom det var en frykt for bøndenes manglende kunnskaper og evne til å gjøre nytte for seg på Stortinget. Denne frykten kom også tydelig frem av karakteren «Ola» i *Ola-boka*, som var en karikatur på en provinsiell og uutdannet, men godlynt bonde. Embetsmennene ble derfor ikke anbefalt ekskludert som stand. Faktisk var det få som ble hyllet så mye som opposisjonelle, liberale menn fra embetsstanden, og behovet for embetsmennenes kunnskap ble erkjent.

¹⁷⁵ Soelvold 1832: 25-26.

¹⁷⁶ Eller sagt med John Neergaards ord: «Embedsmændene staae jo i et Forhold til Staten, omtrent som Tjener til Huusbond, og at vælge flere Embedsmænd til Storthinget end Bønder og Borgere, er paa en Maade det samme, som at lade Fleertallet af Tjenestekarle i et Sogn træde sammen og ved Stemme fleerhed afgjøre, hvor sto Løn deres Huusbonder skulle betale dem.» Se Neergaard 1830: 18.

¹⁷⁷ Soelvold 1832: 21-22.

¹⁷⁸ Soelvold 1832: 26.

Agitasjon i *Statsborgeren*

Som et videre ledd i valgkampen trykket *Statsborgeren* artikkelserien «Bemærkninger over det sjette ordentlige Storting og dets Personale Af et Øien- og Øre-Vidne (efter at have konfereret med 2de Andre).»¹⁷⁹ Artikkelen tok for seg hver enkelt stortingsrepresentant, både bønder og embetsmenn, og felte dom over hvordan de hadde optrådt på det forrige Stortinget i 1830. Ideen til oversikten kom nok også fra *Ola-boka*. På slutten av Neergaards skrift ble det i listeform fremstilt hvordan stortingsrepresentantene stemte i spørsmålet om økt lønn til stattholderen og statsministeren, et forslag som selvfølgelig var upopulært blant bøndene.¹⁸⁰ Artikkelen i *Statsborgeren* var likevel langt mer omfattende og helhetlig enn *Ola-bokas* oversikt. Representantene ble fremstilt i tur og orden etter hvilket amt de tilhørte.

Hvorvidt Soelvold selv skrev artikkelserien, er ikke sikkert. Men at han hadde hatt noe med den å gjøre er nesten utvilsomt. De to andre artikkelforfatteren hadde konferert med kan for øvrig være mange. John Neergaard, Nicolai og Henrik Wergeland, George Frederik von Krogh, Pierre Flor og Jonas Anton Hielm, foruten Soelvold selv dersom han ikke var hovedforfatter, fremstår som de mest sannsynlige. Sylvester Sivertson var nok ikke involvert ettersom han først flyttet til Christiania i 1832 og dermed ikke befant seg i byen under Stortinget i 1830.

I «Bemærkninger...» kom ikke forfatteren med direkte oppfordringer til å avstå fra å stemme på enkeltkandidater. I omtalene av representantene ble det redegjort for hvordan de hadde stemt i sentrale bondespørsmål og i saker som var viktige for den liberal-patriotiske leserkretsen. Særlig ble det vektlagt hvordan representantene hadde forholdt seg til de foreslåtte grunnlovsendingene ved forrige Storting. Økningen av stattholdergasjen og skattenes nedsettelse var andre sentrale saker. Generelt ble det tegnet opp et bilde av Stortinget som delt i to mellom de opposisjonelle patriotene og de regjeringsvennlige. Det ble også sett på om det heftet noen negative saker på representantene, mens det i innledningen ble gjort klart at formålet med artiklene kun skulle være å opplyse velgerne om hva slags menn de stemmeberettigede bøndene og patriotene kunne stemme på. Likevel ble det i mange tilfeller foreslått kandidater som artikkelforfatteren mente var bedre egnet som representanter. Dette gjorde han for eksempel i Bergen, der tre kandidater, en rektor og to prester, ble foreslått som mer verdige enn byfogd Andreas Olsen.¹⁸¹ Det samme ble gjort i Nordre Bergenhus. Der foreslo

¹⁷⁹ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 185-201; *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 217-232; *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.7.1832: 1-15.

¹⁸⁰ Neergaard 1830: 30-31.

¹⁸¹ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 198. Olsen ble gjenvalgt, men som representant for Larvik og Sandefjord. Kun rektor Holmboe av de som ble foreslått i *Statsborgeren*, ble valgt, jf. Tallak Lindstøl, «1814-

forfatteren to andre, en prest og en gårdbruker, fremfor prest og eidsvollsmann Nicolai Nielsen.¹⁸² Lignende forslag ble fremmet i de fleste av valgdistriktene.

Mot slutten av artikkelen listet forfatteren også opp generelle betraktninger rundt hvem som var skikket til et stortingsverv.¹⁸³ Denne delen ligner mye på deler av *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden*. Forfatteren var opptatt av at representantene skulle ha sikker nok inntekt eller formue til ikke å være fristet av bestikkelser eller frykte for sin karriere dersom de opptrådte opposisjonelt. De skulle heller ikke stå i noen form for avhengighetsforhold til kongen eller regjeringen. Visse typer embetsmenn og offiserer ble det derfor på generelt grunnlag advart mot. Representantene måtte i tillegg ha et minimum av kunnskap om økonomi, jus og forvaltningen. Idealsammensetningen av Stortinget for artikkelforfatteren var en tredjedel hver til embetsmenn, odelsmenn og kjøpmenn, håndverkere og andre borgere.

Til tross for tydelige standpunkt i visse saker og et tidvis krast språk er helhetsinntrykket at artikkelforfatteren var saklig. I følge forfatteren selv ønsket han i første rekke å forsøke å opplyse om representantenes politiske ståsted i viktige saker for opposisjonen. Med tanke på hvor negativt teksten ble mottatt i mange kretser, forstår man hvorfor artikkelforfatteren var relativt tilbakeholden. En enda tydeligere aktiv og agiterende tilnærming ville blitt sett på som for drøyt. Igjen spilte det overnevnte uavhengighetsidealet inn. For veldig mange var målet at både representantene og velgerne skulle være uavhengige og avgi sine stemmer helt uten påvirkning fra andre, noe teksten også tok opp selv.¹⁸⁴ Argumentene for publisering av en slik liste var derimot som sagt i folkeopplysningens ånd.¹⁸⁵ Folket, og særlig bøndene, manglet kunnskapene, samt midlene og evnene til å samle informasjon som var nødvendig for å gjøre et kvalifisert valg. Å nekte bøndene tilgang på enkel informasjon om kandidatene og om valgsystemet, skapte dermed ikke bare et stort demokratisk problem, men også et problem fordi det risikerte at helt uegnede menn ble valgt. Til tross for den opplysningsorienterte argumentasjonen er det likevel åpenbart at påvirkning av valgresultatet var hovedmålet.

1885», del 1 av «De enkelte storting og statsraader», bd. 2 av *Stortinget og statsraadet 1814-1914*, Kristiania 1914c: 154.

¹⁸² *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 199. Nielsen ble ikke gjenvalgt, men forslagene til *Statsborgeren* ble bare delvis fulgt. Kun én av de foreslåtte ble valgt (gårdbrukeren og stortingsveteranen Ole Torjersen Svanøe), og han ble kun valgt til suppleant, jf. Lindstøl 1914c: 154. Nordre Bergenshus var og er (nå som Sogn og Fjordane) et spesielt valgdistrikt. Lokale hensyn, altså om representantene er fra Nordfjord, Sunnfjord eller Sogn, spiller ofte en stor rolle. *Statsborgerens* anbefalinger kan meget vel ha blitt oversett i sin helhet. Nordre Bergenshus var heller ikke et område *Statsborgeren* var noe spesielt utbredt i.

¹⁸³ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.6.1832: 10-12.

¹⁸⁴ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 185-186.

¹⁸⁵ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 185-188.

Artikkelforfatteren argumenterte også for at han, til tross for at det kunne være ubehagelig å få sitt navn offentlig omtalt, hadde all rett på sin side til å offentliggjøre en slik liste.

Man har saaledes ikke blot Lov til at paapege Mangler i den bestaaende Statsmaskines Indretning, hvilke som oftest kun ved Tidens Længde under politiske Omvæltninger kunne hæves, men ogsaa Mangler i dens Hjul med Hensyn til deres nærværende Funktioner.

Uden Allegorie, man har Lov til at yttre sitt Misfornøielse, imod de Embedsmænd, som forsømme at iagttage de offentlige eller private Interesser, der ere dem an betroede.¹⁸⁶

Forfatteren mente altså at han og pressen hadde både en juridisk rett og en moralsk plikt til å opplyse folket om hva som foregikk på Stortinget. Men tilsynelatende gjorde han det ikke med lett hjerte, mest av alt fordi han visste hvordan det kom til å bli mottatt. Likevel var han overbevist om at hans opptegnelser av politikernes standpunkter ikke var en handling som stridet mot hans egen samvittighet og ære. Til tross for at pressefriheten i Norge var ung, hadde han klokkertro på at hans meningsmotstandere også skulle bli overbevist om at «Præssen er en Hovmester, hvis ubehagelige Vrantenheds og strenge Moraliseringen man for hans gode Indsigters og gavnlige Hensigts Skyld er nødt til at taale»¹⁸⁷.

Ikke overraskende ga «Bemærkninger...» mest positiv omtale til bonderepresentanter og mindre fordelaktige beskrivelser av embetsmenn. Men det fantes selvfølgelig unntak. For eksempel ble gårdbrukeren Ole Olsen Espe fra Søndre Bergenshus omtalt negativt.¹⁸⁸ Det samme ble Svend Ingebretsen Mossige fra Stavanger amt som forfatteren mente «hørte ikke til de Bedste af sine Kolleger».¹⁸⁹

Offiserer ble generelt bedømt negativt. Artikkelforfatteren mente for eksempel at kaptein Christian Blichfeldt fra Akershus amt «kan, som Militær, ei bedømmes efter den samme Maalestok som en Civil, formedelst den Afhængighed Krigeren staaer i til Magten.»¹⁹⁰ Avslutningsvis i artikkelen ble det fremlagt et lengre resonnement om hvorfor offiserer ikke burde velges utenom ved spesielle tilfeller.¹⁹¹ Ikke bare var de avhengige av kongen på flere måter. Ofte var de også enige med kongens posisjon.

Ikke alle embetsmenn fikk strykkarakter. Presten Peter Hersleb Harboe Castberg ble omtalt positivt, og i den forbindelse skrev forfatteren at

¹⁸⁶ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 187.

¹⁸⁷ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.7.1832: 14.

¹⁸⁸ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 200. Espe ble ikke gjenvalgt i 1832, jf. Lindstøl 1914c: 154.

¹⁸⁹ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 232. Mossige ble likevel gjenvalgt som suppleant i 1832, jf. Lindstøl 1914c: 161.

¹⁹⁰ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 195. Blichfeldt ble ikke gjenvalgt i 1832, jf. Tallak Lindstøl, «A-K», del 1 av «Biografier», bd. 1 av *Stortinget og statsraadet 1814-1914*, Kristiania 1914a: 103.

¹⁹¹ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.6.1832: 5-9.

Præster og Sorenskrivere, ere, efter Indsenderens Formening, de Embedsmænd, som helst burde vælges til Storthinget, fordi det er sjældent, at de kunne avancere synderlig mer, naar de engang have faaet en nogenlunde god Ansættelse, og ville saaledes ikke led forfaldet til Lykkejægerie, - skjønt der vel gives Exempler paa det Modsatte.¹⁹²

Det opposisjonen fryktet var at embetsmennene skulle forledes av makten og pengene en potensiell forfremmelse ville gi, og at stemmegivningen deres skulle bli påvirket av enten frykten for å brenne broer eller lovnader om forfremmelse. En annen prest, Arnoldus Schytte fra Nordland, ble hyllet for «den meest konstitutionelle Fasthed og den for Norges Vel utrætteligste Virkelyst.»¹⁹³ Men ingen embetsmenn ble hyllet som høyesterettssadvokat Jonas Anton Hielm fra Smålenene.¹⁹⁴

Teksten kunne tidvis være bitende sarkastisk. Om den tidligere nevnte Nicolai Nielsen, skrev artikkelforfatteren: «Men det, som fortjener mer Lovpriisning er, at Provst Nielsen viiste en uskatteerlig Kjærlighed og Føielighed mod vor elskede Konge.»¹⁹⁵ Det var generelt de som hadde arbeidet hardest for regjeringens forslag og argumentert tydeligst regjeringsvennlig som fikk gjennomgå mest. Om sorenskriver Carl Valentin Falsen fra Buskerud amt skrev forfatteren: «Denne Mand talte med saadan levende Interesse for Kongens Forslag og Rettigheder, at han stundom næsten syntes grædefærdig.»¹⁹⁶ Ikke overraskende fikk derfor grev Wedel Jarlsberg mest utfyllende omtale av alle, sett bort fra Andreas Olsen.¹⁹⁷ Greven var kjent som regjeringsvennlig helt fra 1814. Det hjalp heller ikke at han var adelig og elitistisk.

Artikkelen ble svært negativt mottatt i mange kretser, noe artikkelforfatteren allerede hadde forutsett. Han brukte hele starten av artikkelen til å liste opp alle argumentene mot publisering av oversikten.

Hvilken Formastelse! Hvilken Arrogance, at fordriste sig til at holde Mønsiring over et Conseil, der kan antages at være Nationens Kjerne, - hvis Valg til Repræsentanter allerede synes at være en sikker nok Borgen baade for deres betydelige Talenter og deres Villie til rigtig at bruge dem! Hvilket Misbrug af den liberale Præsse, at indlade sig paa en Recension over den lovgivende Forsamlings Personer, Karakterer og Duelighed! Sandeligt, et saadant Skridt karakteriserer den exalterede Partieaand, der uskaansomt bedømmer Anderledestænkende, og blottet for Erfaring og Klogskab vil realisere endog det Umuelige! Nei mine Herrer! denne Recension er af et af disse konstitutionelle Brushoveder, der paa Grund af nogle overfladiske Kundskaber, han har samlet, troer sig at have fundet de Vises Steen og saaledes ogsaa at være berettiget til at kalde Alle, der ei ere af samme Mening som ham, Daarer, eller Kanailler. Nei, slige Produkter behøver man ei at tage sig ad notam; de kunde vinde Bifald hos den uvidende Pøbel, men siden ville de synke ned i den Glemsel, som de fortjene. Og hvor demagogisk er det ikke, paa denne Maade at ville indvirke paa Valgene! hvor delikat er det ikke, at udmærke visse

¹⁹² *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 219. Castberg ble gjenvalgt i 1832, jf. Lindstøl 1914c: 155.

¹⁹³ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 229.

¹⁹⁴ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 231.

¹⁹⁵ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 199.

¹⁹⁶ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 218. Falsen ble likevel gjenvalgt i 1832, jf. Lindstøl 1914c: 155.

¹⁹⁷ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 223-225.

Personer, der ikke staae i noget offentligt Forhold, og hvor odiøst at udmærke Andre paa en modsat Maade! Nei mine Herrer! dette er et odiøst Produkt, som ingen honet Mand burde Læse!¹⁹⁸

Denne innledningen gir ettertiden et illustrerende innblikk i sinnsstemningen *Statsborgerens* skribenter følte de arbeidet mot. Men som forsøk på å avvæpne motstanderne fungerte den ikke veldig effektivt. Ludvig Mariboe, som selv fikk skryt og hederlig omtale for sin opptreden på sist Storting,¹⁹⁹ gikk i sin avis *Patrouillien* kraftig ut mot artikkelen. Mariboes «Fornødne Berigtigelser og Betragtninger» ser dessverre ut til å være tapt, men Soelvolds tilsvar i *Statsborgeren* under pseudonymet «Hagbarth» gir et innblikk i hva kritikken gikk ut på.²⁰⁰ Soelvold skrev at han egentlig ikke ønsket å kommentere «den Hadets, den Forbittrelsens giftige Aand» som han mente spilte hovedrollen i Mariboes oppsats, før han gikk over på nettopp å kommentere innholdet i Mariboes artikkel. Hovedlinjen i Mariboes kritikk ser ut til å ha vært hensynet til de omtalte personene og den mangelen på respekt artikkelen viste. Men det var tilsynelatende ikke representantene som fikk hardest medgang som Mariboe fryktet for. Mariboe hadde tydeligvis reagert mest på omtalene kammerråd Laurentius Borchsenius og gårdbruker Lars Tønsager, begge representanter fra Akershus amt, hadde fått. Både Tønsager og Borchsenius, som attpåtil var embetsmann, hadde blitt omtalt i positive ordelag i *Statsborgeren*. Muligens oppfattet Mariboe det som så negativt for en manns rykte å bli assosiert med en avis som publiserte en slik dømmende og uanstendig liste. Kanskje var det nettopp fordi han selv ble omtalt *positivt* at han gikk ut mot artikkelen.

I en artikkel i *Morgenbladet* fra omtrent samme tid understreker dette poenget. Den anonyme skribenten skrev der at «Enhver af de Domfældte vil vist ansee det for en Ære at være fordømt af en saadan Dommer.»²⁰¹ Det artikkelforfatteren i *Morgenbladet* reagerte mest på var «den uforskammede Dumdristighed, at en saadan Person vil optræde som Nationens Formynder».²⁰² Artikkelforfatteren fryktet at Soelvolds redaksjonelle linje ville vinne han innflytelse over valgene, og at Stortingets benker skulle kunne bli besatt etter redaktørens ønske. Igjen var det altså uavhengighetsargumentet som ble brukt mot Soelvold og *Statsborgeren*. Men bakom dette idealet lå også en frykt hos makthaverne og den dominerende klasse for å miste innflytelse og makt til en annen, ukontrollerbar del av folket. Innsenderen i *Morgenbladet* fryktet at et Storting besatt av opposisjonelle ville føre til enten

¹⁹⁸ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 185-186.

¹⁹⁹ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 24-27, 1.7.1832: 193.

²⁰⁰ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 18-20, 2.9.1832: 137-143.

²⁰¹ *Morgenbladet*, 11.8.1832: 2.

²⁰² *Morgenbladet*, 11.8.1832: 2.

at ingenting ble gjort fordi Stortinget kom til å motsette seg alt regjeringen foreslo og motsatt, eller at regjeringen ville innta tinget og overta kontrollen over det.²⁰³

Sett bort fra *Statsborgeren*, som ble sendt med posten, foregikk distribusjonen av tekstene til både Neergaard og Soelvold primært gjennom omreisende virksomhet. Reiserutene og hvem som ble besøkt er uvisst ettersom det ikke finnes brevmateriale etter Soelvold fra 1832, men senere brev viser tydelig hans ruter gjennom store deler av Østlandsområdet, og særlig på Romerike og i Christians amt, det nåværende Oppland. I noen utgaver av *Statsborgeren* kommer det likevel frem noen hint om Soelvolds reiser i 1832.²⁰⁴ I april ser han ut til å ha vært i Østfold, mens han i mai kunne meddele i *Statsborgeren* at «Reiser og Forretninger gjorde det i afvigte Vinter umuligt for mig, selv at besørge Bladets Indpakning og Omsendelse».²⁰⁵ Ut over høsten begynte det å komme inn valgrapporter fra Romsdals amt, Trondhjemsamtene og øvre Gudbrandsdal,²⁰⁶ samt en valgrapport fra Hedmark²⁰⁷. At noen av disse var skrevet av Soelvold selv er ikke umulig. Dette gir likevel ikke noe i nærheten av et godt bilde av Soelvolds reiser; mye tyder på at de var svært hyppige og tidvis langvarige.

Den omreisende agitasjonen foregikk mest sannsynlig skjult for å unngå sanksjoner. Forsamlingsfriheten var ennå ikke sikret. Det er i alle fall sikkert at John Neergaards reiser foregikk under skalkeskjul av å være handelsreiser.²⁰⁸ *Ola-boka* ble også utgitt anonymt, i likhet med Soelvolds tekst *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden*. Hvordan og hvorvidt Soelvold skjulte reisene sine vites ikke, men man kan anta at han gjorde noe lignende som Neergaard.

Demokraten Soelvold

Som vi har sett ønsket Peder Soelvold en økt innflytelse til folket gjennom sterkere valgdeltagelse og mer bevisste valg hos bøndene. Soelvold har av blant andre Arne Johan Gjermdunden i Holla historielag blitt kalt «demokrat».²⁰⁹ Men hva var Soelvolds demokratiske ståsted?

For å finne svar på det, må vi tilbake til *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden*. I den teksten drøftet han også valgsystemet og antallet stemmeberettigede som Grunnloven la opp til. Soelvold var grunnlovskonservativ, i likhet med mange nasjonalister på

²⁰³ *Morgenbladet*, 11.8.1832: 3.

²⁰⁴ Funnet av Wilhelm Munthe, jf. Munthe 1907: 41.

²⁰⁵ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 12-13, 27.5.1832: 102.

²⁰⁶ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 28-30, 23.9.1832: 225.

²⁰⁷ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 28-30, 23.9.1832: 227.

²⁰⁸ Hommerstad 2012: 281.

²⁰⁹ Jf. tittelen på hans bok *Peder Pedersen Soelvold 1799-1847: folkelærer og demokrat*.

sin tid. Han var opptatt av rammebetingelsene Grunnloven satt og hvilke muligheter han hadde for påvirkning innenfor disse. «For at det hele Folk skal kunne siges at være repræsenteret, er det nødvendigt, at saa mange af Folket, som dertil kunne antages at have den fornødne Skjønsomhed og Ubestikkelighed, deeltage i Valget af de Personer, som skulle repræsentere Folket»²¹⁰, skrev Soelvold. Folkesuverenitetsprinsippet sto sterkt, men visse forutsetninger måtte være på plass for at stemmeretten skulle være forsvarlig. Disse forutsetningene hadde blitt slått fast i Grunnloven. Kravet om alder sikret «den fornødne Fasthed i Sindelaget»²¹¹, mens kravene om kjøpstadsborgerskap eller eiendom av matrikulert, skattbar jord sikret at de stemmeberettigede satt på en såpass formue «at ikke en lumpen Daler skal have nogen Indflydelse paa deres Vilje ved Valget»²¹².

Paradoksalt nok støttet altså Soelvold et system som aldri ville gitt han stemmerett selv. Soelvold gikk derimot ut mot valgmannsvalgssystemet, hvilket han så på som et hinder for folket ved at det skapte usikkerhet rundt hvem som kom til å bli representanter.²¹³ For den siste forutsetningen for gode valg han var opptatt av, var ikke hjemlet i Grunnloven. Soelvold mente også at de stemmeberettigede skulle kjenne til representantenes politiske ståsted²¹⁴, et vesentlig problem i en tid der mange oppfattet spredning av informasjon om representantene som i konflikt med idealet om uavhengighet.

Soelvold var altså for folkestyre, men samtidig en tydelig forkjemper for et system der færre enn ti prosent var stemmeberettigede. Ordet demokrat i denne sammenhengen er i det hele tatt misvisende på grunn av vår forståelse av ordet. En mann som Marcus Thrane kan man kalle en demokrat, og en radikal sådan, men det er vanskelig å bruke det ordet med dagens konnotasjoner på Soelvold. Soelvold var som alle andre mennesker preget av sin samtid og de åndsbølgene som var rådende på den tiden. De første ønskene om allmenn stemmerett i Norge dukket først opp tiåret etter Soelvolds viktigste tid som publisist.²¹⁵ Hadde Soelvold lagt sitt grunnlag som politisk agitator litt senere og havnet under for eksempel Thranes innflytelse, skal man ikke se bort i fra at han kanskje hadde blitt enda mer radikal liberaler, i det minste i stemmerettsspørsmålet.

Soelvold var likevel utvilsomt en bidragsyter til en demokratiseringsprosess gjennom sine bidrag til bredere representasjon av folket på Stortinget. Men en slik demokratiserings-

²¹⁰ Soelvold 1832: 8.

²¹¹ Soelvold 1832: 14.

²¹² Soelvold 1832: 14.

²¹³ Soelvold 1832: 10-13.

²¹⁴ Soelvold 1832: 8.

²¹⁵ Seip 1974: 181.

prosess er ikke nødvendigvis synonymt med en liberaliseringsprosess. Å gi makten til folket resulterer ikke nødvendigvis i økte rettigheter til folk, verken sosiale eller politiske.

Agitasjonens resultat

Valgresultatet i 1832 snudde opp ned på Stortingets sammensetning sammenlignet med hvordan det hadde sett ut på de embetsmannsdominerte tingene i 1827 og 1830. Antallet stortingsmenn med bondebakgrunn ble mer enn fordoblet, og med 44 av 95 representanter utgjorde de nesten halvparten av Stortinget.²¹⁶ Hvis man legger til liberale embetsmenn med sympati for bondesaken til dette tallet ser man at opposisjonen plutselig hadde majoritet. Det var likevel fortsatt et stort potensial i velgermassen. Valgdeltagelsen blant de stemmeberettigede gikk i 1832 opp fra 43 til 47 prosent på bygdene, mens den gikk ned fra 65 til 59 prosent i byene.²¹⁷ Den store økningen i antall bonderepresentanter kom følgelig ikke bare fra det økte antallet som stemte, men i stor grad også fra at bøndene begynte å stemme på bondekandidater fremfor menn fra embetsstanden. I tillegg gikk antall stortingsrepresentanter som skulle velges opp fra 81 i 1829 til 95 i 1832. Mange av disse representantene skulle velges inn fra amtene, ikke byene. Det bidro utvilsomt til Stortingets sammensetning i 1833.

Wilhelm Munthe undersøkte hvilke sammenhenger som fantes mellom valgresultatet og *Statsborgerens* anbefalinger. Han foretok en vurdering om omtalene av representantene var positivt eller negativt ladet og fant ut at av de 50 det ble «advart» mot ble kun 10 gjenvalgt.²¹⁸ Av de 25 som Munthe mente fikk positiv omtale ble 20 valgt inn på nytt. Samtidig ble halvparten av de 22 av de nye mennene som *Statsborgeren* anbefalte valgt inn. Det kan samtidig være verdt å merke seg at det tidligere fra byene stort sett hadde vært valgt like mange embetsmenn som næringsdrivende. Men i 1832 ble det valgt tre ganger flere fra embetsstanden enn forretningsfolk. Denne omveltningen mente Arne Bergsgård at stammet fra frykten for bondemobiliseringen.²¹⁹ I tillegg økte valgdeltagelsen med tre prosentpoeng til 48 prosent.²²⁰ Kausaliteten mellom disse resultatene og Soelvold og Neergaards agitasjon kan på ingen måte automatisk slås fast. At endringene var markante og at Munthe fant interessante korrelasjoner er åpenbart, men noen mer nærgående studier må til.

Det er derfor interessant å gå nærmere inn på hvordan agitasjonen kunne være med på å endre representantsammensetningen på et mer lokalt nivå. Fra Christians amt, et utpreget

²¹⁶ Seip 1974: 149.

²¹⁷ Seip 1974: 149.

²¹⁸ Munthe 1907: 35-36.

²¹⁹ Bergsgård 1932: 141.

²²⁰ Søbye 2013. I 1835 økte valgdeltagelsen ytterligere til 52 prosent før den falt igjen i 1838.

landbruksområde som etter hvert skulle bli et av bondeopposisjonens og Soelvolds kjerneområder, var det i 1827 tre representanter på Stortinget. Av dem var én bonde og to embetsmenn.²²¹ Alle tre suppleantene, eller varaene, var bønder. Etter valget i 1829 hadde styrkeforholdet mellom bøndene og embetsmennene skiftet, med to bonderepresentanter og én embetsmann. Suppleantene var også to bønder og én embetsmann. Det var en tydelig tendens i Christians amt fra starten av 1820-tallet²²² og mot 1830-tallet med gradvis flere bønder inn på Stortinget på bekostning av embetsmennene. Men det som skjedde ved valget i 1832 må likevel betegnes som et brudd. I 1833 møtte fire bønder fra Christians amt på Stortinget, og de hadde fire suppleanter som også alle var gårdbrukere. Doblingen av antallet bonderepresentanter fra 1830 til 1833 hadde noe med at antallet representanter ble økt fra tre til fire, men som man ser fra hvem som ble valgt til suppleanter må det ha vært en påvirkning annenstedsfra. De representantene som ble valgt ser også ut til, i det minste etter hvert, til å ha utgjort et slags nettverk med opplandsbønder som Soelvold nok også ble en del av.²²³ Tre av representantene fra Christians amt i 1833 ser ut til å være en del av dette: Peder Fauchald, Østen Ovren og Ole Haagenstad.²²⁴ De to sistnevnte ser ut til å ha vært henholdsvis venn og inngiftet slektning av John Harildstad, senere stortingsrepresentant og en av Soelvolds nærmeste venner. En annen nær venn av Soelvold, Ingebrigt Sæter fra Oppdal og representant for Søndre Trondhjems amt, var nok også en del av dette nettverket.²²⁵

En annen valgkrets som hadde en lignende utvikling som Christians amt var Jarlsberg og Larviks amt. I 1830 var representantene derfra to embetsmenn og grev Herman Wedel Jarlsberg, i praksis tre embetsmenn.²²⁶ Suppleantene var to godseiere og en embetsmann. I 1827 hadde sammensetningen av representantene og suppleantene vært tilnærmet lik.²²⁷ I

²²¹ Lindstøl 1914c: 126.

²²² I 1824 ble én bonde og to embetsmenn valgt inn som representanter, mens én bonde og to embetsmenn ble valgt som suppleanter, jf. Lindstøl 1914c: 112.

²²³ Tore Pryser har systematisk undersøkt slike nettverk i Oppland rundt 1814 i Tore Pryser, *1814 i Oppland: bønder, øvrighet og soldater*, Oslo 2014. At neste generasjon opplandsbønder også var knyttet tett sammen fremstår som svært sannsynlig.

²²⁴ I samlingen Arne Bergsgårds avskrifter på Riksarkivet finnes det blant annet brev fra Haagenstad til John Harildstad (RA/S-6117/I/Id/L0031/110-111), fra Ovren til Harildstad (RA/S-6117/I/Id/L0031/117) og fra Soelvold til Harildstad (RA/S-6117/I/Id/L0031/115).

²²⁵ Soelvold var på besøk hos Sæter i september 1834 og beskrev han som «vor fælles Ven den brave Storthingsmand Ingebrigt Sæter» i et brev til Andreas Lind Brock. Se Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 24.9.1834. I et langt senere brev fra Sæter til John Harildstad omtalte Sæter Harildstad som «Gode Ven» (RA/S-6117/I/Id/L0031/113-114. Brev datert 13.2.1858. Avskrift ved Arne Bergsgård)

²²⁶ Lindstøl 1914c: 144.

²²⁷ Lindstøl 1914c: 128.

1833 ble derimot tre gårdbrukere og en kaptein valgt inn, mens to bønder og en embetsmann var suppleanter.²²⁸

Påvirkningen fra Neergaard og Soelvolds agitasjon må likevel ikke overdrives. Det er tydelig ut fra utviklingen i Lister og Mandals amt, et område de to agitatorene nok ikke hadde særlig stor innflytelse over, om noen i det hele tatt. I Norges sørligste amt var utviklingen påfallende nok tilnærmet identisk som i Christians amt og i Jarlsberg og Larviks amt, med to av tre representanter fra bondestanden i 1830²²⁹ og fire av fire i 1833.²³⁰ Nordre Bergenhus amt og Søndre Bergenhus amt ligner tilsynelatende på Lister og Mandals amt. Der var henholdsvis en av tre og to av tre representanter gårdbrukere i 1830. I 1833 var tre av fire representanter fra begge disse amtene gårdbrukere.²³¹ Heller ikke på Vestlandet var *Statsborgerens* posisjon spesielt sterk. Men John Neergaard var fra Romsdal og foretok en del reiser sørover til spesielt Nordfjord, foruten i Romsdal og på Møre, som en del av hans hestehandelsvirksomhet.²³² Endringen i representantsammensetningen i Nordre Bergenhus kan derfor peke på Neergaards innflytelse, mens i Søndre var det nok mer en del av en gradvis utvikling.²³³ I hjemfylket til Neergaard, Romsdals amt, var hans påvirkning tilsynelatende tydeligere: I 1830 var en av tre representanter bønder,²³⁴ mens i 1833 var fire av fire bønder.²³⁵ En av dem var Neergaard selv, som i 1830 kun hadde vært suppleant etter å ha vært representant i 1827.²³⁶ Samtidig må det påpekes at Romsdals amt i alle årene etter 1814 hadde hatt bonderepresentasjon. Ved første ordentlige Storting i 1815-1816 var for eksempel tre av fire representanter bønder²³⁷ og i både 1824 og 1827 var to av tre representanter bønder.²³⁸

At det ble valgt inn et stort antall bonderepresentanter også der Neergaard og Soelvold ikke hadde et stort nedslagsfelt, sammen med den suksessive tendensen fra også andre amt med flere og flere bonderepresentanter, er indikasjoner på at bondestortinget i 1833 i aller høyeste grad også skyldtes en gryende politisk vekkelser blant bondestanden og ikke bare var resultatet av enkeltpersoners agitasjon før valget i 1832.

²²⁸ Lindstøl 1914c: 158.

²²⁹ Lindstøl 1914c: 145.

²³⁰ Lindstøl 1914c: 158.

²³¹ Lindstøl 1914c: 154.

²³² Halvdan Koht, *Bondestrid smaa segner og oppskrifter fraa Nordmøre*, Kristiania 1906: 72.

²³³ Neergaards reisevirksomhet utenfor Romsdals amt er dårlig kartlagt, så hvor mye han reiste rundt i de øvrige amtene er vanskelig å si sikkert.

²³⁴ Lindstøl 1914c: 146.

²³⁵ Lindstøl 1914c: 160.

²³⁶ Lindstøl 1914c: 130.

²³⁷ Lindstøl 1914c: 35.

²³⁸ Lindstøl 1914c: 115 og 130. Lensmann Rasmus Aarflot fra Volda var også bonde.

Bondestortingets reelle betydning politisk må heller ikke romantiseres for mye. Stortinget i 1833 var kanskje bondepolitikkens store gjennombrudd, men det er i så fall en sannhet som må modereres og nyanseres. For det første hadde det vært fremtredende bonderepresentanter på Stortinget alle år etter 1814, og for det andre kunne den nye bondeopposisjonen kun enes om et par kjernesaker.

Samtidens syn på agitasjonen

I samtiden var det imidlertid liten tvil om innflytelsen fra den periodiske presse. I et referat av et brev som sto på trykk i *Statsborgeren* i september 1832, omtrent samtidig som valgmannsvalgresultatene begynte å bli kjent, kunne «En Bonde» melde om forferdelse blant deler av byfolket i en ukjent by etter hvert som tendensen med valg av bondevalgmenn i Christians amt begynte å bli synlig.²³⁹ Om pratet i byen kunne bonden fortelle: «De største Galskaber, ja Uordener og Lovløshed vil blive Følgen af et Bondestorthing, sagde man. ‘Oppositionsbladene, især det afskyelige Blad: Statsborgeren, er Skyld i, at Valgene have faaet denne Retning!’ skrege Embedsmændene og deres underordnede Haandlangere.»

En innsender i *Morgenbladet* fra oktober 1832, en drøy uke etter deler av valgresultatet ble kjent, var enda mer forferdet over antallet bønder som hadde blitt valgt inn på Stortinget.²⁴⁰ Innsenderen fryktet ikke statskupp i Norge som i Frankrike i 1830 (hvilket sikkert hos noen var en reell frykt), men han var bekymret for hvordan de udugelige og udannede bøndene skulle klare å gjennomføre arbeidet i komiteene og hvordan de kom til å stemme på tinget. Den norske bonden hadde gjort en stor feil ved å la seg forlede av presseorganer som hadde misbrukt sin posisjon i offentligheten. Bonden hadde blitt innbilt på verste demagogisk vis at dersom han syntes høye skatter, urettferdig økonomisk fordeling eller embetsmenn som ikke behandlet bonden godt var et problem, så kom ikke det fra en feil hos bonden selv, men fra statsstyrelsen. Det var uhørt. Artikkelforfatteren nevnte ikke navn på disse presseorganene, men skrev om det ene på en måte som virker kjent. Han syntes det var sørgelig

at et offentligt Blad, som ingen Forskjel gjør paa Sandhed og Løgn, Ret og Uret, Reent og Ureent, som mangler Sands og Smag for Sømmelighed, at et saadant Blad kan finde Indgang hos et Publikum, som man har troet at burde kalle dannet og som hidtil ved sin sindige, rene og alvorlige Færd havde hævdet sig dette Prædikat.²⁴¹

²³⁹ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 28-30, 23.9.1832: 217-219.

²⁴⁰ *Morgenbladet* 31.10.1832: 1-3.

²⁴¹ *Morgenbladet* 31.10.1832: 3.

Artikkelforfatteren spådde at et slikt blad, som utnyttet folkets svakheter ved å oppildne dem fremfor å undervise dem, ville kun ha kortvarig innflytelse. En avis som på dette viset misbrakte det godet offentligheten var, ville heldigvis nå sin velfortjente skjebne fort nok. Så alvorlig ble det sett på å bryte uavhengighetsidealet i 1832. Peder Soelvold var i visse kretser blitt en særdeles upopulær mann.

Men i *Statsborgeren* ble naturligvis valgresultatet hyllet. En innsender kunne melde om vaiende «17de Mai-Flag» i Christians amt for allmennstemmenes seier over privilegiesamfunnet og «aristokratiet».²⁴² Valgresultatet hadde gitt opposisjonen, anført av «Norges fædrelandssindede, frihedselskende og talentfulde Klippesøn»²⁴³ Jonas Anton Hielm, mulighet til å kjempe for likhet, frihet, lavere skatter og størst mulig samfunnsmessige utvikling. I *Statsborgeren* ble også artikkelen fra *Morgenbladet* besvart. Forsvaret av opposisjonsbevegelsen ble skrevet av kjøpmann og senere ordfører i Lillehammer Ludvig Wiese under pseudonymet «W».²⁴⁴ I artikkelen tok Wiese for seg grunnene til at opposisjonen hadde oppstått og blomstret de siste årene.²⁴⁵ For Wiese var ikke agitatorene som hadde virket før valget demagoger og intriganter, men snarere menn med sterk nasjonalånd som benyttet mulighetene Grunnloven hadde gitt dem.²⁴⁶ Bonden var ikke uforstandig og bare lett-påvirkelig av pressens demagoger; bonden hadde både rett og plikt til å velge de valgmenn han mente ville velge de representantene som kunne styre landet best mulig. Opposisjonen hadde ikke oppstått bare på grunn av noen oppvigleres trangsyn, men var en legitim bevegelse som var en reaksjon på urettferdige forhold i samfunnet og mangel på liberal politikk fra regjeringen og de regjeringsvennlige delene av Stortinget.

Opposisjonspressens innflytelse ble også vektlagt i den nære ettertiden. I en artikkel fra den regjerings- og embetsmannsvennlige avisen *Den Constitutionelle* fra 1838 ble *Statsborgerens* agitasjon i forbindelse med valgene i 1832 og 1835 omtalt på følgende måte:

det lader sig derhos neppe motsige, at det var Bladet Statsborgeren og dettes forrige Redacteur, som paa de sidste Storthinge befatte den norske Nationalrepræsentations fleste Bænke med en Masse af uculterede Repræsentanter, om hvis store Pluralitet det meer og meer erkjendes, at den mangler de væsentligste reale Egenskaber, der udkræves hos de Mænd, der skulle styre Rigets vigtigste Anliggender.²⁴⁷

Det store arbeidet Soelvold og Neergaard hadde lagt ned i den omreisende agitasjonen, var nok mindre kjent. Det var for så vidt ikke så rart, ettersom reisene, som nevnt tidligere,

²⁴² *Statsborgeren*, Sjette hefte, nr. 10-12, 28.10.1832: 89.

²⁴³ *Statsborgeren*, Sjette hefte, nr. 10-12, 28.10.1832: 88.

²⁴⁴ Ludvig Wiese var «W» i følge Munthe 1907: 93.

²⁴⁵ *Statsborgeren*, Syvende hefte, nr. 1-2, 30.12.1832: 1-15.

²⁴⁶ *Statsborgeren*, Syvende hefte, nr. 1-2, 30.12.1832: 4.

²⁴⁷ *Den Constitusjonelle*, 23.4.1838: 1.

foregikk delvis i det skjulte. *Ola-boka* og *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden* ble begge utgitt anonymt og var derfor vanskeligere å knytte til enkeltpersoner. Det var derfor publisistpraksisen til Soelvold og hans offentlige rolle som redaktør av *Statsborgeren* som fikk mest oppmerksomhet i samtiden og den nære ettertiden. Om Soelvold skrev artikkelforfatteren i *Den Constitutionelle*:

Forholder dette sig imidlertid saa, maa det ligefrem erkjendes at vi i vort offentlige Liv have oplevet det mærkelig karakteristiske Phænomen, 'at Hr. P. P. Soelvold har været vor indflydelsesrigeste Publicist, og at hans Blad med dets radicale dissolverende Tendenser har fundet en dybere Gjenklang, end nogesomhelst andet Organ for den offentlige Mening, hos den store Pluralitet af Norges stemmeberettigede Indvaanere, vore Gaardbrugere.'²⁴⁸

Her må det igjen bemerkes at innflytelsesrik ikke nødvendigvis var en hedersbetegnelse. Artikkelen fortsatte med å argumentere for bondeklassens manglende kunnskaper til å utføre oppgaver i staten eller delta i valg. Bøndene vernet først og fremst om sine egne standsinteresser, de var drevet av en «ussel, lav Egoisme»,²⁴⁹ og de manglet et bredere syn på samfunnet. En innskrenkning av valgordningen var dermed den beste løsningen når det ble klart hvordan bøndene forvaltet sin stemmerett og samfunnsdeltagelse.

Noen hadde imidlertid lagt merke til de omreisende agiterende publisistene. En innsender i *Statsborgeren* i 1832 var misfornøyd med visse omreisende publisister som kastet skygger, ikke bare over hederlige embetsmenn, men over hele distrikter. Innsenderen, kanskje en embetsmann, kunne berette at «Man kjender allerede En, der reiser om, og lader sig vel modtage, men som siden averterer Tilfælder, der muligens neppe have existeret, eller ogsaa ventelig benytter den Sprog han i Vennekredse hører, - og saaledes paa en vanærede Maade tilbagesender sin – Tak for sidst.»²⁵⁰ At det her var snakk om Peder Soelvold selv, er det ingen tvil om. *Statsborgerens* redaksjon svarte i en fotnote, enten tørt eller i et forsøk på å fjerne seg fra mistanke om forbindelse med slike folk, at «Ønskeligt skulde det være, at Hr. Forfatteren ville offentligen nævne den her Omtalte, paa dette at den gjæstfrie Normand kunde tage sig vare for et saadant Udyr.»²⁵¹

Idealembetsmannen

Verken *Statsborgeren* eller bondeopposisjonen hadde et negativt syn på embetsverket i sin helhet. Dermed ble heller ikke alle enkeltembetsmenn automatisk hatet på grunn av sin

²⁴⁸ *Den Constitusjonelle*, 23.4.1838: 1.

²⁴⁹ *Den Constitusjonelle*, 23.4.1838: 2.

²⁵⁰ *Statsborgeren*, Syvende Hefte, nr. 28-30, 23.12.1832: 232

²⁵¹ *Statsborgeren*, Syvende Hefte, nr. 28-30, 23.12.1832: 232

standstillhørighet. Snarere var det tvert i mot: Flere embetsmenn var blant opposisjonens fremste helter.

I mai 1832 gikk presten, skolemannen og politikeren Niels Schultz av med døden. Noen uker senere, i juni, sto en slags nekrolog eller hyllingsartikkel på trykk i *Statsborgeren*. I artikkelen, som sannsynligvis var skrevet av patrioten og offiseren Carl Bonaparte Roosen,²⁵² ble Schultz sammen med den tidligere omtalte Christian Krohg og sorenskriveren og stortingsmannen Ingelbrecht Knudssøn, hyllet som Norges tre store avdøde hedersmenn fra embetsstanden.²⁵³ Alle tre hadde dødd mellom 1826 og 1832 og alle hadde bidratt ved sentrale seire for opposisjonen ved Stortinget i løpet av 1820-årene.²⁵⁴ Schultz selv var flere ganger stortingspresident og hele tiden en av Grunnlovens fremste forsvarere mens han satt på Stortinget.²⁵⁵ Knudssøn var medlem av konstitusjonskomiteen i 1824, og sammen med Christian Krohg var han en sterk motstander av Karl Johans forslag til grunnlovsendringer det samme året.²⁵⁶ Seieren over kongen ga også Knudssøn en stor stjerne i den liberale opposisjonen, til tross for at han var tilhenger av embetsmannsstyret og, i motsetning til Schultz og Krohg, egentlig hadde et godt forhold til Karl Johan.

Men det var ikke bare den akademisk-liberale fraksjonen av *Statsborgeren* (som Roosen var en del av) som hyllet embetsmennene. Den samme «En Bonde» som i 1832 rapporterte om valget i Christians amt, skrev i samme artikkel at «Gid Krohgs og Schulz's Aand besjele Enhver, der paa det syvende Storthing skal repræsentere den norske Nation.»²⁵⁷ Christian Krohg og Niels Schultz hadde gjennom sitt arbeid for å forsvare Stortingets myndighet bidratt på en måte også en bonde kunne sette pris på. Bonden fortsatte:

Aldrig ville vi betænke os paa at vælge Embedsmænd, naar vi havde, om end og blot Een i hvert Amt, som Høiesteretsadvokat Hjelm, Provst Dahl, eller Sorenskriver Borchsenius; men saadanne Mænd finde vi ikke lettelig! Mængden tager for stort Hensyn til den udøvende Magt, og ere blot Bestyrelsernes Ekko, naar de skulle tolke Nationens Ønsker og Tarv, og dermed kan Nationen ikke være tjent.²⁵⁸

Premisset for å være en embetsmann i Krohgs og Schultz' ånd var jo å agere og ha meninger noenlunde i samsvar med resten av opposisjonen. Dette innebar regjeringskritikk, å motsette

²⁵² Den første delen var direkte hentet fra to steder i den anonyme teksten *Betragninger i Anledning af Normændenes Folkefæst: Den 17de May*. fra 1829 (som senere har blitt tilskrevet Roosen) og siste delen av artikkelen var tilpasset formatet fra Roosens bok til også å omhandle Schultz. Se Carl Bonaparte Roosen, *Betragninger i Anledning af Normændenes Folkefæst: Den 17de May*. Christiania 1829: 23-24, 30-31.

²⁵³ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 16-19, 10.6.1832: 137-139. Knudssøn var riktignok bondesønn, men hadde foretatt en klassereise etter utdanningen sin, jf. Odd Arvid Storsveen, «Ingelbrecht Knudssøn», i *Norsk biografisk leksikon*, 2009b, hentet 6.5.2014 fra http://nbl.sn.no/Ingelbrecht_Knudss%C3%B8n.

²⁵⁴ Steen 1962: 258.

²⁵⁵ Terje Bratberg, «Niels Schultz», i *Norsk biografisk leksikon*, 2009, hentet 30.4.2014 fra http://nbl.sn.no/Niels_Schultz.

²⁵⁶ Storsveen 2009b.

²⁵⁷ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 28-30, 23.9.1832: 219.

²⁵⁸ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 28-30, 23.9.1832: 219.

seg svensk styre, samt å være uttalt nasjonalist og embetsmanns- eller «aristokrati»-motstander.

Publisisten, stortingspolitikeren og embetsmannen Jonas Anton Hielm ble i Schultz' minnetekst omtalt som overtageren av stafettpinnen etter Knudssøn, Krohg og Schultz. Han hadde i følge artikkelen «Kraft, Aand og Villie til at erstatte Deres Tab»²⁵⁹. Som vi ser ble Hielm også trukket frem av «En bonde». I de tidligere omtalte «Bemærkninger...» kunne Hielm «med rette kunne sættes ved Siden af, om ikke over de talentfuldeste og meest patriotiske Mænd, som nogensindet have deeltaget i Nationalrepræsentationen»²⁶⁰. Hielm ble også en av de store lederne blant opposisjonen på denne tiden.

Embetsmisligheter – en definisjon

Men langt fra alle klarte eller ønsket å leve opp til *Statsborgerens* standard for idealembetsmannen. Det som provoserte mest var embetsmenn som grovt misligholdt sin stilling. Men hva ville det si? For å forstå mer av dette fenomenet vil litt historisk kontekst være nyttig. Historikeren Ola Teige har undersøkt embetsmisligheter i embetsverket under enevoldstiden i Danmark-Norge og lovverket som regulerte dette.²⁶¹ Han har også begynt å undersøke kasse- og regnskapsmangler etter 1814, men langt fra like inngående som tiden før.²⁶² På grunn av en stor grad av kontinuitet i selve embetsverket og lovgivningen rundt det fra enevoldstiden til etter 1814, er Teiges definisjoner og begrepsbruk om enevolds-embetsverket overførbare til 1830-tallet. Særlig gjelder det begrepet korrupsjon, et ord som betyr noe annet og mer omfattende i dag enn hva det gjorde før i tiden.

Teige argumenterer for at embetsmisligheter er et mer fruktbart begrep enn korrupsjon når man omtaler embetsmenn som opererte på kant med lover, forordninger, administrative bestemmelser og sin egen stillingsinstruks.²⁶³ I følge Teige stemmer det mer overens med enevoldstidens rettsforståelse å definere korrupsjon mer snevert enn hva vi gjør i dag, som en særegen form for embetsmislighet, mer konkret som embetsmenn som mottok bestikkelser i bytte mot tjenester. Å kalle alle de ulike formene for misligheter for korrupsjon vil derfor være en utydeliggjøring. De andre formene for embetsmisligheter Teige lister opp i tillegg til

²⁵⁹ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 16-19, 10.6.1832: 139.

²⁶⁰ *Statsborgeren*, Fjerde hefte, nr. 28-30, 8.7.1832: 231.

²⁶¹ Ola Teige, «Kassemangel og malversasjon – straffeforfølgelse av misligheter i det norske embetsverket under eneveldet», *Historisk tidsskrift* 2006 (2).

²⁶² Teige holder for tiden på med et forskningsprosjekt om embetsmisligheter og korrupsjon i Norge fra 1790-1835. Dette har foreløpig resultert i én artikkel: Ola Teige, «En seiglivet lov: Norsk offentlig kasse- og regnskapsvesen i tiden etter 1814», i Marthe Hommerstad og Morten Nordhagen Ottosen (red.), *Ideal og realitet: 1814 i politisk praksis for folk og elite*, Oslo 2014.

²⁶³ Teige 2006: 254-256.

korupsjon er regnskapsmangel, kasseangel og underslag. Regnskapsmangel definerer Teige som rot og uorden i regnskap, eller manglende rapportering og innlevering av disse. Embetsmenn med kasseangel hadde ikke den summen av kongelige penger i sin beholdning som han skulle hatt i følge sitt eget regnskap, mens underslag blir definert alle former for tyveri av offentlige midler. Underslag kunne være en årsak til kasseangel, men ikke den eneste. Kasseangelen kunne for eksempel skyldes utestående skatteinnbetalinger, såkalte restanser. I tillegg ble ikke nødvendigvis bruk og utlån av kassens midler regnet som underslag så lenge embetsmannen skulle og kunne betale tilbake pengene. Underslag var straffbart, og ble straffet dersom pengene ikke ble betalt tilbake, mens kasseangel ikke var definert som ulovlig i seg selv.²⁶⁴ I rettsvesenet på 1700-tallet delte man de fire typene embetsmisligheter inn i to kategorier: «regnskapsmangler» og «malversasjoner».²⁶⁵ Regnskapsmangler og kasseangler ble ikke regnet som forbrytelser og ble behandlet administrativt, mens underslag og korupsjon kunne være brudd på flere lover, ble behandlet i domstolene og kunne føre til strenge straffer. Men som man forstår var det en betydelig gråsoner mellom de to kategoriene.

Teiges studie viser også at det var en forskjell mellom lovgivning og rettspraksis. De reelle konsekvensene for embetsmennene som hadde bedrevet misligheter var ofte mildere enn hva lovene og strafferammene tilsa fordi «økonomiske hensyn hadde forrang fremfor etiske og prinsipielle overveielser»²⁶⁶. Oldenborgerstatens førsteprioritet var å få inn igjen de pengene som var tapt. Derfor ble en del tilfeller som kanskje egentlig var malversasjoner, behandlet som regnskapsmangler. Dette var et prinsipp som kan se ut til å ha blitt videreført til etter 1814 i visse tilfeller.

På 1700-tallet forekom det kontroll av generell embetsførsel og regnskaper hos såkalte oppebørselsbetjenter, altså de som samlet inn skatter og avgifter på vegne av staten, men kontrollene ser ut til å ha manglet regelmessighet. De fleste avsløringene av kasseangler skjedde enten når embetsmannen døde, når embetet ble overdratt av en annen, eller ved kasseinspeksjoner.²⁶⁷ En kasseangel kunne dermed bygge seg opp over tid. Det ser også ut til å ha vært en praksis som holdt seg etter løsrivelsen fra Danmark.

I 1793 kom en ny forordning som for første gang slo fast at embetsmenn ikke på noen måte måtte bruke kongelige midler til personlig forretningsvirksomhet eller forbruk.²⁶⁸

²⁶⁴ Teige 2006: 261-262.

²⁶⁵ Teige 2006: 264-265.

²⁶⁶ Teige 2006: 274.

²⁶⁷ Teige 2006: 266.

²⁶⁸ Teige 2006: 263.

Likevel fortsatte sedvanen der økonomiske hensyn gikk foran etikk, prinsipper og lovverket. Fortsatt ble mange kassabetjenter, særlig fogder, tatt for kassemangel, men det fikk ikke noen større konsekvenser dersom de klarte å tilbakebetale pengene og det var klart at embetsmannen ikke hadde hatt hensikt om å bedra staten. Til tider ble de også gjeninnsatt i embetet.

Som mye annet adresserte ikke Grunnloven regnskaps- og kassevesenet i staten direkte, og derfor arvet staten etter 1814 forvaltningslovgivningen fra eneveldet.²⁶⁹ Kammerrettsordningen av 1720, den viktigste lovteksten i den forbindelse kombinert med senere forordninger, var fortsatt gyldig. Men Grunnloven forandret likevel noe. Som tidligere skulle oppebørselbetjentenes regnskaper behandles av regjeringen. Men fordi Grunnloven ga Stortinget i oppgave å revidere statsregnskapene og kontrollere regjeringen, ble det Stortinget som i siste instans hadde den kontrollerende myndighet. Enkeltembetsmenns regnskaper kunne dermed bli diskusjonstema i stortingssalen.

Det er mulig å overføre Teiges begrepsbruk om mislighet i enevoldstiden til 1830-tallet. For det første var ordbruken lik; blant annet ble kassemangel brukt på samme måte i *Statsborgeren* som hos Teige. I tillegg var lovverket, sett bort fra Grunnloven, i stor grad det samme. Bruddet 1814 representerte, må ikke overdrives. Embetsverket var sammensatt likt som før, både sosialt og administrativt. Det var i stor grad de samme familiene som satt på embetene og embetene var lite reformerte. Faktisk hadde embetsmennene som stand fått *flere* privilegier gjennom Grunnloven enn hva de hadde før 1814. Blant annet var de i praksis svært vanskelige å avsette, selv ved grovt mislighold av sin stilling, ettersom det måtte skje gjennom domfellelse.²⁷⁰ Paragraf 22 i Grunnloven regulerte dette.²⁷¹ Kammerrettsordningen hadde tidligere hjulmet vanlige administrative oppsigelser, men dette ble gjort ugyldig av Grunnloven.²⁷² Fordelen var forutsigbarhet og uavhengighet i embetsverket fordi kongen ikke kunne blande seg inn og fjerne uønskede embetsmenn. Ulempen var at i praksis ble mange tilfeller av embetsmislighold behandlet rent administrativt, og de kom ikke på noe tidspunkt inn i rettssystemet. Derfor ble det nok sjeldent aktuelt å fjerne embetsmenn.

Hvorvidt omfanget av embetsmisligheter i sin helhet var like stort etter 1814 som før, kan foreløpig kun spekuleres i, og det ligger ikke innenfor denne oppgavens rammer å svare på det spørsmålet utførlig. Men det er ingen grunn til å tro at problemet med mislighold forsvant med innførselen av en mer liberal forfatning. Kassemangler var i alle fall utvilsomt

²⁶⁹ Teige 2014: 97.

²⁷⁰ Ståle Dyrvik, *Året 1814*, Oslo 2005: 117.

²⁷¹ § 22, annet ledd av Grunnloven av 4. november lyder slik: «Andre Embedsmænd kunne ikkun suspenderes af Kongen, og skulle da strax tiltales for Domstolene, men de maa ei, uden efter Dom, afsættes, ei heller, mod deres Vilje, forflyttes.»

²⁷² Teige 2014: 97.

utbredt i de umiddelbare årene etter 1814, hvilket for så vidt ikke var så rart med tanke på kaoset etter krigen og fordi mye av forvaltningen måtte omstruktureres.²⁷³ Ola Teige anslår at det totale antallet kasse mangler i perioden 1814 til 1845 kan ha vært over 200.²⁷⁴ Embetsstanden utviklet seg altså ikke lineært mot en praksis med mindre mislighold frem mot 1830.

I *Norges finanser 1814-1830* kom også Oskar Kristiansen inn på temaet kasse mangler. Kristiansen viste at staten hadde store problemer med å samle inn restansene sine i årene etter 1814, altså i en tid da staten befant seg i akutt pengeneød.²⁷⁵ Restanser var penger skyldt til staten, men som av forskjellige grunner ikke hadde kommet inn. Årsakene kunne være manglende skatteinnbetalinger, men som Kristiansen viste var kasse mangler hos oppebørselbetjentene også et stort problem.²⁷⁶ I følge Kristiansen skyldtes ikke alltid kasse manglene uredelighet hos embetsmennene: I andre tilfeller kunne problemet være alderdomssvakhet, sykdom eller at embetsmannen rett og slett var overlesset med arbeid, noe som i alle tilfeller førte til manglende innsamling. I 1830 skrev protokollkomiteen på Stortinget at problemet hadde minsket mye på grunn av regjeringens arbeid for å få orden.²⁷⁷ Den viktigste endringen hadde vært en reorganisering av Finansdepartementet i 1822, der et egent revisjonsdepartement som skulle avlaste Finansdepartementet ble opprettet.²⁷⁸ Den sentraliserte revisjonen ville også gjøre det enklere for Stortinget å utføre den kontrolloppgaven Grunnloven hadde lagt opp til.

Tilfellet Andreas Olsen

Diskusjonen om man kan regne med at det fantes mange tilfeller av embetsmisligheter i Norge etter 1814, blir aktuell når man blir klar over anklagene som ble luftet i *Statsborgeren*. Som historiografikapittelet viste, har *Statsborgeren* blitt mye kritisert for sin uvørne og udannede tone og den utstrakte bruken av rykter som hovedkilde til artikler. Men det bør være betimelig å stille spørsmålet om ikke historiens dom bør felles mildere over Peder Soelvold og hans medarbeidere dersom det viser seg at de mest graverende sakene i *Statsborgeren* ikke bare var uriktigheter basert på ryktebasert løgn eller feilinformasjon, men snarere om de, i det minste tidvis, kom med tilnærmet riktige opplysninger om særdeles kritikkverdige forhold i

²⁷³ Teige 2014: 100.

²⁷⁴ Teige 2014: 104.

²⁷⁵ Oskar Kristiansen, *Norges finanser 1814-1830*, Oslo 1931: 163-166.

²⁷⁶ Kristiansen 1931: 166.

²⁷⁷ Kristiansen 1931: 167.

²⁷⁸ Teige 2014: 99.

den offentlige forvaltningenn. Den typen embetsmislighet som oftest ble nevnt i *Statsborgerens* to første leveår, var nettopp kasse mangler.²⁷⁹

I denne sammenhengen kan artiklene som ble skrevet om embetsmannen Andreas Schram Olsen og de følgende artiklene fikk, være opplysende. Saken om Olsen skiller også ut fordi den gikk over flere år og ikke bare i pressen. Å detaljert kartlegge virkningen av en enkelt serie artikler videre i offentligheten, både på den politiske arenaen og i rettssystemet, er også interessant fordi det kan bidra til å forstå hvilken påvirkningskraft og dagsordenfunksjon *Statsborgeren* kunne ha, samt hvilke følger embetsmannsforfølgelsen kunne få for avisen og embetsmennene som ble omtalt.

Andreas Olsen kom fra en familie med embetsmenn og var sønn av rådmannen (senere politimesteren) i Bergen. Etter 1814 da han vendte hjem til Norge etter studier i København, hadde Olsen raskt gjort karriere med stillinger blant annet som prokurator og justissekretær i Høyesterett.²⁸⁰ Han ble byfogd i Bergen i 1823, en stilling han holdt frem til 1831, da han ble tildelt byfogd- og sorenskriverembetet i Larvik og byfogdembetet i Sandefjord. Han ble også valgt til Stortinget både i 1830, 1833 og i 1836, men frasa seg vervet den siste perioden.²⁸¹ Under Stortingene i 1830 og 1833 var han president på Lagtinget, samtidig som han satt på flere lederstillinger og medlemskap i spesialkomiteer. I tillegg hadde Olsen i løpet av sine yngre år gitt ut et par dikt- og sangsamlinger, samt hatt et par vers på trykk i noen aviser.²⁸²

Statsborgeren la seg altså ut med en velansett embetsmann og kulturpersonlighet med en av de høyeste stillingene i embetsverket i den største byen i Norge. En slik mann som Olsen hadde nok et stort kontaktnett med betydelige allierte. Man skal heller ikke se bort i fra at han hadde et noe opphøyd bilde av seg selv. Å bli anklaget for mislighold av en radikal opposisjonell avis fra Østlandet drevet av en husmannssønn må av Olsen ha blitt oppfattet som en absurd situasjon. Det var nok også grunnen til at han ikke reagerte før kritikken hadde vart en stund og ble tatt til et nytt nivå. I Olsens senere tilsvær skinner det også gjennom at han ikke kan forstå at slike anklager rettes mot han.

²⁷⁹ Bare i løpet av avisens to første måneder ble det fremsatt påstander om kasse mangel mot blant andre statsråd Valentin Christian Wilhelm Sibbern, jf. *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 7-8, 24.7.1831: 55, fogd Johannes Radich i Moss, jf. *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 16. 28.8.1831: 121-123; *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 10-11, 7.8.1831: 73-74, justissekretæren ved Akershus stiftsoverrett Rasmus Hanson, jf. *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 14-15. 21.8.1831: 105-108 og fogd i Hedmark, krigsråd Johan Christian Wetlesen, jf. *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 9, 31.7.1831: 67. Saken mot fogd Wetlesen blir også omtalt i Teige 2014: 101-102.

²⁸⁰ Jens Braage Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon*, bd. 4, M-R, Kristiania 1896: 348.

²⁸¹ Tallak Lindstøl, «L-Ø samt tillæg», del 2 av «Biografier», bd. 1 av *Stortinget og statsraadet 1814-1914*, Kristiania 1914b: 662.

²⁸² Halvorsen 1896: 349.

Olsen ble allerede i første nummer av *Statsborgeren* anklaget for en betydelig kasseangel. Beløpet var ukjent, men ryktet kunne fortelle at det var snakk om mellom 15 000 og 34 000 spesidaler.²⁸³ I den etterfølgende utgaven ble saken utbrodert. Artikkelforfatteren «Håkon» påsto at Olsen hadde innrømmet kasseangelen i *Nyeste Skilderie af Christiania og Stockholm*. «Håkon» undret seg over hvordan det hadde seg at regjeringen hadde forholdt seg tause og ikke opprettet sak mot Olsen, men i stedet hadde gitt Olsen byfogd- og sorenskriverembetet i Larvik, et av de mest innbringende embetene i Norge. I slutten av *Statsborgerens* første måned kom tilsynelatende svaret. I følge en usignert artikkel kunne et rykte fortelle at den norske regjeringen, i sin innstilling til ansettelsen av Olsen, hadde ytret at «Olsen ville, ved at erholde Byfoged- og Sorenskriverembedet i Laurvig, faa en herlig Anledning til at realisere sine Eiendomme i Bergen, og saaledes kunne dække sin Gjæld til Statskassen.»²⁸⁴

Ingenting av dette kan umiddelbart aksepteres som sannheter ettersom artikkelforfatterne var åpne om at de primært baserte seg på rykter. Tidligere historikere har kun overflatisk sett på saken om Andreas Olsen. Sverre Steen påsto at kasseangelen var «en kjensgjerning», uten at han utdypet noe mer.²⁸⁵ Torstein Høverstad på sin side siterte Protokollkomiteen på Stortinget sin innstilling som tok sterk avstand fra Olsens handlinger.²⁸⁶ Denne innstillingen anklaget Olsen for å ha brukt pengene til private investeringer. Høverstad påsto også at en lærer ved navn Hans Reynertsen hadde tatt på seg skylda for å ha skrevet et av innleggene om Olsen, og at han ble dømt æresløs og til å bøte sine tre mark. Wilhelm Munthe skrev noe mer om Olsensaken enn Høverstad, men refererte kun fra avisen og så bare overflatisk på domspapirene. Munthe tok ikke selv stilling til hvorvidt anklagene mot Olsen var sanne eller ikke, men gjennom å vise til dommene uten å kommentere dem støttet han indirekte opp under disses konklusjoner. Både Munthe og Høverstad gikk glipp av eller så bort i fra en del informasjon som er nødvendig for å forstå hele bildet rundt denne saken.

La oss gå tilbake til konflikten begynnelse. Soelvold og Olsens første indirekte trefning politisk skjedde ett år før *Statsborgerens* første nummer. Under Stortinget i 1830 sendte Soelvold inn et par lovforslag, deriblant et forslag om en kraftig økning i tolltariffene på en del varer. Dette forslaget ble sendt videre til komiteen for tollvesenet, der Andreas Olsen var formann.²⁸⁷ I sin omfattende innstilling tilbake til Stortinget om sakene komiteen

²⁸³ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 1-2, 3.7.1831: 8-9.

²⁸⁴ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 9, 31.7.1831: 66-67.

²⁸⁵ Steen 1962: 268-269.

²⁸⁶ Høverstad 1930: 232-233.

²⁸⁷ St.forh. 1830, del 1: 213; Lindstøl 1914b: 662.

hadde behandlet skrev Olsen at Soelvolds fremlegg var et «Forslag man heller ikke har fundet Føie til at tage noget Hensyn.»²⁸⁸ Det blir selvfølgelig bare spekulasjoner om dette tilbakeslaget på hans første lovforslag til Stortinget gikk såpass inn på Soelvold at han ønsket å ta igjen på Olsen, men det kan nevnes som en mulig motivasjonsfaktor. Imidlertid er det nok mest sannsynlig at Soelvold gikk etter Olsen av andre grunner. Olsen hadde nemlig, dersom beskyldningene stemte, handlet på den måten Soelvold foraktet sterkest: Han hadde ikke gjort jobben sin som regjeringsutnevnt embetsmann og muligens sløst bort statlige penger samtidig.

Året etter kom altså serien med artikler om Olsens angivelige kasseangel. Saken ser ut til å ha vakt stor oppmerksomhet. Etter resultatet av stortingsvalget i 1832 var lagt frem, og etter det ble klart at Olsen igjen hadde blitt valgt inn til Stortinget, denne gangen som representant fra Larvik, luftet den tidligere omtalte «En Bonde»²⁸⁹ frustrasjonen sin slik i *Statsborgeren*:

ja, vi have endog seet en Byfoged Olsen, betyngtet med svær Kasseangel, forfræmmes til et af Norges bedste Embeder, istedenfor, efter Lovene, at tabe Friheden, indtil Kasseangelen var dækket, hvilket altsaa maa være i høieste Grad mistænkeligt for enhver tænkende Bonde. Kan vi da, under saadanne Omstændigheder, være ligegyldige? Tvinges vi da ikke, under disse Omstændigheder, til at forsøge vore egne Kræfte, hvor stor Mistillid vi end have til dem? Er det ikke, efter saadanne Erfaringer, nødvendigt, at vise Embedsmænd og Regjering, at Bonden ogsaa kan vaagne, og maa vaagne under saadanne Omstændigheder, for at gjøre Brug av sine grundlovshjemlede Rettigheder?²⁹⁰

Sitatet viser at de manglende reaksjonene på Olsens kasseangel, både fra det offentlige og fra publikum, var vanskelig å forstå og førte til desillusjoner om hvilken tillit man kunne ha til statsapparatet. Det er ikke usannsynlig at forfatteren av dette stykket enten var John Neergaard, Ole Valstad, Ingebrigt Sæter eller en av de andre stortingsbøndene.

I februar i 1833, omtrent samtidig som Stortinget ble samlet, eskalerte saken, da en usignert artikkel med tittelen «Intet Nyt; men et Ord til Eftertanke» sto på trykk.²⁹¹ Artikkelen startet med bibelsitatet «og kaster den utroe Tjener du i det yderste Mørke», og satt på den måten effektivt tonen i det som var en svært fordømmende og kritisk artikkel som gikk lenger enn «En Bonde» og de andre tidligere artiklene. Ikke bare stilte artikkelforfatteren seg kritisk til hele befolkningen i Larvik som kunne være så dumme at de hadde valgt den uredelige Olsen til stortingsrepresentant. Olsen ble også omtalt på en måte som var uvanlig krass og kategorisk i *Statsborgeren*. Med patos uttalte skribenten at «idetmindste synes deres Stemmesedler at have været skrevne med Blæk, der maa ansees for en Composition af

²⁸⁸ St.forh. 1830, del 3: 237.

²⁸⁹ For øvrig i det samme brevutdraget der han rapporterte om valgmannsvalgresultatet i Christians amt og idealembetsmennene Krohg og Schultz.

²⁹⁰ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr., 28-30, 23.9.1832: 218-219.

²⁹¹ *Statsborgeren*, Syvende hefte, nr. 11-12, 4.2.1833: 81-85.

Enevældets Rust, Aristokratiets Bærme og Spytslikkernes Opstød, samt derefter forsøgte paa at tørres i Naadens noget matte Solstraaler.»²⁹² Artikkelen tok til orde for å tiltale Olsen for kasse mangelen, utvise han fra Stortinget, ansvarliggjøre de som hadde innstilt Olsen til hans nye embete i Larvik, og stevne Olsen for Riksrett for et lovforslag han prøvde å innføre ved forrige Storting. Både språket og tonen i denne artikkelen var såpass ekstremt at det peker på at det ikke var Soelvold som hadde skrevet den selv.

I *Morgenbladet* noen dager senere så Olsen seg nødt til å bryte stillheten.²⁹³ Samme artikkel ble for øvrig også trykt ti dager senere i *Statsborgeren* «Efter Forlangende af Hr. Byfoged Olsen».²⁹⁴ Olsen hadde frem til det ikke gjort annet enn å avslå *Statsborgerens* påstander ved å meddele i *Den Norske Rigestidende* og *Morgenbladet* i 1831 at han hadde avlagt de regnskapene han skulle og betalt det han skyldte. Dette hadde han gjort uten å fremlegge noen bevis. Olsen mente nok at han ikke behøvde å bevise noe i kraft av sin stilling og at han i følge seg selv ikke hadde gjort noe galt, samtidig som han undervurderte det nye bladets nedslagsfelt. Men ikke overraskende tok Olsen sterk avstand fra den siste anonyme artikkelen. I sin artikkel presenterte Olsen brevkorrespondanser han hadde hatt med finansminister Jonas Collett og stortingsarkivar Poul Holst. I følge Olsen beviste brevene hans uskyld, og renvasket han for anklagene i den siste artikkelen i *Statsborgeren*. Det stemte bare delvis, men Olsens innlegg i *Morgenbladet* kom i det minste med mange nye opplysninger i saken som hittil hadde vært ukjent for offentligheten. Brevet fra stortingsarkivaren beviste nok at Olsen ikke hadde brutt noen lov ved forrige Storting, og at appellen om å stevne han for riksrett var ubegrunnet. Men kasse mangelsaken klarte han ikke å bortforklare på en god måte.

Olsen innrømmet at han i 1831 hadde blitt bedt om å vise frem regnskapene sine i forbindelse med hans søknad om forflyttelse til Larvik. På 1700-tallet var det for øvrig også slik at kasse mangler ofte ble avslørt når noen andre skulle overta embetet eller ved kasseinspeksjoner.²⁹⁵ Etter gjennomgangen hadde det vist seg at det manglet 6055 spesidaler, hvilket i stor grad skulle være restanser, altså utestående gjeld og skatter han ikke hadde fått innkrevet ennå. Det så altså ikke ut til at det var snakk om underslag av penger eller privat bruk av penger han hadde tenkt å betale tilbake. Olsen hadde blitt pålagt av Finansdepartementet å sørge for at pengene var kommet inn før utgangen av året 1831, noe han også hadde gjort. Samtidig var det viktig for Olsen å bevise at han ikke sto som kausjonist

²⁹² *Statsborgeren*, Syvende hefte, nr. 11-12, 4.2.1833: 82.

²⁹³ *Morgenbladet*, 7.2.1833:3-4.

²⁹⁴ *Statsborgeren*, Syvende hefte, nr. 15-17, 17.2.1833: 116-122.

²⁹⁵ Teige 2006: 266.

for kassens innhold. Det ville si at han ikke var ansvarlig i siste instans for å dekke tapet dersom restansene ikke kunne inndrives. Dette punktets riktighet bekreftet Collett. Kausjonsansvar var normen ettersom det var en del av Kammerrettsordningen fra 1720,²⁹⁶ og det var viktig for Olsen å understreke at han ikke satt med et slikt ansvar.

I brevet fra Collett ble det også referert til at det fortsatt var en pågående korrespondanse mellom finansdepartementet og Olsens tidligere overordnede, magistraten i Bergen, der de videre undersøkte flere utestående restanser og mangler ved Olsens regnskap. Dermed ble det heller ikke direkte avvist at Olsen fortsatt kunne ha en udekket kasseangel i Bergen.

Med andre ord klarte ikke Olsen å renvaske seg for beskyldningene om at han ikke hadde gjort jobben sin. Likevel kunne ikke Olsen forstå at kritikken fortsatte å rettes mot han. Årsaken var todelt. For det første mente Olsen at han ikke var ansvarlig for regnskapene i utgangspunktet, hvilket ble slått tilbake av brevet til Collett. Det slo fast at han hadde blitt pålagt dette ansvaret av magistraten i Bergen. Men den andre grunnen var viktigere. Det er åpenbart at Olsen og skribentene i *Statsborgeren* hadde vidt forskjellige oppfatninger av hvor alvorlig en kasseangel var. Olsen hadde gjort opp for sin gjeld, i det minste for den som var kjent på det tidspunktet, og dermed mente han at saken burde være ute av verden. Dette var helt klart en videreføring av hvordan kasseangel ble behandlet under enevoldstiden. Synet Olsen hadde på sin egen rolle var også symptomatisk for hvordan kasseangel generelt ble sett på av mange fortsatt. Det ble klart da saken ble tatt opp på Stortinget høsten samme året.

Olsen-saken på Stortinget

«Vist nok er det kun en Enkelts Had og Avind, der bag Anonymitetens Kaabe og under Masken af at skulle gavne det Offentlige, har søgt at sværte mig, men jeg haaber med Lovens Arm at naae ham.» Slik avsluttet Olsen sitt tilsvaret i *Morgenbladet*, og viste med det at han ikke hadde noen forståelse for hvor alvorlig beskyldningene mot han ble oppfattet av mange. Fra sin posisjon i Bergen og Larvik hadde han tydeligvis gått glipp av hvor sterke antipatiene mot han var i hovedstaden. 1. februar 1833 ble Stortinget samlet, og Olsen må ha blitt overrasket over motstanden han møtte da han kom til Christiania. Kanskje var det også derfor han så seg nødt til å skrive tilsvaret i *Morgenbladet*. Ingebrigt Sæter rapporterte hjem til sin bror Peder 6. februar. I brevet beskrev han hvor mislikt Olsen var blant deler av stortingsrepresentantene.

²⁹⁶ Teige 2014: 104.

Her er en almindelig Misfornøielse med denne Byfoged Olssen (sic) fra Laurvig, ikke alene blandt Thingets Medlemmer, men endog af mange andre. En skarp Gjennemhegling han fik i Statsborgeren paa Søndag, gjorde at han ei kom i Thinget Mandag, men lod anmelde Sygdoms Forfald – Et Tegn til at Kuren virket – Han var i Thinget den 1ste Februar, men han havde det Uheld at ingen vilde tale til ham, og hans Sidemand efter den Alfabetske Orden, T. Lundegaard, vilde ikke sidde ved hans Side, men forlod sin Plads og kom op paa øverste Benk til Thronhjemma og sad der, hvilket vakte stor Opsigt i Thinget, og alles Øine vare vente mod Olsen med haanlige Smil.²⁹⁷

Olsen var altså så mislikt at han nesten ble mobbet ut av Stortinget, og i følge Sæter gikk ryktene om at «han har iside at faa sig en Syge-Attest for at faa reise hjem, hvori han nok, om saa er, var klog.»

Olsen ble imidlertid værende i Christiania og på Stortinget, men kritikken stilnet ikke. Høsten 1833 skulle Protokollkomiteen, gruppen som på vegne av Stortinget hadde som oppgave å gå gjennom og kommentere regjeringens protokoller, gi sin innstilling til resten av Stortinget.²⁹⁸ Og mye av den fordømmende retorikken fra *Statsborgeren* gikk igjen. Innstillingen tok, blant mye annet, for seg Olsens og to andre embetsmenns tilsettinger av regjeringen siden sist Storting. En av disse andre, den nyutnevnte andrerådmannen i Bergen, tidligere justissekretær ved Agershuus Stiftsoverret, Rasmus Hansson, hadde også blitt omtalt i *Statsborgeren* i løpet av de første månedene av avisens levetid.²⁹⁹ Saken hans lignet til forveksling på Olsens. Både Hansson og Olsen hadde regnskapsmangler, men det hadde ikke fått noen større konsekvenser for noen av dem, bortsett fra at de måtte dekke beløpet som manglet. Enda mer påfallende var det at begge hadde etter kasse mangelen var blitt kjent blitt utnevnt til bedre embeter enn det de satt på tidligere. Påstanden om at regjeringen hadde forflyttet Olsen for at han lettere skulle kunne dekke gjelden Finansdepartementet hadde avdekket ved å selge deler av sin faste eiendom i Bergen ble bekreftet. Beløpet på 6000 spesidaler ble gjentatt, men samtidig ble det referert til at representantskapet i Bergen mente at adskillig mer manglet i byfogdkassen i Bergen på grunn av enda flere utestående skatteinnkrevinger.

Det ble av protokollkomiteen sett på som en svært uheldig signaleffekt at regjeringen ikke tok hensyn til disse opplysningene ved tilsettingen av Olsen og Hansson. Protokollkomiteen anklaget ikke de to embetsmennene direkte for å ha benyttet seg av statens penger til eget bruk, men formulerte i en generell vending at bruk av offentlige midler på den måten måtte ses på som så grov at faren for gjentakelse var svært stor. I likhet med skribentene i *Statsborgeren* ble det sett på som stridende mot folks rettsfølelse at en slik sak ikke fikk større følger for de involverte:

²⁹⁷ RA/S-6117/I/Id/L0031/50. Brev fra Ingebrigt Sæter til Peder Sæter, 6.2.1833. Avskrift ved Arne Bergsgård.

²⁹⁸ St.forh. 1833, del 7: 136-141.

²⁹⁹ *Statsborgeren*, Første hefte, nr. 14-15. 21.8.1831: 105-108.

En særdeles lemfældig Fremgangsmaade fra Statens Side imod Embedsmænd, der befinde sig i slige Tilfælde, maa altid – om den end i det enkelte Tilfælde ikke maatte findes directe stridende imod positive Love – ansees høist betænkelig i sine Følger, da de Motiver til at afholde fra Lovovertrædelser, som Lovgivningen opstiller til Understøttelse for den moralske Følelse, derved tabe deres Kraft.³⁰⁰

På grunn av opposisjonsmajoriteten på Stortinget i 1833 er det nærliggende å anta at en slik omtale av saken kom på grunn av de radikale bonderøstene. Det er imidlertid ikke helt riktig; Protokollkomiteen i 1833 var sammensatt, men ikke bondedominert. Komiteen besto av to embetsmenn, en gårdbruker og ellers forskjellige borgere og kjøpmenn.³⁰¹ To av komiteens medlemmer, komitésekretæren Hans Holmboe og Søren Breder Martens, var fra Bergen, og må ha hørt snakk om Olsen i hjembyen tidligere.

Samtidig er det verdt å merke seg måten komiteen konkluderte på. Til tross for at de tok sterk avstand fra måten Olsen hadde blitt utnevnt på, ville de ikke gjøre noe konkret mot utnevningen annet enn å bemerke den. Tvert i mot nesten berømte komiteen regjeringen for måten den hadde tatt «Omsorg for i det enkelte Tilfælde at forebygge Tab for Statskassen».³⁰² Pengesparing på flere fronter var et gjennomgående tema ved Stortinget i 1833. Selv *Statsborgerens* redaksjon var tilsynelatende opptatt av dette poenget. I en liten notis signert redaksjonen fra 1832 sto det:

Da man, ved Efterforskning, er kommen til den Overbeviisning, at Regjeringen har taget vedbørlige Forholdsregler med Hensyn til Hr. Prokurator Breiens Kasseangel (omtrent 31000 Spd.R.) saaledes at Statskassen i denne Henseende intet Tab vil lide, saa finder man sig ikke beføiet til at opdage den indsendte Anonce, denne Sag betræffende, undertegnet «Harald,» hvorfor Vedkommende ville behage at besørge den afhentet.³⁰³

Dette kan tyde på at grunnen til at man hang seg såpass opp i Olsens sak, både fra Stortingets og *Statsborgerens* side, først og fremst var at det fortsatt heftet en mistanke om at han selv to år etter forflyttingen til Vestfold ikke hadde fått ordnet ordentlig opp i kasseangelen og restansene i Bergen. Selv om flere av artiklene i *Statsborgeren* kritiserte Olsen for slett arbeid, og flere var svært skeptiske til at en mann med utstrakt rot i regnskapene skulle få fortsette i sitt embete, var altså ikke hovedproblemet kasseangelen i seg selv. Dersom manglene hadde vært dekket, ville nok kritikken stilnet raskt. Det samme ville nok ropene om sanksjoner mot Olsen. Sett med dagens øyne virker dette poenget merkelig. For oss vil det naturligvis være av offentlighetens interesse dersom en høytstående statsansatt eller en etat enten midlertidig ikke kan redegjøre for en haug med penger eller har brukt pengene til private investeringer med

³⁰⁰ St.forh. 1833, del 7: 140.

³⁰¹ Lindstøl 1914 c: 164. Protokollkomiteen i 1833 besto av de følgende representantene: Søren Anton Wilhelm Sørenssen (formann), høyesterettsadvokat; Hans Holmboe (sekretær), rektor; Ole Haagenstad, gårdbruker; Nicolai Henrik Knudtzon, kjøpmann; Søren Breder Martens, bakermester; Hans Riddervold, sogneprest; Balthazar Schnitler, bankmann. Titlene er fra Lindstøl 1914a og Lindstøl 1914:b.

³⁰² St.forh. 1833, del 7: 141.

³⁰³ *Statsborgeren*, Tredje hefte, nr. 24-26, 1.4.1832: 216.

den hensikt å betale de tilbake, uavhengig om pengene skulle være på vei inn igjen eller ikke. Men på 1830-tallet, med en fortsatt relativt skrøpelig norsk økonomi, og et skattetrykk som opplevdes som høyt hos bøndene, var det altså pengene som var viktigst.

Men selv om man generelt var opptatt av at staten ikke skulle lide tap, var mange, som vi har sett, fast bestemt på at embetsførselen skulle utføres skikkelig. I et forsøk på å sikre dette fremmet Soelvold et forslag til Stortinget om ny lovgivning rundt embetsmenn.³⁰⁴ Muligens klok av skade fra tre år tidligere sendte ikke Soelvold inn forslaget selv, men samarbeidet med John Neergaard for at sistnevnte skulle legge det frem for Stortinget. Det samme gjorde Soelvold med Ingebrigt Sæter i et annet tilfelle³⁰⁵ og med Neergaard i totalt tre saker.³⁰⁶ Den aktuelle «Lov ang. Rettergangsmaaden ved Paatale af Forurettelser af Embedsmænd» inneholdt paragrafer som satte krav om at tidligere mislighold skulle omtales både i eventuelle nye saker mot samme embetsmann. Det ble videre krevd at domstolene skulle informere amtet og regjeringene om alle slags dommer mot embetsmenn av høyere grad enn bøter, samt at saker med embetsmislighold ikke kunne havne i forliks-kommisjonene.

I tillegg ble det tatt til orde for strengere sakføring mot embetsmenn som ble anklaget av borgere for misligheter, og at en rekke gamle forordninger skulle oppheves. Formålet med loven var tydelig: Det skulle bli enklere å tiltale embetsmenn som misligholdt sin stilling, og det skulle bli vanskeligere for embetsmenn som hadde brutt loven på noen måte å holde det hemmelig ved senere anledninger. Alt i alt var lovforslaget et vesentlig mer radikalt forslag enn Protokollkomiteen på Stortinget sin senere uttalelse om at «en uplettet Vandel og foregaaende Embedsførelse bør være en ueftergivelig Betingelse for enhver Befordring paa Embedsbanen».³⁰⁷ Der Protokollkomiteen i første rekke tok til orde for at regjeringen skulle vurdere mer enn bare alder og ansiennitet i nyansettelser av embetsmenn, ville Soelvold og Neergaard revidere mye av lovverket rundt misligholdende embetsmenn.

Forslaget ble sendt videre fra Odelstinget til justiskomiteen så de kunne gi sin innstilling.³⁰⁸ Der satt både Neergaard, Sæter og Peder Fauchald. Olsen selv satt i også i denne komiteen og må ha sett at Soelvold og Neergaards lovforslag var et indirekte stikk mot han. I komiteen totalt satt fire embetsmenn, en håndverker, en kjøpmann og fem

³⁰⁴ St.forh. 1833, del 1: 268-269.

³⁰⁵ St.forh. 1833, del 1: 393.

³⁰⁶ St.forh. 1833, del 1: 268-270.

³⁰⁷ St.forh. 1833, del 7: 140.

³⁰⁸ St.forh. 1833, del 1: 268-269.

gårdbrukere.³⁰⁹ Selv om bøndene var i flertall, ser forslaget ut til å ha forblitt ubehandlet. Justiskomiteen sendte aldri en innstilling tilbake til Odelstinget.³¹⁰

Beskyldningene og pressedekningen gikk hardt inn på Andreas Olsen og hans familie. Så sent som i 1847, etter Olsens død, skrev hans sønn, Rolf Olsen, et innlegg i *Morgenbladet*, der han forsvarte sin far mot anklagene fra *Statsborgeren* i 1831 etter at de på nytt hadde kommet opp for å sverte sønn Olsen.³¹¹ Han mente at anklagene var bevist uriktige og bygget løst på et rykte fra Bergen. Det er noe paradoksalt at Rolf Olsen forsvarte sin konservative far i skarpe ordelag, når han selv på slutten av 1840-tallet var fast medarbeider i det da opposisjonelle *Morgenbladet* og en av de mest radikale røstene i den norske offentligheten.³¹² At han likevel valgte å forsvare sin avdøde far, er et tegn på at artiklene mot faren var en stor belastning for familien og dens rykte. Rolf Olsen baserte seg på forsvaret faren hadde skrevet i *Morgenbladet* i 1833, og som vi har sett stemte ikke forsvaret helt. Andreas Olsen selv klarte heller ikke å komme med en god forklaring på regnskapsmanglene da han skriftlig forsvarte seg i Stortinget i 1833.³¹³ Han unnskyldte seg med at han hadde mye annet å gjøre, både i jobben og privat, han pekte på hvor vanskelig regnskap er, og han mente at innkreving av restanser tok alt for mye tid.

Rettslig forfølgelse

Artiklene om Andreas Olsen er også interessante fordi de likevel fikk rettslige følger for *Statsborgeren*. I Olsens forsvar i *Morgenbladet* i februar 1833 kunne han også fortelle at han hadde «beskikket Udgiveren af Bladet til at opgive Forfatteren, for at jeg kan drage denne til Ansvar for Domstolene»³¹⁴. Innen Stortinget hadde rukket å kommentere Olsensaken hadde privatlæreren Hans Martin Reynertsen blitt dømt som løgner og tremarksmann i Christiania byting.

³⁰⁹ Foruten Sæter, Neergaard, Fauchald og Olsen satt de følgende representantene i Justiskomiteen: Lorentz Lange (formann), høyesterettsdommer; Paul Johan Muus Wiig (sekretær), prokurator; Halvor Olaus Christensen, byfogd og magistrat; Elling Mathias Holst, kjøpmann; Engebret Olsen Moe, gårdbruker; Lars Petter Selboe, håndverker; Ole Olsen Øveland, gårdbruker. Titlene er fra Lindstøl 1914a og Lindstøl 1914b.

³¹⁰ Det finnes heller ingenting i Odelstingets håndskrevne protokoller om hva som hendte med dette forslaget videre, jf. Stortingsarkivet, Stortingets ekstraprotokoll, 39 (1833).

³¹¹ *Morgenbladet*, 4.5.1847: 1-2.

³¹² Jul Myhrvold, «*Morgenbladet*» og bondeopposisjonen: 1838-1857, Oslo 1949: 54- 57. Rolf Olsen var embetsmanns- og regjeringskritisk, parlamentariker, tilhenger av partiorganisasjoner og mot embetsmannsdominans på Stortinget. I 1848, mens revolusjonen feide over Europa, satt Olsen som redaktørvikar for Adolf Bredo Stabell, som var opptatt på Stortinget. I flere lederartikler, som sannsynligvis var skrevet av Olsen, ble revolusjonen sett i lys av den norske opposisjonens kamp mot embetsstanden og regjeringens dominans. Noen år senere, i 1852, startet han opp det kortlevde bladet *Nationalbladet*. En rekke brev mellom han og Ole Gabriel Ueland viser at de planla oppstarten sammen høsten 1851, jf. RA/S-6117/I/Id/L0031/181-190.

³¹³ St.forh. 1833, del 7: 204-209.

³¹⁴ *Morgenbladet*, 7.2.1833: 1.

Privatlæreren Hans Martin Reynertsen er en obskur skikkelse som har etterlatt seg få spor. Men tremarksmannsdommen var ikke den første alvorlige dommen Reynertsen hadde på seg. Sommeren ett år tidligere hadde han også blitt rettsforfulgt, også den gang for en injurierende artikkel i *Statsborgeren*.³¹⁵ Den saken endte kun med bøter for Reynertsen.

Rettsaken Olsen mot Reynertsen ble holdt i august 1833 i Christiania byting.³¹⁶ På samme måte som i den tidligere dommen mot Reynertsen hadde Olsen først saksøkt Soelvold før Reynertsen tok på seg ansvaret som forfatter. Men Andreas Olsen hadde ikke tenkt å la Reynertsen slippe unna med bøter. Han la ned påstand om at Reynertsen skulle dømmes både etter Christian Vs lov paragraf 6-21-2 og paragraf 12 i Trykkefrihetsforordningen av 1799. Olsen mente at Reynertsen måtte straffes etter de strengeste strafferammene lovene la opp til, altså til henholdsvis å «bøde sine tre Mark» og til to år tukthusarbeid.

En som var dømt «bøde sine tre Mark» for løgner ble også kalt en «tremarksmann». Hva det innebar var regulert av paragraf 1-22-15 i Christian Vs Norske Lov. Der sto det at en person som var dømt til å bøde sine tre mark var «mindre Mand». Som nevnt tidligere, var en mindremann eller tremarksmann æresløs. Det betydde i praksis at han ikke kunne få byborgerskap, mistet muligheten til å møte i retten og kunne ikke lenger være formynder eller fadder.³¹⁷ Videre kunne ikke en æresløs inneha embete eller drive næring.³¹⁸ En tremarksmannsdom stilte altså de dømte utenfor samfunnet på mange måter. I tillegg var en slik dom juridisk bevis for at en æresløs tremarksmanns ord var usant, hvilket nok fikk en del andre ikke-lovregulerte konsekvenser. For hva slags verdi kunne ens ord eller signatur og lovnad ha når man var dømt som uærlig?

Noe av det mest påfallende med begge dommene mot Reynertsen er at han ikke var til stede for å forsvare seg i noen av prosessene, verken under rettsmøtene i forkant eller i rettssalen. I Olsen-saken betydde dette at Reynertsen ikke på noen måte fikk anledning til å forsvare seg. Bevisførselen ble dermed ført utelukkende av Olsen. Han la frem de tidligere omtalte brevene fra stortingsarkivaren Holst og finansminister Collett som bevis. Retten konkluderte med at Olsen hadde bevist at påstandene i *Statsborgeren* var ubegrunnede. Som nevnt tidligere var nok delene av artikkelen som omhandlet Olsens behandling av tollovene ved forrige Storting ubegrunnede. Men utrolig nok konkluderte retten også at de ikke kunne

³¹⁵ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll 10, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 305/1832, 26.7.1832. Saksøker var Peder Bernhard Anker (1787-1849). Søksmålet kom etter en artikkel i *Statsborgeren*, Andet hefte, nr. 28-29, 18.1.1832: 231-232. Anker saksøkte først Soelvold, men under den rettsaken erklærte Reynertsen seg som forfatter (Sak 40/1832, 24.5.1832).

³¹⁶ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll 10, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 37/1833, 1.8.1833.

³¹⁷ Fladeby, Imsen og Winge 1981: 373

³¹⁸ Gulbransen og Hoffmann 1984: 128

anta at Olsen hadde befunnet seg i kasseangel overhodet, noe innholdet i brevet fra Collett ettertrykkelig motbeviste. Som en del av begrunnelsen til dommen ble derfor bruken av uttrykket «Kassedefecteur» et av de fellende punktene mot Reynertsen. Det samme var beskrivelsen «Magtens og Magthaverenes tjenstvilligste Haandlanger». At Olsen kan regnes regjeringsvennlig er hevet over en hver tvil. En del av de andre uttrykkene, blant annet «den usleste Hofkryber», var mer åpenbart injurierende. Retten slo fast «at Forfatterens Hensigt har været at berøve Citanten hans Medborgeres Agtelse».³¹⁹

Proessen rundt saken Olsen mot Reynertsen vil med dagens øyne virke som et justismord, men fremgangsmåten var ikke så uvanlig på den tiden. Dommen var likevel en ren enveiskjøring. Reynertsen var ikke til stede, og retten konkluderte tidvis svært tvilsomt på et manglende bevisgrunnlag. Som neste kapittel vil vise, var det neppe tilfeldig at Reynertsen ikke var tilstede i rettssaken mot han. Det kan være vanskelig å se for seg at han valgte selv å holde seg unna rettssalen, og at han ikke hadde *noen* forsvarspunkter som for hans egen del ville vært verdt å få med i domsavsigelsen. Den eneste rasjonelle forklaringen, bortsett fra at han bevisst ble holdt utenfor, var at han boikottet hele rettssaken for å ikke gi retten legitimitet. En boikott virker imidlertid noe rart all den tid mange av *Statsborgerens* innsendere var særdeles opptatt av rettsstaten og rettssystemet.

I et brev fra sommeren 1833 fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, den konstituerte redaktøren i *Statsborgeren*, skrev Soelvold: «Den Olsenske Annonce har kostet mig 150 Spdl hvoraf jeg har laant de 40 paa kort Tid men endnu ikke kunnet betale dem.»³²⁰ Wilhelm Munthe gikk langt i å påstå at Soelvolds brev til Broch var bevis for at Reynertsen ble betalt av Soelvold for å ta på seg ansvaret for den mest injurierende artikkelen.³²¹ I samtiden gikk det også rykter om at Soelvold ikke var fremmed for å «kjøbe elendige Mennesker til at paatage sig Forfatterskabet».³²²

Dersom dette stemmer, må Reynertsen ha vært i en så alvorlig pengehøvd at han ikke hadde noe annet valg. 150 spesidaler mot å miste sine borgerrettigheter kan virke som en drøy pris på å betale for en person som *tilsynelatende* hadde fast arbeid som lærer. Men disse lærerne var som oftest privat ansatte hos mer velstående familier. Et slikt arbeid var ikke fast og var absolutt ikke et statusyrke. Akkurat hvor og for hvem Reynertsen jobbet er vanskelig å vite, men på grunn av hans yrkestittel er sannsynligheten stor for at han var en som hadde

³¹⁹ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll 10, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 37/1833, 1.8.1833.

³²⁰ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 6.6.1833.

³²¹ Munthe 1907: 60-61.

³²² *Morgenbladet*, 14.10.1835: 3.

havnet på siden av samfunnet. Soelvold selv var privatlærer, hvilket passet hans sosiale bakgrunn som husmannssønn. Det er imidlertid ingen tegn til at Soelvold var forfyllet eller hadde andre vesentlige personlige problemer, men det fantes andre privatlærere som det gikk verre med. George Frederik von Krogh er den mest kjente av disse tragiske skjebnene. I Lorentz Brandts skikkelse i Camilla Colletts *Amtmannens Døtre*, ble han omtalt som «forloren».³²³ Juristkandidaten Krogh var forfyllet og levde en omflakket tilværelse, til tross for at han åpenbart var begavet og virket som skribent flere steder, blant annet i *Statsborgeren*. På grunn av Reynertsens yrke og ettersom han plutselig befant seg i enda en injurierettssak, kan vi anta at han hadde få støttespillere og levde et heller fattigslig liv. Det betyr imidlertid ikke automatisk at han ikke kunne ha skrevet artiklene han ble dømt for.

Uansett fremstår det som usannsynlig at Soelvold selv skrev artikkelen om Olsen. Ingen artikler som Soelvold skrev under noen av sine kjente pseudonymer har en så ekstrem tone som artikkelen Reynertsen ble dømt for. Generelt var Soelvold mer avbalansert og drøftende i sin skrivestil, selv om han ofte konkluderte bastant og svært radikalt for sin tid. En mulighet er at Reynertsen tok på seg skylda for noen andre, hvilket Soelvold betalte for. En annen forklaring er at Soelvold betalte Reynertsen som en kompensasjon for at han brøt sitt prinsipp om at «Anonymiteten vil være Redaktionen hellig». Det virker uansett sannsynlig at de 150 spesidalene som «den Olsenske Annonce» hadde kostet Soelvold ble betalt til Reynertsen. I domspapirene finnes i alle fall ingen tegn på at Soelvold selv ble pålagt å betale bøter for artikkelen. Retten fastholdt praksisen med at det var i første rekke forfatteren, ikke redaktøren eller utgiveren, som var ansvarlig for innholdet i en publisert tekst.

Sakene mot Reynertsen peker fremover mot de skjebnesvangre ukene i 1835, da Soelvold ble dømt til å bøte sine tre mark to ganger. Neste kapittel vil drøfte disse sakene og hvorfor og hvordan *Statsborgeren* under Soelvold ble knekt.

³²³ Camilla Collett, *Amtmandens Døtre: en Fortælling*, Christiania 1855: 145, 210.

Kapittel 5. 1834-1835: Soelvolds fall

Smededikt og portomoderasjonstap

Statsborgeren var i løpet av sine to første leveår blitt en betydelig maktfaktor i Norge. Bladet påvirket resultatet av stortingsvalget og fikk embetsmenn til å få negativt søkelys rundt sine personer og bedrifter. Dette ble gjort med et språk og en tone som i mange leire ble oppfattet som svært respektløs.

Statsborgeren og dens redaktør skulle til slutt ende opp som en paria på grunn av kombinasjonen av avisens innhold, form og på grunn av menneskene den gikk i strupen på og deres maktposisjon. Dette kapittelet skal svare på hvorfor *Statsborgeren* ble så hatet, hvem hatet kom fra, hvordan dette manifesterte seg i pressen og gjennom øvrig forfølgelse. Det var hans to siste år som redaktør de største skandalene oppsto, flere av dem skapt helt eller delvis av Soelvold selv. Det var også i løpet av denne perioden Soelvold ble den øvrige offentlighetens favorittbyggestabbe. Tidligere historikere som mer overfladisk har behandlet Soelvold (dette gjelder da ikke Wilhelm Munthe og Torstein Høverstad) har fremstilt rettssakene mot Soelvold som årsaken til hans fall. Men prosessen som ledet til Soelvolds fall var langt mer sammensatt enn det.

Finansminister og regjeringens fremste mann Jonas Collett var ikke en populær person i *Statsborgerens* redaksjon. Ved Stortinget i 1833 hadde Collett mottatt et gratiale på 3000 spesidaler.³²⁴ Spekulasjonene rundt hvorfor Collett hadde mottatt dette lønnstillegget var mange, men i *Statsborgeren* var de sikre:

Som ved Bestikkelser og Kneb
Han fik paa sidste Thinget,
Da største Opponent beskeed
Sig ganske ubetinget.
Hvad Nytte har vel C--let gjort
For Staten i det Hele?
Mon andet ædelt Godt og Stort,
End egen Kage mælet.³²⁵

12. januar 1834 trykket *Statsborgeren* to dikt som i krasse ordelag gikk ut mot «C--let». Navnet hans var så dårlig maskert at ingen kunne være i tvil: Finansministeren ble regelrett hetset i bondeopposisjonens fremste blad. Det første og mildeste diktet var undertegnet «Urd--», hvilket meget mulig kan være kortversjonen av «Urdsongis», et av Sylvester Sivertsons pseudonymer når han skrev dikt. Det andre diktet, titulert «Extempora»,³²⁶ var det som står

³²⁴ Bergsgård 1932: 127.

³²⁵ *Statsborgeren*, Ellefte hefte, nr. 12-13, 12.1.1834: 92.

³²⁶ Latin for uforberedt eller improvisert.

sitert ovenfor. Budskapet i smedediktet var tydelig: Collett var en «Fattigpeer» og «Skranglefant» som hadde gjort seg rik på statens bekostning.³²⁷

Allerede to uker senere, i slutten av januar, gikk løytnant Jens Henrik von Hadeln ut offentlig i *Statsborgeren* og nektet å ha hatt noen med diktet å gjøre.³²⁸ Soelvold bekreftet under artikkelen at Hadelns vitnesbyrd stemte. Ryktene om at Hadeln hadde vært forfatteren hadde åpenbart svirret rundt i hovedstadsområdet i dagene etter publiseringen av diktet. Saken om forfatterskapet forble midlertidig ubesvart.

Men allerede 5. mars, kun to måneder etter diktene sto på trykk i *Statsborgeren*, fratok regjeringen avisens rett til moderert porto. 20. mars rykket Soelvold inn en annonse i *Morgenbladet* som kunngjorde at *Statsborgeren* «kan derfor herefter blive de ærede Abonnenter tilsendt med Posten; men det skal blive Enhver tilsendt med Leilighed snarest muligt og eftersom det udkommer.»³²⁹

Portomoderasjonen var en ordning der aviser og tidsskrifter kunne søke om lavere portosatser for å sende sine publikasjoner med posten til abonnentene. Redusert porto skulle bidra til å muliggjøre et offentlig, nasjonalt ordskifte i et land med store geografiske utfordringer. Fjell, fjorder og spredd befolkning gjorde forsendelse med post dyrt, og dermed også realiseringen av Grunnlovens paragraf 100 vanskelig.

I hvert enkelt tilfelle måtte utgiveren søke Finansdepartementet om tillatelse, som igjen skrev en anbefaling til kongen som avgjorde saken. Tillatelsene til redusert porto ble gitt betinget og «indtil videre».³³⁰ Kongen og regjeringen kunne dermed når som helst frata en publikasjon retten til redusert porto. I praksis kunne det bety dødsstøtet. I følge en innsender i *Statsborgeren* hadde selv regjeringen, i en melding til kongen, ytret «at intet offentligt Blad kan i Norge bestaae uden Portomoderation».³³¹ Først på Stortinget i 1837 ble det vedtatt at portosatsene for trykte skulle være faste og ligge på et lavt nivå. Dette ble lovfestet og falt dermed under Stortingets myndighetsområde.³³² Kongen kunne imidlertid fortsatt innvilge en ytterligere moderert porto til publikasjoner han fant spesielt nyttige, men han kunne altså ikke inndra den grunnleggende retten til redusert portosats.

I hvilken grad var portomoderasjonen før 1837 et middel for konge og regjering til å kontrollere ytringer de ikke ønsket i offentligheten? *Statsborgeren* var ikke det første bladet

³²⁷ *Statsborgeren*, Ellevte hefte, nr. 12-13, 12.1.1834: 90-91.

³²⁸ *Statsborgeren*, Ellevte hefte, nr. 16-17, 26.1.1834:135-136.

³²⁹ *Morgenbladet*, 20.3.1834: 3.

³³⁰ Finn Erhard Johannessen, *Alltid underveis: postverkets historie gjennom 350 år: 1647-1920*, bd. 1 av *Alltid underveis: postverkets historie gjennom 350 år*, Oslo 1997: 153.

³³¹ *Statsborgeren*, Tolvte hefte, nr. 14-15, 27.4.1834: 117.

³³² Johannessen 1997: 155.

som opplevde å bli fratatt retten til redusert porto. Det opposisjonelle organet *Patrouillen* med Ludvig Mariboe som redaktør søkte om portomoderasjon i 1824, men fikk avslag av Finansdepartementet fordi bladet ble vurdert som skadelig.³³³ Samme året fastslo departementet at hensikten med at portomoderasjonen var betinget, var at kongen skulle ha mulighet til å drive politisk sensur. Karl Johan var oppmerksom på pressens evne til påvirkning og ønsket en grad av kontroll over ytringer i den norske offentligheten. *Patrouillen* overlevde sine første to leveår og fikk til slutt innvilget portomoderasjon i 1826. Verre gikk det med brødrene Hans Abel og Jonas Anton Hielms *Det norske Nationalblad*. Som tidligere omtalt, ble de fratatt retten til redusert porto etter et par artikler regjeringen fant injurierende.³³⁴

I 1834 mottok kongen brev med informasjon om *Statsborgeren* fra både Poul Christian Holst,³³⁵ sjefen fra for Justisdepartementet, og fra Jonas Collett selv.³³⁶ I et brev sendt fra Karl Johan tilbake til Collett i februar, skrev kongen at han hadde lest Collets rapport om smedeverdene «med indignasjon, men uten overraskelse».³³⁷ Brevet indikerte også at Collett nok hadde tatt seg ganske nær av hetsingen i *Statsborgeren*. Kongen hadde i hvert fall behov for å understreke at Collett, med hans høviske karakter og sjelsenergi, hadde styrken til å stå mot denne typen sjalusidrevne angrep. Noe konkret om fjerningen av portomoderasjonen sto det derimot ikke i brevet, men at kongen, hans holdninger til *Statsborgeren* tatt i betraktning, støttet vedtaket er trolig.

Mer makt til folket i trykkefrihetsspørsmålet var både før og etter portomoderasjonsvedtaket en viktig kampsak for *Statsborgeren* og opposisjonen. Portomoderasjonen hadde til stadighet blitt brukt som maktmiddel av regjeringen, og det ble derfor viktig å få den under Stortingets kontroll. Ved Stortinget i 1833 fremmet Ingebrigt Sæter et forslag om at «Dagblades, Ugeblades og Maanedskrifters» forsendelse med posten enten skulle være gratis eller mot en porto på 1 skilling per to ark.³³⁸ I hans første tale ved tinget vektla han at trykkefriheten og et differensiert offentlig ordskifte var en forutsetning for en liberal forfatning og

³³³ Johannessen 1997: 153.

³³⁴ Skjæveland 1996: 14.

³³⁵ RA/PA-0040/F/Fb/L0022/0002. Bruddstykker uten datum av rapporter, bl.a. om «Statsborgeren», sannsynligvis fra 1834. Inneholder konsepter til brev og rapporter på fransk fra Poul Christian Holst til kongen.

³³⁶ NB, Ms.4° 2980: VII. «Kong Carl Johan. Breve til Statsraad J. Collett 1819-36».

³³⁷ NB, Ms.4° 2980: VII. Brev fra Karl Johan til Jonas Collett, 10.2.1834. I brevet skrev Karl Johan følgende om *Statsborgeren* og smedediktet: «J'ai appris avec indignation, mais sans étonnement par Votre rapport du 24 Janvier, la sortie repréhensible qu'on s'est fourmise contre vous dans la Feuille du Statsborgeren. Une longue expérience m'a prouvée que c'est aux citoyens les plus recommandables que la calomnie s'attache de préférence, et je ne suis donc pas surpris que Vous n'ayez pu échapper à son version. Mais comme Vous le dites Vous-même, la confiance de Votre Roi et de la partie éclairée de Vos compatriotes dont Vous consolerez de la malignité des envieux. Lorsque comme Vous, on possède l'énergie de l'âme et une aménité de caractère. Si rare de Nos jours, on peut être fort du témoignage de sa conscience et mépriser les efforts impuissants de la jalousie.»

³³⁸ St.forh. 1833, del 1: 534.

en konstitusjonell stat.³³⁹ At den utøvende makt skulle ha muligheten til å indirekte stoppe en publikasjon, var et stort hinder for utviklingen av en slik gagnlig uavhengig offentlighet, mente Sæter.

To ting peker mot at Soelvold kunne vært involvert i planleggingen av å fremme dette forslaget: Sæters vennskap med Soelvold og Soelvolds vektlegging av representantenes stemmegivning i portomoderasjonssaken da han i 1835 skulle bedømme det forrige Stortingets personale. Soelvold hadde også tidligere og ved samme Storting prøvd seg på å fremme forslag selv til Stortinget og sammen med John Neergaard.

Forslaget til Sæter havnet i budsjettkomiteen. For Odelstinget foreslo komiteen henleggelse av saken ettersom det allerede hadde blitt vedtatt at regjeringen skulle anmodes om å utarbeide et regulativ for portoen til neste Storting.³⁴⁰ Dette hadde blitt gjort etter at en annen representant, byfogd Halvor Olaus Christensen³⁴¹ fra Stavanger, hadde foreslått å fastsette portoen til 1/8 av abonnementsprisen.³⁴² Dette forslaget ble nedstemt med 44 mot 43 stemmer. Budsjettkomiteens innstilling etter forslaget til Sæter ble enstemmig vedtatt av Odelstinget.³⁴³ Utfallet i 1837 ble imidlertid som vi har sett at den utøvende makt mistet kontrollen over hvem som fikk rett til redusert porto. Faktisk var det Finansdepartementet selv som gikk inn for at retten til redusert porto for blader skulle lovfestes.³⁴⁴ Argumentasjonen var svært lik Sæters: Godene ytringsfrihet og fri offentlighet bidro med i samfunnet kunne ikke risikeres ved at kongen og regjeringen skulle kunne utøve den slags kontroll over ytringer.

I praksis ble altså portoen tidvis et maktmiddel som landets øverste ledere kunne bruke for å kontrollere offentligheten og stoppe uønskede ytringer. Samtidig var det også i mange andre tilfeller sterk diskrepans mellom Grunnloven og det eksisterende lovverket fra enevoldstiden som var gjeldende. Verken Stortinget eller domstolene hadde på 1830-tallet kommet særlig langt i arbeidet med å tilpasse lovverket slik at det ville være i tråd med den nye liberale forfatningen Grunnloven la opp til. Trykkefrihetsforordningen av 1799, lovbudene som gjeninnførte sensuren i Danmark etter trykkefrihetsperioden Struensee startet, var fortsatt gjeldende, til tross for Grunnlovens paragraf 100. En etablert rettspraksis på området fantes ikke, og følgelig ble deler av Trykkefrihetsforordningen brukt helt ut på 1830-

³³⁹ Sæters første tale i Stortinget er referert i sin helhet i Krokann 1937: 52-54.

³⁴⁰ St.forh. 1833, del 7: 456.

³⁴¹ I sin senere bedømmelse over Stortinget, ga *Statsborgeren* Christensen følgende karakteristik: «Byfoged Christensen er en af de liberaleste og dueligste Embedsmænd, der repræsenterede den norske Nation paa sidste Storthing. Man må ønske og haabe, at denne dygtige unge Mand ogsaa vælges til Repræsentant paa næste Storthing.», jf. *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 18-19, 19.7.1835: 144.

³⁴² St.forh. 1833, del 6: 299.

³⁴³ St.forh. 1833, del 7: 457.

³⁴⁴ Johannessen 1997: 155.

tallet i Norge. Det meste av Christian 5s norske lov var også uforandret og kom på flere områder i konflikt med Grunnloven.

Vedtaket om å fjerne *Statsborgerens* portomoderasjon ble umiddelbart møtt med vantro og forakt. Henrik Wergeland spissformulerte det sterkest med sangen «Ved Pressefrihedens død (1799)».³⁴⁵ Teksten ga inntrykk på overflaten av å beskrive sinnsstemningen i befolkningen i 1799, da trykkefrihetsperioden i Danmark-Norge ble stoppet. Men innholdet skulle åpenbart være en allegori til situasjonen trykkefriheten befant seg i på hans egen tid. I første strofe skrev han

Af Folkets Diadem forsvunden
er brat dets herligste Demant.
En Taare liig i Mulden runden,
den svulmed, glimred og forsvandt.
Vor Pressefrihed er forbi.
Og det er Spot at hedde fri.³⁴⁶

Flere lignende artikler og appeller ble trykket, inkludert noen signert Soelvold selv. Budskapet lignet Wergelands; trykkefriheten, en av bærebjelkene i den liberale staten og en fundamental rettighet i Grunnloven, ble kompromittert. Angrepene var dermed ikke bare mot den frie presse; selve friheten og fedrelandet var truet.

Tilsvarene kom også tilbake mot *Statsborgeren*. I juni 1834 trykket *Morgenbladet* en anonym innsendt tekst som man kan anta at representanter for regjeringen, eller i det minste regjeringssympatisører, sto bak. Artikkelen påpekte at regjeringen hadde all rett til å frata *Statsborgerens* midlertidige rett til moderert porto og slo tørt fast at «Da Hr. Soelvold idelig fører Grundloven i Munden, saa burde man have ventet, at han havde agtet det Forbud dens § 100 indeholder mod at vise Ringeakt for de constitutionelle Magter og at fremføre falske og æreskrænkende Beskyldninger mod Nogen.»³⁴⁷ Men samtidig trodde innsenderen feilaktig at selv ikke «den værste Despot» ville bruke loven for å bli kvitt «en i alle Henseender saa aldeles intetsigende Person» som Soelvold.³⁴⁸

For regjeringen kunne ikke sitte rolig å se på at et av dens mest fremtredende medlemmer så åpenlyst ble æreskrenket. Fjerningen av portomoderasjonen var ikke en kraftig nok sanksjon. I et brev datert 23. april, skrev Karl Johan til Collett at han fant det nødvendig å

³⁴⁵ *Statsborgeren*, Tolvte hefte, nr. 24-26, 1.6.1834: 207-208. Teksten var anonym i *Statsborgeren*, men Wergeland har senere blitt tilskrevet den. Se for eksempel Henrik Wergeland, «1833-1841», bd. 2 av «Digte», del 1 av *Samlede skrifter: trykt og utrykt*, Oslo 1919: 10.

³⁴⁶ *Statsborgeren*, Tolvte hefte, nr. 24-26, 1.6.1834: 207.

³⁴⁷ *Morgenbladet*, 6.6.1834: 2.

³⁴⁸ *Morgenbladet*, 6.6.1834: 2.

avslutte saken i henhold til loven.³⁴⁹ Med det mente han nok at påstandene som hadde blitt luftet i *Statsborgeren* måtte mortifiseres gjennom retten. Hadeln, som Karl Johan var sikker på stod bak, måtte straffes. Dette måtte gjøres for at befolkningen generelt og militæret spesielt ikke skulle påvirkes negativt. Hadeln var i kraft av sin stilling som løytnant en representant for militæret, og hans oppførsel kunne derfor ikke aksepteres, mente kongen.

Men ettersom Hadeln ikke tok på seg forfatterskapet, var det Soelvold, som *Statsborgerens* redaktør, som ble saksøkt av regjeringen. Under rettssaken våren 1835 sto den 68 år gamle juristen og gårdbrukeren Jens Johan Vangenstein frem som forfatter av begge smedediktene.³⁵⁰ I bytinget 9. april ble han dømt til å bøte sine tre mark og til seks måneder i tukthus, den klart strengeste straffen noen fra *Statsborgeren* hadde blitt idømt. Vangenstein brukte de neste to årene på å kjempe mot dommen. I 1837 ble dommen mot han opphevet, og Hadeln ble slått fast som den reelle forfatter av stykket.³⁵¹ Men da hadde Vangenstein allerede avgått med døden. Retten slo samtidig fast at Hadeln hadde vært og var så sinnsforvirret at han ikke kunne stå til rettslig ansvar for smedediktene.

Wilhelm Munthe tegnet opp et bilde av *Statsborgeren* etter den tapte portomoderasjonen som en avis som ble mer og mer radikal og uforsonlig. Denne fremstillingen er delvis korrekt, men det er grunn til å nyansere og moderere noe. Umiddelbart etter vedtaket om å fjerne portomoderasjonen var det få tegn til en ny retning i *Statsborgeren*. Særlig hadde dette noe med artikkelseriene «Blandede Anmærkninger» av Andreas Lind Brock og «Breve fra Nordmand af den gamle Ærlighed» av Pierre Flor, samt George Frederik von Krohgs artikler undertegnet «En Oplænding» og «Ven af Lov og Ret». Disse artikkelseriene var dominerende i *Statsborgeren* særlig i 1834, men også i 1835. Samtlige var drøftende og akademiske i stilen og tok for seg en rekke tema: Særlig politikk og opplysning, men også filosofi og juss. Alle viste også tydelig at *Statsborgeren* også hører hjemme i en mer dannet liberal-patriotisk opposisjonell tradisjon, og ikke bare var et bondeorgan.

I følge Wilhelm Munthe fant Soelvold en ny form i *Statsborgeren* etter portomoderasjonen ble tapt. Samtalen, inspirert av *Ola-boka*, oppsto som en ny sjanger i avisa i

³⁴⁹ NB, Ms.4° 2980: VII. Brev fra Karl Johan til Jonas Collett, 23.4.1834. I originalbrevet står det følgende om *Statsborgeren* og Hadeln : «À côté de tout ce que Vous m'annoncez de bien dans Vos rapports et qui ne peut que nous donner la plus vive satisfaction, il y a aussi deux objets désagréables savoir : L'article inconvenant du *Statsborgeren* et la conduite extravagante du Lieutenant Hadeln. L'un et l'autre doivent nous faire de la peine, attendre qu'ils font naître de mauvais en impression qui peuvent réjaillir sur la nation en général et sur l'armée en particulier. Il paraît donc nécessaire de faire terminer au plutôt ces affaires d'après les lois. Les nouvelles que j'ai reçu de la Norvège, m'annoncent que la conduite du Lieutenant Hadeln a excité une forte animadversion. Il ne pouvait pas en être autrement.»

³⁵⁰ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 62/1864, 9.4.1835: Regjeringsadvokaten mot Jens Johan Vangenstein.

³⁵¹ *Den Norske Rigstidende*, 8.8.1832: 1.

1835. Wilhelm Munthe mente disse samtale foregikk mellom «mere eller mindre fingerte personer».³⁵² Som det ble nevnt i historiografikapittelet, har nyere pressehistorikere særlig vektlagt dette som et tegn på at *Statsborgeren* i Soelvolds siste år som redaktør ble radikalisert. Noen har dratt det så langt at Soelvold selv diktet opp innholdet i disse samtalene og andre artikler. Stemmer det?

I en del tilfeller stemmer det at Soelvold ga samtalepartnerne fingerte yrkestitler og navn. I noen tilfeller refererte han til og med til samtaler mellom «Hagbarth», «Halsteen i Aasen» og «Einar», tre av hans egne pseudonymer. Men at Soelvold faktisk overvar lignende samtaler under sine reiser, og at det fantes en reell misnøye i lokalsamfunnene med embetsmennene som ble omtalt, er det liten grunn til å tvile på. Soelvold reiste mye de siste årene han drev *Statsborgeren*. Å dikte opp historier om embetsmenn selv ville han oppnådd lite med ettersom det raskt ville blitt avslørt. Det er heller ingen grunn til å tro at det plutselig ble slutt på misnøye med lokale embetsmenn på landsbygda. Nei, årsaken til at samtalen ble en vanlig form i avisen var nok heller mangelen på innsendere. At *Statsborgeren* plutselig manglet bønder som ønsket å sladre på sine embetsmenn, hadde to årsaker. For det første førte mangelen på portomoderasjon at avisen mistet mange abonnenter. *Statsborgeren* var allerede et dyrt blad og ble vesentlig dyrere å holde når abonnenten også måtte betale full porto. Færre abonnenter betydde mindre lesekrete, hvilket nødvendigvis ga færre innsendere. Den andre årsaken var nok at flere kviet seg for å sende inn stoff, enten i frykt for represalier eller fordi de ikke ville affilieres med et slikt rabulistorgan. *Statsborgeren* hadde i starten av 1834 allerede fått tre dommer mot seg. Samtalene fungerte derfor som en slags korrespondansebrev fra Soelvolds reiser, der han berettet om historier han hørte underveis og anonymiserte de som hadde fortalt han dem. Denne tendensen til flere samtaler og færre innsendere ble mer og mer tydelig mot slutten av 1834 og i 1835.

Hvorvidt innholdet i ryktene samtalene refererte til var sant, er et helt annet spørsmål, men denne problematikken var på ingen måte noe nytt. Munthe tok også feil i at samtaleformen var noe nytt i *Statsborgeren* i 1835. Denne sjangeren var, som Munthe riktig nok skrev, inspirert av *Ola-boka* fra 1830, men hadde vært en del av *Statsborgeren* i hvert fall fra tidlig i 1834, og muligens ennå tidligere.³⁵³

Allerede i 1834 er det tydelig at Soelvold merket at mange hadde vendt seg mot han. I et brev til Andreas Lind Brock, skrevet mens han var på reise i Buskerud, skrev han at «et

³⁵² Munthe 1907: 87.

³⁵³ I *Statsborgeren*, Ellevte hefte, nr. 14-15, 19.1.1834:115-118 var det en samtale mellom «Haaken» og «Tollef» på trykk.

bedre Mod opliver mit Bryst, end da jeg svævede om i hiint Øglerede: Christiania.»³⁵⁴ All motstanden Soelvold møtte kan nok ha fått han til å bli mer radikal og innbitt i sitt prosjekt. På denne måten hadde altså Munthe delvis rett.

Elitenes reaksjon på *Statsborgeren*

På noen måter ble altså *Statsborgeren* forandret av tapet av portomoderasjon. Men for embetsmennene som hadde blitt og forble angrepet i avisen fremtonte ikke avisens karakter seg spesielt annerledes enn tidligere. *Statsborgeren* hadde fra første stund blitt både mislikt, foraktet og fryktet. Problemet med *Statsborgeren* var ikke om de nye samtalene var fingerte eller ikke, eller at Peder Soelvold hadde blitt mer innbitt og radikal. Hovedårsakene til at *Statsborgeren* møtte så mye motstand blant elitene var for det første at personfokuset var uønsket, og for det andre at avisen hadde et såpass lemfeldig forhold til om det den trykket var sant eller ikke. I tillegg fryktet mange bøndernes politiske vekkelser på nasjonalt nivå og så på bevegelsens inntog i rikspolitikken med skremte øyne. I den forbindelse ble *Statsborgerens* åpenlyse partiskhet angrepet kraftig.

Det var også allment kjent hva som hadde foregått i Europa sommeren 1830. Revolusjonene hadde spredd seg raskt og vært voldelige. Til tross for at de europeiske borgerne i mange tilfeller kjempet for rettigheter nordmennene hadde fått allerede i 1814 og mot de illiberale enevoldsstatene, kunne noe lignende fortsatt skje i Norge. Som Ludvig Wiese, under pseudonymet «W.», skrev i *Statsborgeren*, var dette en spenningsfylt tid, «nu da et forynget Liv er indtraadt i Nationen efter Juli-Revolusjonen, Hambadker-Fæsten, Birminghamer-Foreningen, Tildragelserne i Polen, Belgien, Bologna, Rom, München, Hanover.»³⁵⁵ Det skrives sjelden eksplisitt, men det var nok en implisitt frykt hos embetsmennene og elitene for hva opposisjonsbevegelsen kunne utarte til. Revolusjonsfrykten, sammen med den sterke troen på opinionen og pressens påvirkningskraft, var bidragsytere til den sterke mobiliseringen mot Soelvold.

Carl Fougstad var en av Peder Soelvolds mest innbitte og typiske motstandere. Han var embetsmann, politiker, medlem av Intelligenskretsen rundt Johan Sebastian Welhaven og fra 1836 redaktør av *Den Constitutionelle*. I sitt verk om Stortinget i 1833 skrev han om *Statsborgeren* eller «denne Cloak for Løgn og Uhumsighed»³⁵⁶, som han kalte avisen:

³⁵⁴ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 22.5.1833.

³⁵⁵ *Statsborgeren*, Syvende hefte, nr. 1-2, 30.12.1832: 12.

³⁵⁶ Carl Fougstad, *Det Norske Storting i 1833*, Christiania 1834: 16.

Hvad nytter det, at man i private Kredse udtaler en velfortjent Foragt for 'Statsborgeren' og Consorter, naar man ei med Mandemod reiser sig imod dette Uvæsen, naar man af Frygt for de uædle Vaaben, hvormed man kan være vis paa at blive angreben, ikke vover høit og offentligt at udtale den?³⁵⁷

Dette var i tråd Henrik Wergelands senere, tilbakeskuende vurdering at «Fanden var i den Tid meget mindre frygtet i Norge end Statsborgeren».³⁵⁸ Stemte det at folk fryktet *Statsborgeren*?

«*Statsborgerens* Daddel, min Ros», var i følge Wilhelm Munthe et vanlig uttrykk i *Statsborgerens* samtid.³⁵⁹ Med andre ord kunne man ta kritikk fra *Statsborgeren* som en kompliment. Men reaksjonene fra embetsmennene som ble angrepet og embetsstanden generelt viser at det var klart at de tok seg nær av og ble påvirket av angrepene og kritikken. I 1904 skrev Ernst Sars at «Herved maa nu mindes, at Folk var langt mer ømskindet ligeoverfor Aviskritik den gang end nuomstunder, langt mer uvant til at se sig draget frem for Offentlighedens Domstol.»³⁶⁰ Men samtidig mente Sars at «En nutidslæser vil vistnok finde, at 'Statsborgerens' Indhold, endog i dens værste Periode, aldeles ikke er saa forskrækkeligt, som man skulde tro efter de Udtryk af dyb Afsky og moralsk Indignation, hvori den stundom er blevet omtalt.»³⁶¹

Sars hadde antagelig mye rett i disse vurderingene. Den dype forskrekkelsen og avskyen *Statsborgeren* vekket i sin samtid på grunn av sin form og sitt innhold, var høyst reell. Den sterke motstanden mot avisen kan derfor ikke *kun* forstås som et ønske om å kvitte seg med en slagkraftig politisk motstander i form av en ny, ukontrollert opposisjonell bevegelse, selv om dette åpenbart må ha vært en del av målet. Dannelsesidealene fra opplysningstiden sto fortsatt sterkt i Norge på 1830-tallet, og det fantes et genuint ønske om å holde det offentlige ordskiftet saksorientert og drøftende. Personfokuset til *Statsborgeren* var følgelig uønsket. Det må imidlertid bemerkes at *Statsborgerens* motstandere langt fra etterlevde dette idealet selv. Omtalen Soelvold fikk i andre publikasjoner i samtiden og den nære ettertiden, er et tydelig bevis for det. Om dette hykleriet skrev Arne Bergsgård at

Men embetsmennene var aleine intelligensen i den tida, dei avgjorde den offentlege meininga i bok og blad for samtida og dermed òg for ettertida. Dei feste straks namnet skandale til 'Statsborgeren', og det har halde seg sidan. Den som no går igjennom aktstykkane ifrå dei dagar, vil snart sjå at det er mykje overdrive i denne kritikken, og mykje er rett og slett simpel fariseisme. Når det stod um det var dei slett ikkje so svært mykje finare sjølve heller. Tonen var i det heile ikkje so fin i dei dagar.³⁶²

I vår tid står vi med begge ben plantet i et medieparadigme der normalen er utlevering av maktpersoner og medfølgende krass kritikk for personlige feil, også de som er nærmest

³⁵⁷ Fougstad 1834: 52.

³⁵⁸ Wergeland 1845: 83.

³⁵⁹ Munthe 1907: 48.

³⁶⁰ Sars 1904: 206.

³⁶¹ Sars 1904: 206.

³⁶² Bergsgård 1932: 57.

ubetydelige i den store sammenhengen. Med våre øyne kan det derfor være vanskelig å forstå Sars' og andres kritikk av Statsborgeren for dens personfokus og fiksering på detaljer i maktpersoners utøvelse av sitt arbeid. Sammenlignet med dagens tabloide mediebilde, med dets konflikt- og personfokus, polarisering og tilspisninger, en offentlighet der et par tepper fra en statsleder til en annen blir betraktet nærmest som korrupsjon, og der et ulovlig oppført stabbur fører til en statsråd og partileders fall fra politikken, fremstår mange av *Statsborgerens* personomtaler ganske harmløse og ikke minst berettigete. Det inntrykket forsterkes om man tar med hva som foregår i underskogen i dag, i kommentarfeltene og debattforumene, og den særdeles aggressive og anklagende omtalen maktpersoner får der.

Dersom man sammenligner språklig form på det øvrige innholdet og tematikken som tas opp, fremstår noen av innleggene i *Statsborgeren* mer som tidsskriftartikler enn leserinnlegg i en avis. Denne fortolkningen har selvfølgelig noe med det for oss arkaiske språket i *Statsborgeren*. Men det har også sammenheng med hvem som leste aviser da og nå. *Statsborgeren* var skrevet for bønder, og delvis av bønder, men ikke for den jevne bonde eller husmann. Det var den lesende storbonden som engasjerte seg i et blad som *Statsborgeren*.³⁶³ En journalist i en riksavis i dag skriver i prinsippet for alle, ikke bare for en samfunnsengasjert minoritet av folket. Innholdet og språklig nivå blir dermed lagt på en lavere list. Det er derfor av flere grunner ikke rettfærdig å sammenligne en avis fra første halvdel av 1800-tallet med dagens ultrafolkelige multimediale offentlighet, eller direkte fortolke førstnevnte ut fra standarden i nåtidens presse. Å tegne opp et bilde av Soelvold som en mann med svært begrensede kognitive evner, slik Wilhelm Munthe gjorde,³⁶⁴ blir derfor heller ikke riktig.

Uansett ble Peder Soelvold og hans prosjekt utvilsomt sett ned på og tidvis hatet i hovedstaden. Allerede i 1832 brukte Johan Sebastian Welhaven «soelvoldsk» som et slags skjellsord i et brev til P.A. Munch.³⁶⁵ Samme året sto en artikkel undertegnet Soelvold selv i *Statsborgeren*, som også nesten i sin helhet ble videreformidlet i *Drammens Tidende*.³⁶⁶ I artikkelen fortalte han at han høsten 1831 hadde mottatt to brev som både truet han med vold dersom han ikke sluttet som redaktør og som lovet han økonomiske goder dersom han gjorde det samme. Brevsenderne var selvfølgelig anonyme. I desember, noen uker etter han ble truet sist, ble Soelvold i følge sin egen beretning først fotfulgt og deretter forsøkt overfalt av to

³⁶³ I følge Bergsgård 1932: 61 var det bare svært velstående bønder som kunne ha råd til å holde *Statsborgeren*.

³⁶⁴ Munthe 1907: 98-99.

³⁶⁵ Brev fra Johan Sebastian Welhaven til P.A. Munch, datert 22.12.1832. Hentet fra Johan Sebastian Welhaven, *Samlede verker 5: Brev*, Oslo 1992: 30.

³⁶⁶ *Statsborgeren*, Tredje hefte, nr. 27-28, 8.4.1832: 233-236; *Drammens Tidende*, 16.4.1832: 2-3.

menn ikledd mørke kapper. Soelvold fremsto skremt i fortellingen sin, men ville ikke gi seg av den grunn.

Jeg forsikkrer høitideligen: Verken Skumlers Angreb, Stimænds Overfald eller Stormænds Trudsler og Løfter skal nogensinde rukke mig af min engang betraadte Bane. Sandhed og Pligt vil stedse vorde mig hellige, og intet i Verden skal kunne bevæge mig til at fornægte min Overbeviisning.³⁶⁷

At opposisjonelle ble betalt for å få dem til å slutte i sitt arbeid, var ikke noe nytt. Da *Det norske Nationalblad* gikk inn i 1821 etter portomoderasjonen ble fratatt dem, mottok samtidig utgiveren Hans Abel Hielm en årlig pensjon på 600 spesidaler fra kongens private kasse.³⁶⁸ At avisen samtidig måtte stoppe opp var trolig et vilkår for denne pensjonen, samtidig som den fungerte som insentiv til at Hielms videre publisistvirksomhet ikke ble så radikal. Men voldsbruk mot publisister var noe nytt, gitt at Soelvolds kobling mellom brevene og overfallsforsøket stemte. Hvem som sto bak gjorde ikke Soelvold noen videre forsøk på å peke ut direkte, men han satte truslene i sammenheng med den krasse omtalen avisen hans hadde fått i *Patrouillen*, *Christiania Intelligentssedler* og *Nyeste Skilderie af Christiania og Stockholm*. Uansett viser Soelvolds beretning at krefter ønsket å slukke bevegelsen han var i ferd med å starte på et tidlig stadium.

Soelvolds stortingsbedømmelse

I midten av juni i valgåret 1835 publiserte *Statsborgeren* første del av en artikkelserie med tittelen «Bedømmelse over Kongeriget Norges syvende ordentlige Storthings Personale».³⁶⁹ På overflaten var artiklene rimelig like i form og skrivestil som «Betragninger...» fra tre år tidligere. Men innholdet hadde forandret seg en del. Den nyeste utgaven var også signert av en «Halsteen i Aasen», mens de tre forfatterne av den forrige ikke engang hadde våget å undertegne artiklene sine med pseudonymer. «Halsteen i Aasen» var utvilsomt Soelvold selv. Soelvolds argumenter for å publisere listene var de samme som sist. De skulle fungere som rene opplysningstekster for bøndene som ellers ikke hadde tilgang på informasjon om de ulike representantene som valgmennene hadde mulighet til å velge. Selve bedømmelsene viste imidlertid at Soelvold hadde helt andre motiver: Han ønsket å påvirke hvem som ble valgt.

Wilhelm Munthe ga 1835-utgaven av «Bedømmelse...» en svært negativ omtale. «Den har faat en streng dom, og med fuld ret. Soelvolds stortingskarakteristik er nemlig noget

³⁶⁷ *Statsborgeren*, Tredje hefte, nr. 27-28, 8.4.1832: 236.

³⁶⁸ Skjæveland 1996: 14.

³⁶⁹ *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 9-10, 14.6.1835: 65-69; *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 11-12, 21.6.1835: 81-85; *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 13-14, 28.6.1835: 97-101; *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 15-16, 5.7.1835: 113-116; *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 17, 12.7.1835: 129-134; *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 18-19, 19.7.1835: 137-145; *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 20-21, 26.7.1835: 153-159.

af det mest partiske, sneversynte og løst sagte, man kan tænke sig, et væv af uvidenhed og uredelighed.»³⁷⁰ Men var egentlig denne utgaven av stortingsbedømmelsen noe verre enn den forrige?

Det var tre vesentlige forskjeller mellom 1832- og 1835-utgavene av stortingsbedømmelsene i *Statsborgeren*. For det første gikk Soelvold i større grad ut mot bondestortingsmenn han mente ikke var gode, redelige eller liberale nok til å være representanter. Dette hadde forrige stortingsbedømmelse også gjort, men Soelvold gjorde det mer kategorisk og frekvent i 1835. Videre var 1835 mer utpreget tendensiøs og tegnet opp tydeligere partiskillelinjer. Artikkelen viste tydelig at Soelvold så tidens politiske verden i svart-hvitt. Enten var du regjeringsvennlig, aristokrat og tilhenger av despoti, ellers var du en del av bondepartiet, fedrelandskjær og frihetselskende. At han satt opp slike steile fronter, møtte stor motstand. For det tredje var artiklene preget av unøyaktigheter og feil. Disse kom delvis av tilspisningene Soelvolds verdenssyn skapte. Men samtidig var artiklene rett og slett ikke grundig nok gjennomarbeidet. Soelvold skrev selv i introduksjonen av artikkelserien at han «inderligen havde ønsket, at en dueligere Pen end min vilde have paataget sig dette Hverv.»³⁷¹ Ingen hadde innlevert en stortingsbedømmelse til redaksjonen, og Soelvold så seg dermed nødt til å ta på seg oppgaven i folkeopplysningens navn. Dessverre manglet han den nødvendige innsikten i Stortingets arbeid, noe som ikke var så rart ettersom han reiste mye. Resultatet var at stortingsbedømmelsen bare vektla stemmegivningen i et par saker, samt hvilke komiteer representantene deltok i. På den måten evnet ikke Soelvold å skape et helhetlig bilde av representantenes virke på Stortinget. Forrige stortingsbedømmelse hadde også hatt tre forfattere, en klar fordel når man skulle få oversikt over nesten 100 representanter.

På *Statsborgerens* tid fantes det ikke noe tydelig skille mellom kommentarer og andre artikler slik det gjør i dag. Den meningsbærende, dagsaktuelle, politiske kommentaren som sjanger, eksisterte ikke i den formen som vi kjenner den. At en publisist skulle mene noe ut over en redelig drøftelse av et saksforhold, og attpåtil mene noe om enkeltpersoner, var noe nytt. En person fra 1830-tallet ville blitt sjokkert over å se en avis ta standpunkt i hvorvidt en statsråd, som ikke hadde brutt loven, burde bli sittende eller ikke.³⁷² Og det ville ikke vært

³⁷⁰ Munthe 1907: 90.

³⁷¹ *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 9-10, 14.6.1835: 66

³⁷² Jf. for eksempel *Verdens Gang* som på lederplass i august 2012 mente at Jens Stoltenberg burde trekke seg som statsminister etter 22. juli-kommisjonens konklusjoner, jf. *Verdens Gang*, «VG mener: Stoltenberg bør gå av», *Verdens Gang*, 14.8.2012, hentet 22.8.2014 fra <http://www.vg.no/nyheter/meninger/vg-mener-stoltenberg-boer-gaa-av/a/10059927/>. I dette tilfellet gikk nok også dagens VG for langt: Stoltenberg ble sittende og VGs agitasjon for å få den øverste politiske lederen i landet fjernet, ble av mange sett på som merkelig og

fordi de var uenige med vurderingen av saken, men fordi de fleste på den tiden mente at pressen på ingen måte skulle agere på den måten. På grunn av få aktører i pressebransjen og på grunn av den nye mediehverdagen etter trykkefriheten etter 1814 fryktet mange pressen. Pressens potensial for makt og påvirkning ble sett på som svært slagkraftig, mer så enn i dag. Frykten var at for mye makt skulle kunne akkumuleres på få hender. Presseorganene måtte derfor holdes i tøylene. I dag er vi derimot forholdsvis vant med at pressen utøver sin makt såpass eksplisitt gjennom kommentarstoffet.

At embetsmenn og regjeringsvennlige krefter skulle være kritisk til *Statsborgeren*, var bare å forvente. Etter hvert ble imidlertid kritikken mot *Statsborgeren* og Peder Soelvold formulert sterkest i *Morgenbladet*, som også på den tiden må regnes som et opposisjonelt organ, om enn moderat og langt fra så radikalt og bondeorientert som *Statsborgeren*.

Morgenbladet og *Statsborgeren* var to ganske forskjellige aviser som dekket ulike behov. *Morgenbladet* var en utpreget nyhetsavis med noen innsendte drøftende eller debatterende artikler, mens *Statsborgeren* nærmest var et tidsskrift og nesten utelukkende et forum for samfunnsdebatt og embetsmannsrapportering. Men det fantes krefter i *Morgenbladet* som ønsket å overta *Statsborgerens* posisjon som bondeopposisjonens hovedpresseorgan.³⁷³ Samtidig fantes det ikke før i 1836, da *Den Constitutionelle* ble startet, et reellt organ for de regjeringsvennlige og Intelligenskretsen rundt Welhaven. Flere av disse fikk derfor spalteplass i *Morgenbladet*. I *Morgenbladet* skulle kritikken av *Statsborgeren* og Peder Soelvolds drift av den både komme fra uventet og forventet hold.

På sett og vis var Soelvolds skjebne allerede forseglet da det ble klart hvordan den første «Bemærkninger...» i 1832 tilsynelatende hadde bidratt til å påvirke valget. På den tiden var oppfatningen om at *Statsborgeren* hadde «skylda» for valgresultatet utbredt. Da «Halsteen i Aasens» «Bedømmelse...» ble publisert i 1835, var veien til Soelvolds fall svært kort. At Soelvolds og bondeopposisjonens politiske motstandere mislikte Soelvolds bedømmelse er ikke overraskende; for dem representerte artiklene tross alt en vesentlig trussel mot deres muligheter til innflytelse og fortsatt dominans på Stortinget. Men det var ikke bare Soelvolds meningsmotstandere som mislikte hans «Bemærkninger...»; også flere av hans tidligere allierte vendte han ryggen utover høsten 1835. Han gjorde nemlig en stor strategisk tabbe i sin nyeste stortingsbedømmelse: Han gikk hardt ut mot flere sentrale bondestortingsmenn for deres innsats ved det siste Stortinget.

grenseoverskridende. Men lignende saker der laverestående statsråder faktisk har endt opp med å måtte trekke seg etter press fra media finnes det mange eksempler på fra de siste årene.

³⁷³ Høverstad 1930: 237.

Det var tydelig at Soelvold hadde blitt svært skuffet over resultatet av stemmegivningen i bygfogd Christensens portomoderasjonforslag. Soelvold var desperat etter at regjeringen skulle miste kontrollen over bladenes porto, både for sitt eget blads del, men også for folkeopplysningen og den radikale fraksjonen av opposisjonens fremtid. Den sentrale bondeopposisjonsmannen og haugianeren Michel Grendahl fra Søndre Trondhjems amt hadde i 1832 blitt positivt omtalt,³⁷⁴ men fikk i 1835 kritikk for å ha stemt mot dette forslaget.³⁷⁵ Kritikken mot Grendahl var imidlertid langt mildere enn den Ole Haagenstad fikk rettet mot seg. Haagenstad hadde vært en sentral bondeopposisjonsmann siden 1814, og var i tillegg fra Oppland, men var ikke av en radikal nok ånd for Soelvold. Haagenstad ble ikke valgt til Stortinget i 1830, og var følgelig ikke en del av den forrige stortingsbedømmelsen i *Statsborgeren*. Men i 1835 gikk Soelvold hardt ut mot den velansette bonden. I følge Soelvold hadde Haagenstad «stedse lagt en Skarpsindighed for Dagen, som man endnu ikke blant Repræsentanter af Bondestanden har fundet Mage til.»³⁷⁶ Men likevel hadde han «alltid været tilbageholden, og ved sin Stemmegivning hældet til det aristokratiske Partie.»³⁷⁷ Haagenstad ble bedømt slik han hadde stemt mot Christensens forslag og mot forslaget om formannskaper på landet.

«For Statsborgere mod ‘Statsborgeren’»

Et krast tilsvaret til artikkelserien kom i *Morgenbladet* i september og oktober samme høst under tittelen «For Statsborgere mod ‘Statsborgeren’».³⁷⁸ Artikkelserien ble som vanlig utgitt anonymt, men senere ble det klart at det var *Statsborgerens* tidligere medarbeider Sylvester Sivertson som hadde skrevet kritikken. Etter både valget og Soelvolds fall i 1835 ble artiklene også utgitt anonymt som særtrykk. Den siste utgaven var i hovedsak lik som artiklene i *Morgenbladet*, men inneholdt en avsluttende kommentar til hvorfor det var nødvendig å gå så hardt ut mot *Statsborgeren* og Soelvold, og hvorfor sistnevnte måtte fjernes fra redaktørposten. I følge Torstein Høverstad lot Sivertson «seg kjøpe av Morgenbladet og reaksjonen til å slå ned den fyrre arbeidsbroren sin, Soelvold. Hans eige samvit sette Kainsmerket på honom for verket»³⁷⁹ Høverstad mente Sivertson var «ein upåliteleg karakter og låg

³⁷⁴ *Statsborgeren*, Femte hefte, nr. 1-3, 15.7.1832: 4.

³⁷⁵ *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 20-21, 26.7.1835: 154.

³⁷⁶ *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 15-16, 5.7.1835: 114.

³⁷⁷ *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 15-16, 5.7.1835: 114.

³⁷⁸ *Morgenbladet*, 24.9.1835; *Morgenbladet*, 25.9.1835; *Morgenbladet*, 2.10.1835; *Morgenbladet*, 3.10.1835; *Morgenbladet*, 9.10.1835.

³⁷⁹ Høverstad 1930: 213.

mykje under for drykken.»³⁸⁰ Hvorfor valgte egentlig Sylvester Sivertson å vende seg mot Peder Soelvold på dette tidspunktet?

Det var ikke særlig overraskende at en mann som Carl Fougstad skulle gå ut mot *Statsborgeren*, men at Sivertson skulle gjøre det samme, kom nok som et sjokk på Peder Soelvold. Sylvester Sivertson var bondesønn fra Skjåk i Gudbrandsdalen, og han var sterkt involvert i bondeopposisjonen. Gjennom sin deltagelse i «den hemmelige direksjon» ved Stortinget i 1833, gruppen med bønder og bondesympatisører som samlet seg på kveldene og diskuterte bondesaker, og gjennom sine artikler i *Statsborgeren*, hadde Sivertson sementert sin posisjon som en av bondeopposisjonens mest innflytelsesrike menn.

I artikkelserien angrep Sivertson «Halsteen i Aasen»-Soelvolds manglende faktagrunnlag og hans åpenbare partiskhet. Inndelingen av representantene mellom de med «aristokratiske» trekk og de bondevennlige, ble alt for grov og gjorde at nyansene i politikken forsvant, mente Sivertson. Ikke minst kritiserte Sivertson Soelvolds dårlig skjulte forsøk på å påvirke velgermassen, ikke bare opplyse den, som Soelvold selv hevdet han gjorde. Sivertson fryktet aller mest at en mann med åpenbare kunnskapshull skulle få reell innflytelse på valget.

Hvorledes skal det omsider gaae, hvis en demagogisk Machinator, - lad ham endog have gode Hensigter – saaledes kan gjøre sine overfladiske Ideer gjældende, at hans Fordømmelsesdom over selv de dueligste Mænde kunde have Indflydelse paa det Almeenomdømme, som besætter Storthinget, naar disse i Sager, der ere langt over hans Horizont, have en anden Anskuelse [...]³⁸¹

At Soelvold la stemmegivningen over Christensens lovforslag til grunn for svært mange av bedømmelsene over stortingsmennene, var noe Sivertson særlig reagerte på. Sivertson mente både at det var uriktig å dømme hele stortingsgjerningen og partitilhørigheten til en representant ut fra ett spørsmål. Christensens forslag, all den tid tanken bak var liberal, var et tvilstilfelle, der argumentene for og i mot var sterke.³⁸² Følgelig kunne ikke forslaget brukes som eksempel på verken en liberal og bondevennlig eller en «aristokratisk» stemmegivning. Haagenstad og Grendahl fortjente ikke kritikken fra «Halsteen i Aasen», mente Sivertson.³⁸³ Det gjorde heller ikke menn som lensmann, bonde og lærer Sivert Aarflot fra Volda eller bonden Lars Tønsager fra Eidsvoll, som begge ble kritisert av Soelvold på annet grunnlag.³⁸⁴

Sivertson hadde også personlige grunner til å gå mot Soelvolds avis. De to hadde kranglet to år tidligere. I et av sine brev til Andreas Lind Broch forsøkte Soelvold å forklare

³⁸⁰ Høverstad 1930: 213.

³⁸¹ Sylvester Sivertson, *For Statsborgere mod «Statsborgeren»*, Christiania 1835: 14.

³⁸² Sivertson 1835: 17.

³⁸³ Sivertson 1835: 17-18.

³⁸⁴ Sivertson 1835: 34 og 9-11.

hva som hadde hendt mellom dem.³⁸⁵ I følge Soelvold hadde han hjulpet Sivertson med arbeid da Sivertson kom til hovedstaden. Men etter hvert gjorde pengemangel at Soelvold måtte si opp Sivertson som medarbeider og vikarredaktør. Dette forarget Sivertson tydeligvis såpass at han begynte å motarbeide Soelvold og *Statsborgeren*. Sivertson sendte tilsynelatende brev til Broch på samme tid der han snakket mot Soelvold, men disse er dessverre tapt, og vi sitter kun igjen med en av partenes syn på saken.³⁸⁶

Dommene mot *Statsborgeren*

På grunn av motstanden han møtte blant sine egne hadde Soelvold i praksis allerede tapt før oktober 1835. Men han satt fortsatt som redaktør og viste ingen tegn til å ville trekke seg. I august hadde Soelvold fortsatt stor tro på at de nyeste søksmålene mot han kom til å gå *Statsborgerens* vei. I et brev til Andreas Lind Brock skrev han «Provsteretsforhøret mod Præsten Bjørnsen³⁸⁷ i Qvikne er nu overstaaet og Statsborgerens Beskyldninger ere ham beviste. - Lensmands Søbeyes Sag mod mig vil det ogsaa gaa godt med.»³⁸⁸ Saken som innvolverte presten Peder Bjørnson, Bjørnstjernes far, havnet aldri i rettsystemet. Men saken mot Søbeye gikk ikke slik Soelvold regnet med. Det gjorde heller ikke høsten 1835 for øvrig.

Før saken mot Søbeye, som skulle bli den siste og fellende for Soelvold, ble Soelvold domfelt to ganger. I slutten av august ble Soelvold dømt til bøter for påstander rettet mot Johan Christian Vibe, prosten i Kongsberg.³⁸⁹ Men det var i oktober det store fallet skjedde. 15. oktober ble Soelvold dømt til å bøde sine tre mark for æreskrenkelser mot veiinspektør i Christians amt, premærloytnant Carl Christian Buchholz, og 22. oktober ble han dømt for det samme mot Peter Søbeye, lensmann i Kvikne.³⁹⁰

Æreskrenkelsene mot Buchholz kom i et samtalereferat fra februar 1835 undertegnet «Hagbarth».³⁹¹ At Soelvold skrev dette referatet selv er det ingen tvil om. Samtalen foregikk mellom «Hagbarth» og en anonymisert skyssgutt som fortalte om diverse problemer med

³⁸⁵ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 6.6.1833.

³⁸⁶ «Breve til A. L. Brock», arkivoversikt i Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27.

³⁸⁷ Peder Bjørnson møtte tilsynelatende mye motstand som prest i Kvikne. Også Ola Hanssen, forfatteren av *Norges Storting i 1833* og redaktør av opposisjonsbladet *Folkevennen* fra 1828-1830, skrev i 1836 en artikkel i *Flyvebladet* om Bjørnson. For artikkelen ble Hanssen dømt i Trondheim byting til å «bøde sine tre Mark», jf. Edvard Hoem, *Faderen: Peder Bjørnson forsvarer seg: eit mannsportrett frå det 19. hundreåret*, Oslo 2007: 78-80. Hoem skriver derimot ikke om kritikken mot Bjørnson i *Statsborgeren*.

³⁸⁸ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 13.8.1834.

³⁸⁹ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831-8.3.1836. Sak nr. 111/1835, 20.8.1835: Prost Johan Christian Vibe mot Soelvold.

³⁹⁰ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831-8.3.1836. Sak nr. 134/1835, 15.10.1835: Veiinspektør, løytnant Carl Christian Buchholz mot Soelvold; Sak nr. 27/1835, 22.10.1835: Lensmann Peter Søbeye mot Soelvold.

³⁹¹ *Statsborgeren*, Femtende hefte, nr. 9-10, 22.2.1835: 65-76.

veinettet i Christians amt. I følge skyssgutten hadde veiinspektøren i en påfallende grad prioritert noen områder av amtet foran andre. Da «Hagbarth» spurte hva slags fordeler Buchholz hadde av dette, svarte gutten:

Aa! - Fordeel kunde han vel paa forskjellige Maader have. Jeg hørte ifjor Høst Tale om Slagteqvæg, som Veiinspecteuren skulde have faaet som Foræring fra Gudbrandsdalen, og man har jo Lov til at gjætte i saadanne Henseender, og slutte fra det Ene til det Andet. At der ved Arbeider, som udføres for det Offentliges Regning lettelig kan begaaes mange Misligheder, vil vel Ingen nægte.³⁹²

Det var særlig denne påstanden om bestikkelser Soelvold ble dømt på grunn av.

Søksmålet fra Søreby kom på sin side fra en eldre artikkel fra 1833.³⁹³ Under tittelen «Udtog af et Brev fra Qvikne» ble det hevdet at lensmann Søreby hadde fått ansvar for en del skatteinnkrevinger fra fogden. I stedet for seg selv hadde Søreby utnevnt to andre menn som kausjonister, uten at disse mennene selv visste om det. Senere hadde lensmannen på en eller annen måte klart å overbevise disse mennene til å undertegne som kausjonister. Søreby hadde etter det fått påvist en kasseangel. Heldigvis hadde saken løst seg greit, men artikkelforfatteren var langt fra fornøyd med å ha en slik karakterløs lensmann. Måten brevet var stilet på, peker mot at det var en lokal fra Qvikne som hadde skrevet det. Likevel ble Soelvold dømt. Som i Buchholz-saken sto ingen frem som forfatter, og Soelvold utpekte heller ingen, og dermed ble det den ansvarlige redaktøren, han som hadde tillatt ytringene i bladet, som ble felt. Dette var i tråd med Trykkefrihetsforordningen av 1799s paragraf 17 og 19.

Som i saken mot Reynertsen, ble de to siste sakene mot Soelvold ført uten at den saksøkte var til stede. I følge Soelvold selv var det langt fra frivillig at han ikke møtte opp i rettssalen. Den 16. november skrev han følgende i *Morgenbladet*:

Det er frygteligt, at man i 'det frie Norge' under en liberal Constitutuins Beskyttelse skal see sig udsat for at blive sagsøgt uden derom at være vidende, og det maa oprøre enhver rettænkende Medborgers bedre Følelse, at den norske Justitspleie skal kunne og ville med en saa lav, saa ussel Fremgangsmaade, som den der nu er brugt mod mig, tillade sig at forfølge Nogen. For at mortificere Gjældsbeviser og deslige maa Stævningen med Aars og Dags Varsel trende Gange i Aviserne publiceres; men naar det gjælder en Medborgers Ære, som ikke er yndet af Magten, saa behøver man blot at passe paa naar han er bortreist, og da forkynde Stævningen mod ham inden vedkommende Stiftsoverret, for derved at see ham dømt uden Anledning til at forsvare sig, hvorefter man kan beraabe sig paa, at ham er overgaaet en vanærende Dom.³⁹⁴

I følge Soelvold hadde han først lært om dommen i Buchholtz-saken gjennom artiklene i *Morgenbladet*. Snakket Soelvold her sant, eller forsøkte han å diskreditere rettens legitimitet ved å fremstille sakene mot han som farser?

³⁹² *Statsborgeren*, Femtende hefte, nr. 9-10, 22.2.1835: 74.

³⁹³ *Statsborgeren*, Åttende hefte, nr. 15-16, 5.5.1833: 121-123.

³⁹⁴ *Morgenbladet*, 16.11.1835: 3.

Brevet fra Soelvold til Broch viser at Soelvold utvilsomt var klar over søksmålet fra Peter Søbeye. I følge domspapirene i Søbeye-saken mente Soelvold at den saken var foreldet fordi artikkelen ble trykket to år tidligere. Høyesterettsadvokat Jonas Anton Hielm hadde i forkant av rettssaken forsvart Soelvold og vektlagt at søksmålet ikke var fremlagt på lovlig vis.

I rettssaken mot Buchholz ble det også etter en lang redegjørelse konkludert med at Soelvold var «pleiet med lovligt Varsel»³⁹⁵. Det var selvfølgelig mulig at Soelvold i *Morgenbladet* kun refererte til at han ikke var blitt gjort oppmerksom på Buchholz-saken. I så fall løy prokurator Neumann, Buchholz' forsvarer, da han i rettssaken redegjorde for hvordan han hadde forsøkt å varsle Soelvold om stevningen på sommeren 1835.

I tidligere saker hadde Soelvold stilt opp i retten for å avgjøre hvem som tok på seg ansvaret for forfatterskapet. Noen år senere ble også en del av sakene mot *Statsborgeren* anket, så viljen til å føre trykkefrihetsspørsmålet gjennom rettsapparatet var absolutt til stede. Men ettersom *Statsborgeren* hadde tapt samtlige søksmål som havnet i bytinget, er det mulig at Soelvolds manglende oppmøte og etterfølgende kritikk av rettssaken var forsøk på en ny taktisk retning. I begge sakene fremsto det som at Soelvold hadde drøyet og halt ut tiden for å unngå å havne i retten. Det er mulig at Soelvold ikke lenger klarte å oppdrive noen til å ta fallet for seg, og at han derfor søkte nye måter å unngå domfellelse. Når dommen likevel falt, endret han taktikk så den senere anken lettere kunne vinnes.

I både Buchholz- og Søbeye-saken ble altså *Statsborgerens* beskyldninger mortifisert, eller lagt døde, og Peder Soelvold ble dømt til å bøte sine tre mark. Paragrafene som hjemlet tremarksmannsdommen for fremsatte løgner og æreskrenkelser var paragraf 6-21-2 og 6-21-7 i Christian Vs Norske Lov. Disse paragrafene var relativt like og hjemlet straff for påstander som ikke kunne bevises og som samtidig gikk ut over folks «Ære og Lempe»³⁹⁶ eller kunne være en «Skandflik»³⁹⁷ på ens øvrigheter i samfunnet. I saken mot Buchholtz ble den første paragrafen nevnt, mens i Søbeye-saken ble begge brukt. Trykkefrihetsforordningen av 1799 og dens paragraf 12 slo fast at æreskrenkelser og uberettigede angrep på folks gode navn og rykte som ble fremsatt på trykk var verre enn muntlig ytrede krenkelser. Forordningen foreslo derfor et tillegg på tukthusarbeid i fra to måneder til to år i de verste tilfellene der paragraf 6-21-2, 3 og 7 ble brukt. Det fant imidlertid ikke retten tilstrekkelig grunner til i sakene mot

³⁹⁵ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 134/1835, 15.10.1835.

³⁹⁶ Christian Vs Norske Lov § 6-21-2. «Lempe» betyr et uplettet rykte.

³⁹⁷ Christian Vs Norske Lov § 6-21-7. «Skandflik» betyr det samme som skamplett.

Soelvold. Av alle domfellelsene mot *Statsborgeren* var det kun Jens Johan Vangenstein som fikk denne skjerpelsen i straffen i tillegg til å måtte bøte sine tre mark.

Lovene anerkjente også at det fantes mindre graverende tilfeller. Paragraf 6-21-4 fastlo at «Ere Ordene ikke nogens Ære og Lempe for nær, og dog kiendis af Dommeren at være Utilbørlige, da maa de med Pengestraf forsonis, eftersom de ere grove til». Pengestraffens omfang ble fastslått i Trykkefrihetsforordningens paragraf 12 til å være mellom 50 og 1000 riksdaler til stedets fattige. Dette var altså paragrafen skribentene ble dømt etter når de fikk bøter som straff.

I rettsdokumentene ble det derfor drøftet både sannhetsgehalten i påstandene som ble fremsatt og i hvilken grad disse påstandene var injurierende. I overraskende liten grad ble Grunnlovens § 100 nevnt. Hensynet til trykkefrihetsparagrafen ble nok oversett på grunn av alle forbeholdene som lå i den.

Å bli dømt til å «bøde sine tre Mark» for æreskrenkende løgner var langt fra så uvanlig som blant andre Torstein Høverstad skulle ha det til. Høverstad mente at ærestapsdommene var «i samsvar med ein eldgamall lovparagraf frå det myrkaste eineveldet [1687] som ingen lenger mintest.»³⁹⁸ Her tok Høverstad feil. Lovparagrafene i seg selv var selvfølgelig gamle, men det var regelen snarere enn unntaket på 1830-tallet. Lovbokarbeidet tok tid og hadde ikke kommet særlig langt kun 15 år etter 1814. En ny straffelov kom ikke før i 1842 med den nye kriminalloven. Da forsvant også tremarksmannsstraffen. Lovverket fra eneveldet fortsatte å bli revidert utover 1800-tallet. Et raskt søk i *Den Norske Rigstidende* viser at det var flere tilfeller av saker der å bøte sine tre mark enten ble foreslått i aktors påstand eller ble med i den faktiske domsavsigelsen. Som vi har sett, var heller ikke Soelvold den første som ble dømt som tremarksmann etter å ha skrevet i *Statsborgeren*. Både Hans Martin Reynertsen og Jens Johan Vangenstein hadde fått denne straffen. Det samme skjedde med skribenter i andre aviser. En Torkild Torkildsen ble i 1834 dømt til bøter for noen beskyldninger i en artikkel *Christiania Intelligenssedler*.³⁹⁹ Under rettssaken la han frem noen *andre* beskyldninger mot justissekretæren i salen. For disse æreskrenkende påstandene ble Torkildsen dømt til å bøte tre mark et halvt år senere.⁴⁰⁰ Disse dommene viste at man kunne bli dømt som æresløs for usanne påstander fremført både på trykk og muntlig.

³⁹⁸ Høverstad 1930: 234.

³⁹⁹ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 25/1833, 3.4.1834: Overrettsprokurator Lars Rasch mot Torkild Torkildsen.

⁴⁰⁰ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831-8.3.1836. Sak nr. 210/1834, 10.12.1834: Justissekretær i Christiansand Stiftamt, politifullmektig C. Schmidt mot Torkild Torkildsen.

Antallet saker mot *Statsborgeren* økte kraftig i 1835. Dette kom utvilsomt delvis av at *Statsborgeren* ble noe mer radikal og at embetsmennene ble gradvis mer lei av dette. Men det var andre ting som spilte inn også. Paragraf 11 i Trykkefrihetsforordningen av 27. september 1799 fastslo at det var den fornærmede som selv hadde ansvaret for å påtale forfatteren av et injurierende stykke. Samme paragraf fastslo også at embetsmenn hadde plikt til å beskytte sitt rykte på denne måten. Dette kan være med på å forklare den økende intensiteten i antall saker mot *Statsborgeren* det siste året. For det første ble nok embetsmennene stadig mer lei av angrepene, og så seg nettopp forpliktet til å beskytte ryktet sitt. Men etter hvert som man så at stadig flere vant frem i sine søksmål mot avisartikler ble det også lettere å gå til søksmål selv. For det var ikke bare artikkelforfatterne i *Statsborgeren* som ble dømt. Også skribenter i *Morgenbladet* og *Christiania Intelligenssedler* ble ut over 1830-tallet oftere dømt til mulkt og til å bøte sine tre mark. Det ble også lettere for privatpersoner å rette søksmål mot æreskrenkelser. For eksempel ble Sylvester Sivertson i juni i 1835 dømt til å betale til sammen 50 spesiedaler i bot og saksomkostninger for en sak om bokhandler og Welhaven-tilhenger Johan Fjeldsted Dahl trykket i *Morgenbladet* i 1834.⁴⁰¹

Totalt ble det felt dom ni ganger i Christiania bything mot forfattere av artikler som sto på trykk i *Statsborgeren*. Det er selvfølgelig en mulighet at artikkelforfattere ble dømt i andre domstoler på samme nivå, men det virker usannsynlig ettersom *Statsborgeren* ble trykket og utgitt i hovedstaden. Noen av de mer alvorlige sakene, som Soelvolds og Vangensteens tremarksdommer, ble også anket til høyere rettsinstans og vunnet. Hans Martin Reynertsen fikk to dommer mot seg, inkludert en tremarksdom, mens Ole Sjølie ble dømt til bøter én gang og Jens Johan Vangenstein ble dømt til tremarksmann én gang.⁴⁰² Peder Soelvold selv ble dømt fem ganger, to av dem til å bøte sine tre mark.⁴⁰³ Til sammen måtte Soelvold betale 120 spesiedaler i bøter til Christiania fattigkasse og 92 spesiedaler i saksomkostninger. Dersom han også dekket bøkene til andre, vil dette tallet være en del høyere. Reynertsen ble for eksempel for sin første artikkel dømt til 100 spesiedaler i bøter og 12 spesiedaler i saksomkostninger. I tillegg havnet Soelvold i retten ytterligere to ganger, men

⁴⁰¹ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831-8.3.1836. Sak nr. 19/1835, 18.6.1835: Bokhandler Dahl mot Sylvester Sivertson.

⁴⁰² SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 205/1832, 26.7.1832: Oberstløytnant Peder Bernhard Anker mot Hans Martin Reynertsen; Sak nr. 37/1833, 1.8.1833: Byfogd Andreas Olsen mot Reynertsen; Sak nr. 218/1832, 14.2.1833: Artillerikaptein M. H. Bentzen mot Ole Sjølie; Sak nr. 62/1864, 9.4.1835: Regjeringsadvokaten mot Jens Johan Vangenstein.

⁴⁰³ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 170/1833, 23.9.1834: Lensmann Johan Christian Pind mot Peder Soelvold; Sak nr. 5/1834, 15.1.1835: Sørenskriver Paul Frederik Michael Heltzen mot Soelvold; Sak nr. 111/1835, 20.8.1835: Prost Johan Christian Vibe mot Soelvold; Sak nr. 134/1835, 15.10.1835: Veinspektør, løytnant C. C. Buchholtz mot Soelvold; Sak nr. 27/1835, 22.10.1835: Lensmann Peter Søbeye mot Soelvold.

de søksmålene ble avvist fordi Reynertsen og Vangenstein tok på seg ansvaret for artiklene.⁴⁰⁴

Mer motstand i *Morgenbladet*

Sylvester Sivertsons artikler ble fulgt av nesten daglige artikler i *Morgenbladet* mot både *Statsborgeren* som avis og Peder Soelvold som redaktør og person. Intensiteten og frekvensen på negative artikler viser at det ble jobbet bevisst for å sverte Soelvold frem mot rettssakene i starten av oktober 1835. Mye av innholdet i disse artiklene lignet og bygget på Sivertson, men der Sivertson argumenterte ryddig og redelig, var tonen nå skarpere og mer uforsonlig. Kravene om represalier var kraftigere formulert.

7. oktober, en drøy uke før den første rettssaken mot Soelvold, sto en kort notis adressert «Til P. P. Soelvold» på trykk i *Morgenbladet*. I følge notisen hadde Soelvold tidligere på høsten samlet valgmennene fra Romerike hos seg selv kvelden før distriktsforsamlingen for Akershus amt, noe som også stemte. Soelvold hadde sammen med George Frederik von Krohg innvitert til et slikt møte 21. september. På møtet ble det «trakteret med Mad, Vin og Punsch samt politiske Taler.»⁴⁰⁵ Kunne dette være for at Soelvold «ved Machinationer vilde lede Valgene»⁴⁰⁶? I så fall ville artikkelforfatteren gi valgmennene «Leilighed til at fralægge sig enhver Mistanke om Cabaler, dem vist ingen brav Bondemand ville være beskyldt for.»⁴⁰⁷ Artikkelforfatteren hadde nok rett i sine antagelser; målet var utvilsomt å påvirke valgresultatet i bondevennlig retning.

14. oktober, dagen før Soelvolds første rettssak, ble saken fulgt opp i artikkelen «Til Agershuus Amts Valgmænd!»⁴⁰⁸. Innsenderen reagerte kraftig på informasjonen som hadde kommet frem i *Morgenbladet* uken før. Argumentasjonen til Sivertson om svakheten i Soelvolds stortingsbedømmelse gikk også igjen. Særlig reagerte artikkelforfatteren på kritikken av den nevnte Lars Tønsager, som han mente var urettferdig og feilaktig. Til slutt kom han med en rekke stikk med klart mål om å underminere Soelvold og bevise at hans uredelighet og karakterbrister gjorde at hans ord i offentligheten ikke kunne stoles på. Det første var et rykte som hevdet at Soelvold «have bedraget selv sin Velgjører for lumpne 8

⁴⁰⁴ SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836. Sak nr. 40/1832, 24.5.1832: Oberstløytnant Peter Bernhard Anker mot Peder Soelvold; Sak nr. 37/1833, 2.5.1833: Byfogd Andreas Olsen mot Peder Soelvold; Sak nr. 62/1864, 9.4.1835: Regjeringsadvokaten mot Peder Soelvold.

⁴⁰⁵ Yngvar Nielsen, *Norges Historie efter 1814: 1831-1837*, bd. 3 av *Norges Historie efter 1814*, Kristiania 1892: 325.

⁴⁰⁶ *Morgenbladet*, 7.10.1835: 3.

⁴⁰⁷ *Morgenbladet*, 7.10.1835: 3.

⁴⁰⁸ *Morgenbladet*, 14.10.1835: 1-3.

Spd».⁴⁰⁹ Soelvold hadde skaffet seg et dårlig rykte nesten hvor enn han hadde oppholdt seg, mente innsenderen. Særlig hadde et han et dårlig rykte i Holla, og i følge artikkelforfatteren ville «en panisk Skræk»⁴¹⁰ innta Soelvold hvis man nevnte at man kjente til han fra hans hjemsted. For artikkelforfatteren ville det være

en sand Fornøielse at gjøre en Runddans med P. P. Soelvold igjennem Landet; vi vilde begynde med Holdens Præstegjeld, og ende i Tromsøe, hvor den forhenværende Sognepræst til Agers Menighed kanskee kunde have en smuk Historie i Anledning af en Confirmantinde at deponere.⁴¹¹

Selv etter Soelvold offentlig hadde annonsert at han trakk seg som redaktør den 18. oktober⁴¹² fortsatte angrepene. Det siste og mest nådeløse sparket på en som allerede lå nede kom 30. oktober under tittelen «Endnu nogle Ord om Slangernes Udryddelse af Fødelandet». Soelvold hadde gjennom sine forsøk på å påvirke valgene bevist at han var en falsk profet, «der liig en med Tryllekraft begavet Klapper-Slange smyge seg mellem os.»⁴¹³ Artikkelen fulgte også opp den tidligere artikkelens beskrivelse av Soelvolds bedragerske atferd. Selv sine foreldre maktet ikke Soelvold å hedre: I følge artikkelforfatteren hadde Soelvold en gang stjålet 50 spesiedaler av sin egen far i Holla. Innsenderen spådde stor ulykke dersom Soelvolds valgagitasjon ble fulgt. Hele den norske liberale forfatningens skjebne sto på spill.

Det forekommer mig i Sandhed, som om man næsten kunde nære Mistanke om, at hine statsborgerlige Skrihalse, hine Folkeledere, der især have saa travlt med at faae Storthinget fuldproppet med Bønder, var Spioner, lønnede til at undergrave vår Frihed: hvorledes vilde vel der Storthing komme til at see du, der fuldtop var besat med Bønder og mindre insigtsfulde Mænd, og hvilket Regimente vilde det blive at staae under?⁴¹⁴

Forfatteren av stykket var mest sannsynlig skolemannen og boktrykkeren Niels Matthias Aalholm.⁴¹⁵ Det kommer frem av brev fra Simon Olaus Wolf, prest i Aurskog, til Aalholm. Wolff og Aalholm var Welhaven-tilhengere, og mye av brevvekslingen dem i mellom omhandlet Demringsfeiden mellom Welhaven og Wergeland.⁴¹⁶ De var begge forferdet over hvordan *Statsborgeren* agiterte for bondevalg. «Nei, man kan ikke tie til disse Bondecabaler! nu har den fameuse og infame P. P. Soelvold igjen været ude»⁴¹⁷, skrev Wolff 8. oktober. Wolff reagerte kraftig på informasjonen i *Morgenbladet* om at Soelvold hadde samlet

⁴⁰⁹ *Morgenbladet*, 14.10.1835: 3.

⁴¹⁰ *Morgenbladet*, 14.10.1835: 3.

⁴¹¹ *Morgenbladet*, 14.10.1835: 3.

⁴¹² *Statsborgeren*, Syttende hefte, nr. 15-16, 18.10.1835: 128.

⁴¹³ *Morgenbladet*, 30.10.1835: 2.

⁴¹⁴ *Morgenbladet*, 30.10.1835: 2.

⁴¹⁵ Brev fra Wolff til Aalholm, 4.11.1835. Transkribert i Joh U. Wolff, «Brevveksling mellom S. O. Wolff og N. M. Aalholm i årene 1832-59», *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning*, bd. 35, 1935: 287.

⁴¹⁶ «Welhaven er, som De vel ved, i Kjøbenhavn og maaske han bliver der for bestandig. Ulykkelige Fædreland, som mister det store Lys, fordi det ikke vidste at skatte dets Straaler!» skrev Wolff til Aalholm 22.9.1835.

Transkribert i Wolff 1935: 285.

⁴¹⁷ Brev fra Wolff til Aalholm, 8.10.1835. Transkribert i Wolff 1935: 285.

valgmennene fra Romerike hos seg, og mente også at disse «Cabaler» direkte hadde ført til at Lars Tønsager ikke hadde blitt valgt inn på tinget. «Burde ikke denne P. P. S. hænges?» spurte han og fulgte opp med at «Det er skammelig, og det er tillige sørgeligt.»⁴¹⁸ Også Wolff hadde skrevet i offentligheten med mål om å sverte Soelvold. 4. november, etter domfellelsene og etter Soelvold offentlig hadde trukket seg, skrev han: «Er det ikke en ret Gudernes Lyst at P. P. S. og Consorter ere blevene saa slagne? Jeg fryder mig ret over at jeg der gav det første Stød.»⁴¹⁹ Hvilken artikkel Wolff siktet til er vanskelig å slå fast, men at det var en av de tidligere artiklene i *Morgenbladet* virker sannsynlig.

Sivertsons artikler og angrepene i *Morgenbladet* representerte også at flere av Soelvolds tidligere allierte for alvor vendte han ryggen. Sivertson var mer integrert i bondeopposisjonen enn Soelvold. Der Soelvold var sønn av en husmann, var Sivertson odelsgutt. Stortingsbøndene var selveiende og stort sett velstående og dermed av et helt annet sosialt sjikt enn en husmann. Sivertson var også sønn av haugianere og holdt på sin kristne tro gjennom hele livet.⁴²⁰ I 1833 ga Sivertson ut boken *Haugianismen, dens Historie og Væsen, samt Forhold til Herrnhutismen, fremstillet af en Sandhedsven*.⁴²¹ Soelvold på sin side vendte seg fra haugianismen allerede som konfirmant, da han ble undervist av opplysningspresten og Hauge-motstanderen Lauritz Bremer.⁴²² Dette er et ikke ubetydelig poeng. Svært mange av bondestortingsmennene var enten haugianere eller valgt av haugianere, og en del var også svært troende.⁴²³ Ole Gabriel Ueland var for eksempel sterkt religiøs og kirkelig.⁴²⁴ Som rogalending var han rett nok ikke en del av den harde kjernen rundt *Statsborgeren*, der de fleste engasjerte var fra Oppland, Romerike og sønnafjellsområdene for øvrig. Men ettersom Ueland ble en betydelig fører, og kanskje den fremste,⁴²⁵ for bondeopposisjonen i løpet av 1830-tallet, illustrerer han splittelsen i bondebevegelsen. På den ene siden sto radikale Soelvold, John Neergaard, Ingebrigt Sæter⁴²⁶ og noen av opplandsbøndene,⁴²⁷ på den andre

⁴¹⁸ Brev fra Wolff til Aalholm, 8.10.1835. Transkribert i Wolff 1935: 285.

⁴¹⁹ Brev fra Wolff til Aalholm, 4.11.1835. Transkribert i Wolff 1935: 287.

⁴²⁰ Elstad 2009.

⁴²¹ Sylvester Sivertson, *Haugianismen, dens Historie og Væsen, samt Forhold til Herrnhutismen, fremstillet af en Sandhedsven*, Christiania 1833.

⁴²² Høverstad 1930: 154-157.

⁴²³ Tore Pryser, *Norsk historie 1814-1870: frå standssamfunn mot klassesamfunn*, Oslo 1985: 319. For mer om Hauge-bevegelsen og haugianismens historiske røtter frem til 1830-tallet, se Halvdan Koht, *Norsk bondereising: fyrebuing til bondepolitikken*, Oslo 1926: 335-354.

⁴²⁴ Bergsgård 1932: 132.

⁴²⁵ Johnsen 1936: 390.

⁴²⁶ Krokann 1937: 88. Olav Golf kaller Sæter for haugianer i Olav Golf, *Haugebevegelse og folkeopplysning 1800-1860: utgitt i forbindelse med Hauge-jubiléet i 1996*, Oslo 1996. Faren til Sæter var rett nok haugianer (jf. Krokann 1937: 24), men det er liten tvil om at Sæter hadde så radikale politiske standpunkter at han skilte seg ganske kraftig fra for eksempel Ole Gabriel Ueland.

⁴²⁷ Bergsgård 1932: 60.

siden den andektige haugianeren Ueland, Michel Grendahl og flere med dem. Økt bonde-representasjon i politikken og lavere skatter og avgifter kunne alle bøndene være enige om, men på de fleste andre saksområder var det mye uenighet. I følge Francis Sejersted var ikke Soelvold og Neergaard representative for bondeopposisjonen som helhet.⁴²⁸ Sejersted mener det var de dårlige tidene på starten av 1830-tallet som skapte deres gjennomslagskraft, mens det var bare en minoritet blant bøndene som var enige i at det var en grunnleggende konflikt mellom bondestanden og elitene.

Denne splittelsen mellom de gudfrygtige vestlandsbøndene og de mer frilynte kreftene var en sentral konflikt i venstrebevegelsen helt frem til stiftelsen av Kristelig Folkeparti i 1933. Dersom man mener at det finnes en ideologisk og historisk kontinuitet mellom dagens Venstre og 1890-tallets Venstre, må man også være enig i at det finnes en viss sammenheng mellom 1830-tallets samarbeid mellom liberale by- og bondeopposisjonelle, reformforeningen på Stortinget i 1859-60, Søren Jaabæks bondevennforening, og dannelsen av Venstre i 1884. Den opposisjonelle bevegelsen på 1830-tallet og senere skulle innebefatte liberal-patriotiske, radikale studenter i byene, elitekritiske østlandsbønder, gudfryktige vestlandsbønder som ikke egentlig hadde noe i mot et hierarkisk samfunn, og en stor gruppe bønder og andre som egentlig ikke ønsket noe annet enn lavere skatter og mindre statlig innblanding. Det er klart at en slik løs koalisjon var ustabil og kunne enes om lite.

Statsborgeren gikk flere ganger ut mot religionslærebøkene i skolen og Erik Pontoppidans forklaring til Luthers katekisme, som ble brukt under konfirmasjonsundervisningen.⁴²⁹ Peder Soelvold var nok en religiøs mann, noe annet ville egentlig vært utenkelig, men han mente at pietismen lå som et hinder for bondens opplysning og virkelige politiske vekkelser. Utdanning var nøkkelen til veien ut av bondens umyndighetstilstand, og den kristelige utdanningen var ikke god nok til å alene oppnå et slikt resultat. Allerede i 1832 skrev Soelvold selv at religionslærebøkene, representert ved Luthers katekisme, Pontoppidan og Thomas Kingos salmebok, var et «Gudfrygtighedens Bibliothek» som kun kunne «vække et Slags dunkel pietistisk Religiositet, der ligesaalidet fremavler Dydens sande Sindelav, som den af andre Grunde end Trældomsfrygt eller sløv Lydighed mod de positive Bud, afholder fra Lasten.»⁴³⁰ Flere av stortingsmennene fra landet mottok kraftige signaler fra velgerne sine om å verne om Pontoppidan og kirkeundervisningen.⁴³¹

⁴²⁸ Sejersted 1978: 342.

⁴²⁹ Høverstad 1930: 249-250.

⁴³⁰ *Statsborgeren*, Andet hefte, nr. 30, 22.1.1832: 238. Høverstad 1930: 250 tilskrev denne artikkelen, titulert «Almuens Kultur» til Soelvold. Artikkelen ble delvis imøtegått av Nicolai Wergeland i hans artikkelserie

Embetsmannsutleveringen, som var i tråd med Hans Nielsen Hauges arv, var populær blant haugianerne, men Soelvolds radikalisme, både i religiøse spørsmål og andre, var langt mer omstridt og av mange uønsket. Soelvolds bane ble kanskje at han, i likhet med et av sine forbilder Johan Friedrich Struensee, ønsket å utrette for mye på for kort tid. Samtidig skydde Soelvold nesten ingen midler i sin vei mot oppnåelsen av sine mål.

Soelvold møtte altså økt motstand raskt etter «Bedømmelse...» ble publisert. 18. juli 1835 skrev han til sin venn John Harildstad:

Ærlighed varer længst, og det haaber jeg Du skal erfare med Hensyn til mig, især naar Bagtalelsens Storm har lagt sig. Jeg ved nu, at Du har hørt mange Bagtalelser mod mig i den senere Tid, men Eftertiden skal lære Dig, hvem jeg er. - Allermest smerter det mig at vide mig skammeligen skuffet af Folk som jeg desværre har havt stor Tillid til.⁴³²

I følge Carl Fougstad hadde nesten alle bonderepresentantene ytret sin forakt mot *Statsborgeren* allerede under Stortinget i 1833, og «Flere af sidste Storthings hæderligste Repræsentanter af Bondestanden beklagede savnet af et hensigtsmæssigt Blad for Landalmuen»⁴³³. Nå er ikke Fougstad den mest pålitelige kilden, da han som politisk motstander hadde flere åpenbare motiver for å trekke *Statsborgerens* navn ned i søla. Men Fougstad var utvilsomt inne på noe; det var tidlig mye murring mot *Statsborgerens* innhold og metoder blant bøndene.

Wilhelm Munthe argumenterte på sin side for at bøndene nedstemte en økt portomoderasjon ved Stortinget i 1833 var bevis for antipatier mot *Statsborgeren*. Men det er nok ikke helt riktig, eller i hvert fall kun en del av sannheten. For det første var stemmegivningen som vi har sett svært jevn. For det andre stemte mange bønder også for portomoderasjonsforslaget til Halvor Christensen. I tilfellene der bøndene stemte mot kan dette ha like mye med ren sparevilje eller at de ønsket en grundigere redegjørelse fra departementet, hvilket de også fikk ved neste Storting.

Munthe mente også at Soelvold hadde, til tross for sine manglende evner, hatt innsikt nok til å se markedet blant bøndene for et blad som *Statsborgeren*.⁴³⁴ Men selv om han var innbitt og ærgjerrig, hadde ikke Soelvold maktet å drive *Statsborgeren* på en god måte, særlig ikke de siste årene da han måtte gjøre mer alene. Munthe mente derfor at hovedårsaken til at *Statsborgeren* etter hvert møtte så mye motstand var på grunn av Soelvolds manglende

«Anmærkninger angaaende Kirke- og Underviisningsvæsenet». Se *Statsborgeren*, Tredje hefte, nr. 9-10, 19.2.1832 og *Statsborgeren*, Tredje hefte, nr. 11-12, 26.2.1832.

⁴³¹ Høverstad 1930: 250.

⁴³² Høverstad 1930: 252. Originalbrevet er etter alle solemerker tapt.

⁴³³ Fougstad 1834: 15.

⁴³⁴ Munthe 1907: 98-99.

begavelse og dårlige egnethet som redaktør på grunn av dette. Dette stemmer bare delvis. Det var Soelvolds radikalisme og delvis hans personlighet, ikke hans vandrift av avisen på grunn av manglende intellekt, som førte til de sterke antipatiene mot han. Denne radikalismen hadde støtte blant noen opposisjonsfolk, men møtte motstand fra langt flere.

Den samlede vekten av og målrettetheten til aksjonene mot Soelvold kan få det til å virke som det eksisterte en slags konspirasjon mot han mellom hans fiender og hans tidligere allierte. Men det er nok å trekke det for langt. 6. juni 1835, en uke før *Statsborgeren* trykket den første bedømmelsen over Stortingspersonalet, sendte stortingsbonden Østen Ovren et brev til Jon Harildstad.⁴³⁵ I brevet skrev Ovren om at han trodde regjeringen vil ødelegge Soelvold og *Statsborgeren* med «processer», altså straffeforfølgelse. Ovren kunne fortelle at han i likhet med mange andre på samme tid hadde vendt seg i mot Soelvold, da han var sikker på at han talte med to tunger. Hvis Ovren hadde rett, betyr det at regjeringens forfølgelse av *Statsborgeren* må ha startet uavhengig av pressens og opposisjonens mål om å få fjernet Soelvold. *Morgenbladet* og elitene trengte ikke alliere seg for å få fjernet Soelvold; han hadde fiender i de fleste leirer fra før av.

Å snakke om en konspirasjon blir for spekulativt. *Morgenbladets* kampanje mot Soelvold hadde andre motiver enn motstanden fra embetsstanden. I utgangspunktet var det en utbredt misnøye blant både bondefraksjonen og de patriotisk-liberale i opposisjonen med hvordan *Statsborgeren* hadde blitt drevet de siste årene, med «Halsteen i Aasens» stortingsbedømmelse som dråpen som fikk begeret til å renne over. Når Soelvold samtidig ble rettsforfulgt av den andre siden av det politiske spekteret, kunne *Morgenbladet* hive seg på det samme korstoget.

Martyren Soelvold

Det er særlig ett karaktertrekk ved Peder Soelvold som både forklarer hans standhaftighet og hans problemer med å forsone seg med andre og tilpasse seg. Soelvold ville ikke vike fra noen av sine politiske overbevisninger for noen. I et brev til Andreas Lind Brock skrev Soelvold «Jeg kan dø i Mangel og Elendighed om saa skal være, men jeg kan ikke svige mit Fædreland eller handle imod Overbeviisning. Jeg har offentlig erklæret mig, og jeg skal under alle Livets Storme blive min Erklæring tro.»⁴³⁶

Soelvold så på seg selv nesten som en martyr i kampen for bøndene og Norges fremtid. I et annet brev til Brock skrev han:

⁴³⁵ RA/S-6117/I/Id/L0031/117. Brev fra Østen Ovren til Jon Harildstad, 6.6.1835. Avskrift ved Arne Bergsgård.

⁴³⁶ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 24.9.1834.

Naar jeg, som nu er min Bestemmelse, søger Ro paa hiin Side Atlanterhavet, saa vil jeg skrifte for mine Landsmænd. Dette Skriftemaal kan Du tro vil blive interessant. Bønderne skal velsigne det, Aristokratiet forbandet, men Venner ærgre sig derover. Selv vil jeg med freedigt Mod kunne forsvare det for min Samvittighed.⁴³⁷

I motsetning til Marcus Thrane, hvis liv og kamp ligner Soelvolds og som til slutt dro til Amerika, var det nok aldri helt aktuelt for Soelvold å reise over Atlanterhavet; til det var hans, nok overdrevne, anskuelse av egen viktighet for bondesakens fremdrift og hans kjærlighet til fedrelandet for stor. I neste brev til Brock skrev han derfor:

Min Yttring i mit sidste Brev til Dig, om at søge Roe paa hiin Side Atlanterhavet, maa Du ikke forstaa saaledes, at jeg nu strax skulle ville søge denne Roe. Nei, aldeles ikke! Først da, naar jeg antar ha tabt Slaget, eller jeg kan antage, at Fædrelandet ikke længer behøver min Virksomhed, forlader jeg maaskee mit Fædreland, for hvilket jeg saa gjerne ofrede Livet.⁴³⁸

Brevene fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock fra høsten 1834 gir et bilde av en mann som ikke viste noen tegn til resignasjon. Motstanden han møtte tente han ytterligere. Hvis han skulle falle, skulle det skje under et frontalangrep på «aristokratiets» barrikader. Soelvold falt så dypt som han gjorde fordi han var overbevist om at han aldri kunne gi opp kampen og trekke seg som en fremtredende bondesaksforkjemper.

Soelvolds kompromissløse, bastante og tidvis direkte konfliktsøkende fremtoning gjorde at han kom på kollisjonskurs med mange. Særlig var Soelvolds innstilling problematisk i møtet med politikken, der nettopp kompromisser og fleksibilitet var og er en nøkkel til suksess. Mer pragmatiske røster ble derfor etter hvert mistrodd av Soelvold. Ludvig Wiese, som i *Statsborgerens* par første leveår skrev regelmessig i avisen, men som Soelvold senere gikk kraftig mot av uvisse grunner, er et eksempel.⁴³⁹ I følge Soelvold var Wiese blitt «Aristokratiets Tjener»⁴⁴⁰, uten at han forklarte hva galt Wiese hadde gjort. Den radikale publisisten fra Trondheim Ola Hanssen er et annet eksempel på en Soelvold mente hadde sveket opposisjonen.⁴⁴¹ Soelvold ble etter hvert oppfattet som svært arrogant på grunn av hans overbevisning om at han selv sto for den eneste rette vei for Norge. Poenget er at Soelvold nektet å gi seg som redaktør frivillig. Prosjektet hans var for han viktigere enn alt annet. Fallet ble dermed også hardere og han møtte til slutt mer innbitt motstand enn han ville gjort dersom

⁴³⁷ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 24.9.1834.

⁴³⁸ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 4.10.1834.

⁴³⁹ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 24.9.1834, 4.10.1834 og 13.8.1835. I alle disse brevene nevnte Soelvold at han aktivt hadde motarbeidet Wiese. Soelvold klarte gjennom utstrakt direkte agitasjon i 1835 å hindre Wiese å bli valgt som Stortingsrepresentant for Christians amt.

⁴⁴⁰ Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 24.9.1834.

⁴⁴¹ «Sæter antager som afgjort at Ola Hansen er Aristokratiets Spion» og «Ola Hansens skjændselsfulde Forrædderi ærgre mig til Sjelen; thi ved saadanne Erfaringer kan ikke Nationen fælle Lid til Nogen», skrev Soelvold i et av brevene til Broch. Samtidig la han frem en plan om hvordan han skulle lure Hansen når han kom frem til Trondheim. Jf. Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock, 24.9.1834

han hadde trukket seg tilbake tidligere. Til slutt måtte Soelvold bli rettslig forfulgt for at han skulle forlate *Statsborgeren*.

Kamp om makt og påvirkning

Det var, som vi har sett, mange årsaker til at Soelvold til slutt måtte forlate *Statsborgeren*, og til at prosessen ble så dramatisk som den ble. Starten på undergangen til Soelvold skjedde da *Statsborgeren* mistet portomoderasjonen sin. Nådestøtet som felte han som redaktør var to rettssaker etter noen, til *Statsborgeren* å være, nokså sedvanlige artikler som utleverte embetsmenn. At Soelvold nektet å forlate avisen fordi han følte han hadde et kall og var villig til å ofre alt gjorde forfølgelsen mer innbitt. Generell slitasje fra frykten for hva *Statsborgeren* kunne finne på og tretthet med Soelvolds journalistiske metoder, sammen med en synkende kvalitet på avisens innhold, var også viktige årsaker til Soelvolds fall. Soelvold hadde også gradvis mistet en del allierte blant haugianerne i bondestanden på grunn av hans radikale religiøse syn. Men fortellingen om Soelvolds fall kan ikke stoppe opp her, ved dommene mot han. Vi må vende tilbake til motstanden Soelvold møtte fra sine egne.

Ut fra retorikken og timingen til Soelvolds opponenter fra begge fløyer av politikken skulle man tro at den bakenforliggende hovedårsaken til motstanden mot han var striden om pressens mandat til påvirkning. Det var først etter «Bedømmelse...» i 1835 at det også i bondeopposisjonen ble jobbet systematisk for å fjerne *Statsborgerens* redaktør. Soelvolds embetsmannsutlevering hadde flere sympatisører, selv om den generelt var upopulær. Men hans forsøk på påvirkning av valgene ble derimot tatt dårlig i mot, selv blant tidligere støttespillere. På 1830-tallet ble ofte uavhengighet trukket frem som det fremste idealet for politikere og velgere. Forsøk på å trekke velgermassen i en bestemt retning var tilsynelatende for mange uønsket. I hvert fall ble Soelvolds brudd på dette uavhengighetsidealet brukt mot han og betegnet som hans verste forbrytelse. Da Soelvold attpåtil samlet valgmennene i Akershus hos seg i september 1835, hadde han gått for langt.

Det er nok riktig at mange mislikte at pressen tok en slik rolle. Men det er en del som tyder på at det var en mangel på samsvar mellom Soelvolds kritikers retorikk og hva deres motiver hovedsakelig i realiteten var. At hans politiske motstandere fra den andre siden av politikken skulle motsette seg hans påvirkningsforsøk, var selvsagt. Men at medlemmer fra hans egen fløy skulle gå i mot hans kamp for flere bondestortingsmenn virker kanskje mer uforståelig. Man må huske at Soelvold var en representant for den mest radikale venstrefløyen i bondeopposisjonen. *Statsborgeren* ble i samtiden ikke kun oppfattet som et skandaleblad;

avisen var en slagkraftig politisk aktør. Gjennom *Statsborgeren* hadde Soelvold fått betydelig innflytelse i opinonen og over viktige velgermasser på Østlandsområdene. Det fantes sterke krefter i de mer moderate delene av opposisjonen som ønsket å motarbeide en slik radikal dominans og maktkonsentrasjon.

Selv om *Morgenbladet* i 1835 gikk særdeles kraftig ut mot Soelvold og hans påvirkningsforsøk i avisen tok det kun seks år før de selv la seg på noenlunde samme linje. I sin nyttårstale i *Morgenbladet* 1. januar 1841 gikk Adolf Bredo Stabell inn for en mer offentlig omtale av valgene enn tidligere.⁴⁴² Stabell fremla samtidig en redaktørlinje der det ble slått fast at *Morgenbladet* ikke skulle være «noget Afløb for hvadsomhelst man behager at kaste til det.»⁴⁴³ *Morgenbladets* redaksjon forbeholdt seg retten til å refusere innsendte bidrag de fant skadelige eller uinteressante, en praksis som var helt motsatt av *Statsborgerens*. Stabell la på den måten ikke skjul på at han gjennom sin avis hadde ambisjoner om å bli en drivkraft i opposisjonen. Fra 1844 la *Morgenbladet* frem lister med anbefalte valgmenn ved Christiania-valget. Totalt gikk Stabell altså ikke så langt som Soelvold, men var mer åpenlys om at målet var arbeid for opposisjonens fremme, og ikke bare folkeopplysning med mål om frigjøring av bonden, som var Soelvolds skalkeskjul for å drive valgkamp.

Det er liten tvil om at Soelvold og John Neergaard var tidlige innovatører og på sitt vis skapte en presedens og banet vei for en aksept for denne måten å drive opposisjonell virksomhet på. Ludvig Wiese kopierte formatet allerede i 1837 i hans *Oplands-Tidende*.⁴⁴⁴ Men hvorfor tillot Stabell så kraftig kritikk i *Morgenbladet* mot Soelvolds agitasjon i 1835, når han bare noen år senere gjorde mye av det samme?

En av grunnene kan selvfølgelig ha vært at Stabell på 1830-tallet fortsatt levde etter det samme samleridealet som Soelvold drev avisen sin etter, og at han derfor tillot stemmer som Welhaven-tilhengerne Wolff og Aalholm i avisen sin. Men det svaret blir for enkelt. For det var tross alt ikke bare Carl Fougstad og hans meningsfeller som gikk mot Soelvold. Gjennom Sylvester Sivertson kom kritikken også fra en av Soelvolds egne og fra en som attpåtil var ansatt i *Morgenbladet*.

Det embetsmannsdominerte Stortinget i 1839 som etterfulgte de to bondestortingene i 1833 og 1836 hadde vist at opposisjonen trengte agitasjon for å få innflytelse og de ønskede

⁴⁴² Dette og mye av det følgende bygger på Odd Arvid Storsveen, «Presse, valgkamp og folkestyre», foredrag holdt på Historiedagene i Bergen, 20. juni 2009c, manuskript hentet 22.9.2014 fra <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/demokrati/bergen/storsveen.pdf>: 1-2.

⁴⁴³ *Morgenbladet* 1.1.1841, referert i Storsveen 2009c: 2.

⁴⁴⁴ Et særtrykk ble utgitt i 1839 (Ludvig Wiese, *Bidrag til Ideer om 4de overordentlige Storthings Medlemmer*, Lillehammer 1839). Dette er det samme som sto på trykk i *Oplands-Tidende*, jf. Jens Braage Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon*, bd. 6, U-Ø, Kristiania 1908: 613.

representantene på Stortinget. Men dette skulle skje mer åpent enn den hemmeligholdte kampen på 1830-tallet. Målet var å unngå «Kabale», altså konspirasjoner og hemmelige sammenslutninger som fikk overdreven innflytelse på resultatene, slik mange mente hadde skjedd ved valgene i 1832 og 1835. Den radikale, soelvoldske fraksjon av bondeopposisjonen hadde fått for mye makt og innflytelse på opinionen. Den reelle makten Soelvold satt på var nok ikke så omfattende, men i Soelvolds samtid ble han oppfattet som en sterk bondefører.

At *Morgenbladets* senere agitasjon ble bedre tatt i mot, peker mot at det delvis var Soelvolds *måte* å drive agitasjon på som var problemet, ikke agitasjonen så mye i seg selv. Som nevnt tidligere gikk kritikken fra Sivertson i hovedsak ut på at Soelvold skapte for skarpe partiskillelinjer og hadde gjort for dårlig research. Særlig punktet med partiskillelinjer var de opptatt av å unngå også i tiåret etter.⁴⁴⁵ I tillegg fryktet man altså at Soelvold hadde fått for mye makt på sine hender, at han nettopp drev med utstrakt kabalmakeri. Det verste potensielle scenarioet var et Storting fylt opp av uegnede bønder, som enten kun stemte ut fra standsinteresser eller ikke hadde evner til å utføre det krevende arbeidet komiteene krevde. Disse bøndene kunne komme på bekostning av mer opplyste liberale menn fra embetsstanden. I følge Sylvester Sivertson ville en med sann konstitusjonell ånd verken rope «Bønder paa Storthinget!» eller «Embedsmænd, Embedsmænd», han ville si «Vælg efter Personer, ikke efter Stænder; Ens Egenskaber ikke hans Stand bestemme dit Valg».⁴⁴⁶ Denne idéen ser ut til å ha fått fotfeste; i forbindelse med valget i 1841 brukte Adolf Bredo Stabell lignende argumentasjon.

I tillegg virker det klart at Stabell ønsket å fjerne Soelvold for å sementere sin egen og *Morgenbladets* posisjon i opposisjonen. Om Stabell allerede satt med planer om å bli ordfører i Aker og også stortingsrepresentant⁴⁴⁷ blir ren spekulasjon. Men i så fall var det nødvendig å få fjernet en viktig konkurrent til påvirkning i deres felles hjemsogn Aker. Som vi har sett, drev Soelvold med aktive forsøk på påvirkning av valgmennene i Romerike høsten 1835. At Soelvold drev på samme måte i Aker, er nesten en selvfølge. Stabell var senere «allmektig i Akers sogn»⁴⁴⁸, som Ludvig Kristensen Daa skrev i et av sine tilbakeblikk. Samtidig ønsket Stabell, og flere med han, utvilsomt å trekke opposisjonen i mer moderat retning. Soelvolds

⁴⁴⁵ Storsveen 2009c: 1, 4.

⁴⁴⁶ Alle disse sitatene hentet fra Sivertson 1835: 15.

⁴⁴⁷ Stabell ble ordfører i Aker i 1839 og stortingsrepresentant for Akershus i 1845, jf. Odd Arvid Storsveen, «Adolf Bredo Stabell», i *Norsk biografisk leksikon*, 2009d, hentet 24.9.2014 fra https://nbl.sn.no/Adolf_Bredo_Stabell.

⁴⁴⁸ Ludvig Kristensen Daa, «2. Adolf B. Stabell», i «Af Norges nyeste historie», *Tids-Tavler* 1873 (2): 298. Det må bemerkes at Daa og Stabell etter hvert ble sterke konkurrenter. Daas karakteristikk av Stabell 30 år etter bærer nok preg av dette.

politiske ståsted, *Statsborgerens* popularitet og Soelvolds innbitthet var sterke motkrefter til Stabells prosjekt.

Lignende eksempler på interne maktkamper og stridigheter var det mange av i opposisjonen. Konflikten mellom Wergeland og Ludvig Kristensen Daa og *Morgenbladet* i 1841 er et eksempel. I følge Odd Arvid Storsveen gikk noe «forferdelig galt med alle de lysende opposisjonelle stjernene i norsk politikk før Thranebevegelsen».⁴⁴⁹ Peder Soelvolds skjebne ble kanskje den tristeste, men både Henrik Wergeland og Sylvester Sivertson opplevde å bli presset ut av opposisjonen. Christian Krohgs liv endte i tragedie og selvmord. Selv Adolf Bredo Stabell og Ludvig Kristensen Daa opplevde å få sine politiske karrierer avsluttet prematurt. De store motsetningene i politiske og ideologiske standpunkter innad i opposisjonen, samt intensiteten mange av opposisjonsmennene gikk inn med i politikken og offentligheten, var begge sterke bidragsyttere til at skjebnefallene ble så mange og dramatiske. I prosessen ble også ettermælet til flere av dem svekket eller knust. «Blant de viktigste aktivistene fra 1830- og 1840-tallet er det stort sett bare Wergelands navn som har fått lov til å lyse for ettertiden, som en slags krampaktig supernova blant øvrige svarte hull», skriver Storsveen.⁴⁵⁰

Man kan ikke se på dommene mot Soelvold uavhengig av alt dette. Tidligere i hans pressekarriere hadde Soelvold hatt mektigere støttespillere som enten kunne forhindre rettsforfølgelse på et tidlig stadium, eller kunne frembringe noen til å ta støytten dersom en sak kom for retten. I tillegg ble nok en del mer tålt av samfunnet og avisens motstandere i trykkefrihetens navn. Når hans siste «Bedømmelse...» i tillegg til sine påvirkningsforsøk var preget av feil og mangler, ble skrevet i en enda mer uforsonlig tone enn den forrige og tok tydeligere til orde for partiskillelinjer ble veien til nederlaget kort. Da han i artiklene også gikk ut mot flere fremtredende bønders, deriblant Ole Haagenstads⁴⁵¹ og Lars Tønsagers⁴⁵², innsats på siste Storting, ble det klart at Soelvold ikke kunne være redaktør for bondepolitikkenes viktigste blad og det eneste opposisjonelle bladet med folkelig apell. Etter Soelvolds «Bedømmelse...» i 1835 var det ikke bare hans argeste politiske motstandere som ville felle han. Soelvold ble fritt vilt; mange av hans tidligere allierte, med Sivertson i spissen, ønsket også å få han fjernet fra sin post for å redde *Statsborgeren* som opposisjonelt organ og for å dra opposisjonen i en mer moderat retning. Dette var hovedårsaken til kampanjejournalistikken i *Morgenbladet* mot Soelvold. Det var også årsaken til at det var

⁴⁴⁹ Storsveen 2004: 558.

⁴⁵⁰ Storsveen 2004: 558.

⁴⁵¹ *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 15-16, 5.7.1835: 114.

⁴⁵² *Statsborgeren*, Sekstende hefte, nr. 9-10, 14.6.1835: 68

Soelvold som ble dømt i Buchholtz- og Søbbye-sakene, og at ingen andre tok på seg forfatterskapet. Soelvold skulle fjernes.

Soelvold ut av *Statsborgeren*

Wilhelm Munthe spekulerte i om det kunne være boktrykkeren Johan Krohn, som var forleggeren til *Statsborgeren*, som av økonomiske hensyn til slutt sparket ut Soelvold som redaktør.⁴⁵³ For til tross for tremarksdommene kunne Soelvold fortsatt å sitte som redaktør av bladet. Det er liten grunn til å tro at han gikk frivillig fra sin post. *Statsborgeren* var det eneste han hadde igjen. Tidligere hadde *Statsborgeren* vært innbringende for Krohn, men med den sterke motstanden mot Soelvold som manifesterte seg utover høsten 1835 var eneste utvei å få han fjernet. *Statsborgeren* hadde, tross sviktende opplagstall etter fjerningen av portomoderasjonen i 1834, fortsatt en trofast lezerskare, særlig på Opplandene.

For Soelvold betydde hendelsene i oktober 1835 uansett at han at han måtte forlate *Statsborgeren* og Christiania. Livet til Soelvold etter *Statsborgeren* skal ikke redegjøres for her, men noen punkter må nevnes.

Ikke alle vendte seg mot Soelvold mot slutten av hans redaktørtid. Soelvold beholdt vennskapet med John Harildstad og bodde på gården Harildstad mye etter han forlot hovedstaden. George Frederik von Krohg var en nær medarbeider helt til slutt. Og heller ikke Henrik Wergeland hadde behov for å fjerne seg fra Soelvolds styre da han tok over *Statsborgeren* etter Soelvold forlot hovedstaden. I artikkelserien «Humanitet» tok Wergeland et oppgjør med måten *Statsborgeren* hadde blitt behandlet på.⁴⁵⁴ Soelvolds redaktørpraksis, der han slapp til så godt som alle som ønsket å ytre seg, ble beskrevet som uklok. Men ellers understreket Wergeland viktigheten av å ha et sterkt bondeopposisjonsblad. Wergeland tok dermed avstand fra den rådende *samler*-idéen og tok til orde for sterkere redaktøransvar og mer redaksjonell kontroll over innholdet i avisen.

Soelvold fikk sin rettslige oppreisning i 1837 og 1840 da de to tremarksdommene ble opphevet.⁴⁵⁵ Hjelp til å føre saken fikk han fortsatt av Jonas Anton Hielm. Samtidig gjorde han nye forsøk som publisist. I 1838 startet han avisen *Fædrelandsvennen*, men prosjektet ble kortvarig. I tiden etter gjorde han noen forsøk på å slå seg ned forskjellige steder, men ble forfulgt av de ubetalte bøkene sine.⁴⁵⁶ Til slutt ble han i 1845 funnet i Christiania. I følge

⁴⁵³ Munthe 1907: 97.

⁴⁵⁴ Artikkelserien gikk over seks nummer i *Statsborgeren* fra slutten av oktober til slutten av november 1835.

⁴⁵⁵ Høverstad 1930: 249.

⁴⁵⁶ Høverstad 1930: 242-243.

Høverstad var det Carl Fougstad, som nå var blitt politimester, som satt Soelvold på arbeidshuset på Mangelsgården. På Mangelsgården gikk det raskt nedover med Soelvold. Fra 1846 ble han tatt vare på av Fattigkassen i Aker, men allerede året etter fikk han koldbrann. 5. mars 1847 døde Peder Soelvold.

Kapittel 6: Konklusjon

Bønder, embetsmenn og opinion

Statsborgeren var et lokalt orientert avisorgan, mot sentralmakten og styresmaktene og for økt innflytelse og selvstyre på bygdene. Dens antielitisme fikk tydeligst uttrykk i kritikken mot «aristokratiet», eller representantene for embetsstanden som var regjerings- og kongevennlige. *Statsborgeren* ble dermed en klar forkjemper for «folket» mot embetsmannsstaten, den virkelige store politiske konfliktaksen på 1800-tallet. Det var ikke embetsstanden i seg selv kretsen rundt *Statsborgeren* reagerte på; problemet lå i embetsmennenes dominans på bekostning av andre grupper i politikken og lokaladministrasjonen og i enkeltembetsmenns misbruk eller mislighold av sine stillinger. På grunn av dens utpregede populisme i en tid der offentligheten for øvrig var preget av opplysningstidsinfluerte dannelsesidealer, kan man kalle *Statsborgeren* det første *forsøket* på å starte et folkelig orientert organ for offentlig debatt.

Nettopp denne opinionsskapende virksomheten var kanskje det mest vesentlige med driften av *Statsborgeren*. Gjennom artiklene, både innsendte og skrevne av redaksjonsmedlemmene, klarte *Statsborgeren* å påvirke den offentlige debattens retning og hvilke saker som ble diskutert. I avisens samtid hersket det liten tvil om at *Statsborgeren* hadde vært særdeles innflytelsesrik. Det fantes hos mange en dyptliggende frykt for folkerøsten og hva folket ville gjøre dersom de fikk utstrakt makt. En eller annen form for elitestyre var det foretrukne systemet, særlig blant elitene selv. Det at det udannede og utdannede folket i større grad fikk mer påvirkningskraft, både i pressen og i politikken, var for mange en uønsket utvikling. Reaksjonene og sanksjonene mot *Statsborgeren* kom etter enkeltsaker, men generelt bygget reaksjonene på denne grunnleggende frykten. Særlig var det påfallende sammenfallet mellom agitasjonen og valgresultatet i 1832 en bidragsyter til at *Statsborgeren* ble sett på som en maktfaktor. At *Statsborgeren*, Soelvolds og Neergaards agitasjon hadde en innvirkning på valgresultatet var nok riktig, men omfanget ble overdrevet. Også i ettertiden har man overvurdert agitasjonens rolle i forbindelse med bondestortinget.

Evnen til virkelig å skape varig politisk forandring klarte aldri *Statsborgeren* å skaffe seg. En del embetsmenn var de første nordmenn som virkelig fikk kjenne offentlighetens negative søkelys rettet mot seg for sine antatte ugjerninger, men de relle politiske konsekvensene av avisdriften ble mindre enn hva både Peder Soelvold og hans motstandere så for seg. Til det var utbredelsen av avisen for liten og dens politiske program for langt ut på venstrefløyen, for radikalt og liberalt for majoriteten av opposisjonen. *Statsborgeren* ble derfor heller aldri det samlende organet for bondeopposisjonen som de forsøkte å være og

som mange oppfattet dem som. I tillegg ble avisen særdeles aktivt motarbeidet av sine meningsmotstandere på motsatt fløy. Av disse grunnene står dagsordensfunksjonen igjen som *Statsborgerens* virkelig store rolle i sin samtid. Avisen ble en sterk stemme som manglet gjennomslagskraft.

En forutsetning for at *Statsborgeren* kunne drive med opinionsskapning var et modent publikum. Etter 1814 hadde bondestanden gradvis blitt politisert og var på 1830-tallet blitt virkelig klare for en sterkere deltagelse i offentligheten og politikken. Den tidligere bondeopposisjonen var smalere enn 1830-tallets. *Statsborgeren* var med på å videreføre denne politiseringen av bondestanden gjennom å fremme deres saker og fungere som et samlende forum.

Til tross for at Peder Soelvold selv var fra en husmannsfamilie, må *Statsborgeren* for øvrig likevel kunne sies å være styrt av elitepersoner. De var ikke de fremste i samfunnet, men likevel menn av en viss rang og status, i det minste i sine lokalmiljø. Bøndene som skrev i avisen var storbønder fra Østlandet med betydelig inntekt og eiendom. Ellers var skribentene fra embetsmannsfamilier. *Statsborgeren* postulerte folkelighet, men forble et fenomen som var for og av elitegrupperinger, der bøndene ble inkludert, som kjempet mot den øverste, herskende elite. *Statsborgeren* og Peder Soelvold ville heller ikke inkludere allmuen i sin helhet som politiske deltagere; de ville snarere arbeide for økt bondevalg innenfor de rammene Grunnloven satt opp. Bøndene med stemmerett ble oppfordret til å bruke den, men de store begrensningene i stemmeretten Grunnloven hjemlet ble generelt støttet opp under snarere enn utfordret. Den første genuint folkelige og brede bevegelsen, både politisk og i offentligheten, kom først med Marcus Thrane og thranittene, omtrent 15 år etter Soelvold måtte gi seg som redaktør av *Statsborgeren*.

I tillegg skilte *Statsborgeren* seg i form og innhold tidvis kraftig fra det rådende paradigmet, som også var gjeldende i de øvrige opposisjonelle avisorganene. Disse *forsøkte* i det minste å være mer drøftende og saksorientert, og var dermed mer tråd med det foregående århundrets opplysningsfilosofiske idealer. Soelvolds avis kan av disse grunnene sies å ha operert i en slags overgangsfase mellom en elitestyrt og klassisk dannet, typisk habermasiansk borgerlig offentlighet, eller det Seip kalte *det opinionsstyrte eneveldet*, og en offentlighet med større mulighet for allmenndeltagelse, slik Knut Dørum beskriver i sitt begrep *folkelig offentlighet*. *Statsborgeren* snakket til folket og om folket, men var ikke skapt av folket eller for folket i sin helhet.

I starten var engasjementet stort rundt *Statsborgeren*. Antallet innsendere var høyt. Endelig hadde det kommet et organ som forsøkte å samle den liberale opposisjonen og

bondeopposisjonen. En del av de patriotisk-liberale ble imidlertid rimelig raskt desillusjonerte når de forsto at hoveddelen av innholdet i avisen ble utlevering av embetsmenn for store og små forseelser eller tilfeller av umoral. Ludvig Kristensen Daas oppsummering av hva *Statsborgeren* var et halvt århundre senere sier mye om hvordan en liberal-patriot mente at et opposisjonsblad egentlig burde drives.

Det er neppe engang med grund at Henrik W. selv kalder *Statsborgeren* Norges eneste opposisjonsblad. Det hadde i begynnelsen snarere været organ for enskilt bagtalelse og for angreb paa ubetydelige embedsmænd omkring i bygderne. Det var heller Henrik Wergeland, som gjorde bladet til opposisjonsblad, idet han ikke vilde nedlade sig til de gamle skandaler og smudsigheder, men i det sted vendte sine vaaben imod regjeringen og dens grundsætninger, saa at bladet stundom blev paa hans vis republikansk.⁴⁵⁷

Det var altså en del spenning mellom liberal-patriotene og den mer folkelige bevegelsen til Soelvold. Men problemet for liberal-patriotene var at de gjennom sine egne organer, som for eksempel Wergelands og Flors *Folkebladet*, langt fra fikk samme påvirkning på opinionen som *Statsborgeren*. Daa forsto selv problemet med den wergelandske *Statsborgeren*: «For den simple mand blev hans demokratiske organ næsten ligesaa uforstaaeligt som hans Republikanernes bibel.»⁴⁵⁸ Soelvold klarte altså å skape en populær og populistisk avis, men ikke et organ som virkelig klarte å samle opposisjonen. Det bidro også i aller høyeste grad til hans fall.

Det var ikke bare gjennom å legge til rette for økt deltagelse *Statsborgeren* bidro til en mer differansiert offentlighet og en endring i den offentlige samtalen. I 1836 ble *Den Constitutionelle* startet, og med den fikk de konservative og regjerings- og kongevennlige sitt avisorgan. Det var en ren motreaksjon mot den opplevde innflytelsen og makten bondeopposisjonen hadde skaffet seg gjennom *Statsborgeren*. Da *Statsborgeren* forsvant og etterlot seg et tomrom, ble også det moderate *Morgenbladet* merkbart mer utpreget opposisjonelt. Det hadde nok noe med at en del stemmer forsvant til *Den Constitutionelle*, men kretsen rundt *Morgenbladet* lærte nok av *Statsborgeren* behovet for og evnen til å skape en mer politisert avisopposisjon for å påvirke opinionen.

Den radikale publisisten

Historien har ikke vært nådig mot Peder Soelvold og *Statsborgeren*. Fordi han møtte så mye motstand i sin samtid har ettertiden beskrevet Soelvold som en overradikal rabulist og demagog, en oppvigler uten etisk bevissthet og en kranglefant som manglet evnene og den

⁴⁵⁷ Ludvig Kristensen Daa, «Wergelandiana», *Tids-Tavler*, 1872 (1): 330-331.

⁴⁵⁸ Daa 1872: 331.

politiske innsikten til å drive noe annet enn et skandaleblad. Hans samtids bedømmelse av han betyr derimot ikke at han sto alene eller bør regnes som en representant for en ubetydelig, ytterliggående fløy. Mange av tankene som ble luftet i *Statsborgeren* var ideer som senere ble selvfølgeligheter i opinionen. Noen av *Statsborgerens* praksiser som ble mest kritisert, som personfokuset og utleveringen av maktpersoner, har senere blitt deler av selve ryggraden til det moderne presseapparatet. Innholdet i bladet var heller ikke bare skandalestoff; diskusjonene og drøftelsene innen politikk, pedagogikk, jus og statsvitenskap var på et høyt nivå. *Statsborgeren*, både som avis og som politisk aktør, bør utvilsomt omtales på en annen måte enn hva den har blitt gjort i mye av historien.

Det er likevel ikke til å unngå å påpeke at Soelvold drev avisen på en provoserende måte, sto for radikale politiske ideer og hadde personlige egenskaper som gjorde at han havnet på kanten med sine allierte og samfunnet. Det var tre hovedgrunner til at Soelvold ble presset ut av *Statsborgeren*. For det første var det en sterk slitasje på grunn av hans metoder. Etter hvert ble motstanderne mer og mer villige til å gå rettens vei for å mortifisere påstandene som ble fremmet i *Statsborgeren*. Dette førte til tapet av portomoderasjonen, bøter og at Soelvold tapte sin ære. For det andre fantes store ideologiske forskjeller i bondeopposisjonen. Soelvold var ingen haugianer, i motsetning til store deler av bondeopposisjonen, og hans radikalisme generelt var i mange leire upopulær. Da hans radikalisme for alvor ble kjent, vendte mange av hans tidligere allierte seg mot han, anført av blant annet Sylvester Sivertsons artikler i *Morgenbladet*. Den tredje grunnen til at Soelvold mistet sin posisjon var en ren maktkamp innad i opposisjonen. Soelvold ble som nevnt oppfattet som en av opposisjonens mektigste stemmer. Adolf Bredo Stabell var en av dem som ønsket å trekke opposisjonsbevegelsen i en mer moderat retning, med seg selv som en av de fremtidige lederne. Det virker sannsynlig at Stabells ambisjoner var en av grunnene til at han tillot de svært negative artiklene fra både konservativ og opposisjonell fløy om den soelvoldske *Statsborgeren* i sin avis *Morgenbladet*.

Alle disse tre grunnene skyldtes kombinasjonen av Soelvolds og *Statsborgeren*-redaksjonens radikalisme og Soelvolds personlighet. Det finnes antydninger i flere av kildene om at Peder Soelvold kan ha vært en vanskelig mann å forholde seg til. Han var standhaftig og ærgjerring til det punkt at han nesten så på seg selv som en martyr i kampen for frihet. Samtidig var han nok også langt fra konfliktsky. Det finnes flere tilfeller av personkonflikter Soelvold havnet opp i. Kranglene med Sylvester Sivertson og Ludvig Wiese er de mest synlige i kildene, men frafallet i innsendere og engasjerte i *Statsborgeren* underveis i Soelvolds redaktørperiode kan nok også delvis forklares med at Soelvold var en vanskelig

person å arbeide med. Det kan virke som at Soelvold tolket motstand mot sine egne ideer eller ideer han støttet som svik mot hele opposisjonen og selve frihetskampen.

Til slutt sto Peder Soelvold ganske alene. Det ble både enkelt og nødvendig for hans fiender og rivaler å få han fjernet. For hans motparter på motsatt fløy betydde dette at den største plageånden i offentligheten mistet sitt talerør. For hans motstandere innad i opposisjonen var resultatet at bondeopposisjonens viktigste blad ble reddet, mens en viktig konkurrent forsvant fra presseverdenen og politikken.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

- Nasjonalbiblioteket, Brevs. 88. Brev fra Andreas Emil Erichsen til Jens Braage Halvorsen, 1.5.1898.
- Nasjonalbiblioteket, Brevs. 443. Brev fra Peder Soelvold til Gregers Fougner Lundh, 19.7.1832.
- Nasjonalbiblioteket, Ms. 4° 2980: VII. «Kong Carl Johan. Breve til Statsraad J. Collett 1819-36».
- Riksarkivet, RA/S-6117/I/Id/L0031 «Bergsgårds avskrifter»: 50: Brev fra Ingebrigt Sæter til Peder Sæter, 6.2.1833.
- Riksarkivet, RA/S-6117/I/Id/L0031 «Bergsgårds avskrifter»: 111. Brev fra Ole Haagenstad til Jon Harildstad, 21.12.1836.
- Riksarkivet, RA/S-6117/I/Id/L0031 «Bergsgårds avskrifter»: 113-114. Brev fra Ingebrigt Sæter til Jon Harildstad, 13.2.1858.
- Riksarkivet, RA/S-6117/I/Id/L0031/ «Bergsgårds avskrifter»: 117. Brev fra Østen Ovren til Jon Harildstad, 6.6.1835.
- Riksarkivet, RA/S-6117/I/Id/L0031 «Bergsgårds avskrifter»: 181-190: Brev fra Rolf Olsen til Ole Gabriel Ueland, 1851-1852.
- Riksarkivet, RA/PA-0040/F/Fb/L0022/0002. Bruddstykker uten datum av rapporter, bl.a. om «Statsborgeren», sannsynligvis fra 1834.
- Statsarkivet i Oslo, SAO/A-11543/F/Fd/L0010. Christiania byfogd, domsprotokoll, 22.11.1831- 8.3.1836.
- Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. Brev fra Peder Soelvold til Andreas Lind Brock 1833-1835.
- Stavanger Byarkiv, PA110:V:B:27. «Breve til A. L. Brock», arkivoversikt.
- Stortingsarkivet, Stortingets ekstraprotokoll, 39 (1833).

Trykte kilder

- Daa, Ludvig Kristensen 1872. «Wergelandiana». *Tids-tavler*, 1872 (1): 289-338. Kristiania: Cammermeyer.
- Daa, Ludvig Kristensen 1873. «2. Adolf B. Stabell», i «Af Norges nyeste historie». *Tids-Tavler*, 1873 (2): 286-307. Kristiania: Cammermeyer.
- Fougstad, Carl 1834. *Det Norske Storthing i 1833*. Christiania: Johan Dahl.
- Hoel, Jacob 1927. *Fra den gamle bonde-opposisjon: Brev og innlegg fra stortingene 1818, 1821, 1822 og 1833*. Utarbeidet av Halvdan Koht. Oslo: Grøndahl.
- Neergaard, John 1830. *En Odelsmands Tanker om Norges nærværende Forfatning tilligemed en Samtale indeholdende Veiledning for Bønder til en rigtigere Fremgangsmaade ved Udkaarelse af Valgmænd og Repræsentanter*. Christiania.

- Roosen, Carl Bonaparte 1829. *Betragtninger i Anledning af Normændenes Folkefest: Den 17de May*. Christiania: Trykt hos Jacob Lehmanns Enke.
- Sivertson, Sylvester 1833. *Haugianismen, dens Historie og Væsen, samt Forhold til Herrnhutismen, fremstillet af en Sandhedsven*. Christiania.
- Sivertson, Sylvester 1835. *For Statsborgere mod «Statsborgeren»*. Christiania: Johan Dahl.
- Soelvold, Peder Pedersen 1832. *Nogle Ord om Storthingsvalg, for Lægmanden*. Christiania: Det Lundhske Bogtrykkeri.
- Soelvold, Peder Pedersen 1840. *Om Storthingsvalg: Nogle Ord til Norges stemmeberettigede Borgere*. Christiania: P. T. Mallings.
- Welhaven, Johan Sebastian 1992. *Samlede verker 5: Brev*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wergeland, Henrik 1845. *Hassel-Nødder*. Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag.
- Wergeland, Henrik 1919. «1833-1841, bd. 2 av «Digte», del 1 av *Samlede skrifter: trykt og utrykt*. Oslo: Steenske forlag.
- Wergeland, Henrik 1932. «1821-1833», bd 1. av «Artikler og småstykker: polemiske og andre», del 3 av *Samlede skrifter: trykt og utrykt*. Oslo: Steenske forlag.
- Wiese, Ludvig 1839. *Bidrag til Ideer om 4de overordentlige Storthings Medlemmer*. Lillehammer: H. J. Selmer.
- Wolff, Joh. U. 1935. «Brevveksling mellem S. O. Wolff og N. M. Aalholm i årene 1832-59». *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning*, bd. 35: 257-304, 379-432, 560-576. Oslo: Aschehoug.

Stortingsforhandlinger

- Holst, Poul 1831. *Kongeriget Norges sjette ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1830*. Del 1. Christiania: Trykte i Det Wulfsbergske Bogtrykkerie og hos Chr. Grøndahl.
- Holst, Poul 1831. *Kongeriget Norges sjette ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1830*. Del 2. Christiania: Trykte hos H. T. Winther og J. Lehmanns Enke.
- Holst, Poul 1831. *Kongeriget Norges sjette ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1830*. Del 3. Christiania: Trykte hos H. T. Winther.
- Holst, Poul 1834. *Kongeriget Norges syvende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1833*. Del 1. Christiania: Trykte i Det Wulfsbergske Bogtrykkerie og hos Chr. Grøndahl.
- Holst, Poul 1834. *Kongeriget Norges syvende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1833*. Del 6. Christiania: Trykt hos J. Lehmanns Enke.
- Holst, Poul 1834. *Kongeriget Norges syvende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1833*. Del 7. Christiania: Trykt hos Jacob C. Abelsted.

Aviser og tidsskrifter

- Den Constitutionelle* 1836-1838
- Drammens Tidende*, 16.4.1832.

Morgenbladet 1832-1847

Statsborgeren 1831-1835

Rettskilder

Kong Christian Vs Norske Lov, 1687.

Grunnloven av 4. november 1814.

Forordning av 27. september 1799 (Trykkefrihetsforordningen).

Litteratur

Aarnes, Sigurd Aa. 2009. «Hartvig Lassen», i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 14.1.2014 fra http://nbl.snø.no/Hartvig_Lassen.

Bastiansen, Henrik G. og Hans Fredrik Dahl 2008. *Norsk mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bergsgård, Arne 1932. *Ole Gabriel Ueland og bondepolitikken. 1*. Oslo: Aschehoug.

Bergsgård, Arne 1940. «Torstein Høverstad», i *Helsing til Torstein Høverstad på 60-årsdagen 1. april 1940*. Trondheim.

Bergsgård, Arne. *Frå 17. mai til 9. april: Norsk historie 1814-1940*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Bergsgård, Arne 1964. *Norsk historie 1814-1880*. 2. utg. av *Frå 17. mai til 9. april*, ved Dagfinn Mannsåker og Magne Skodvin. Oslo: Det Norske Samlaget.

Bratberg, Terje 2009. «Niels Schultz», i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 30.4.2014 fra http://nbl.snø.no/Niels_Schultz

Collett, Camilla 1855. *Amtmandens Døttre: en Fortælling*. Christiania: Johan Dahl.

Dyrvik, Ståle 1998. «Frå Lofthusreising til bondepolitikk», i Berit Eide Johnsen og Gustav Sætra (red.), *Kristian Lofthus og hans tid*. Kristiansand: Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag.

Dyrvik, Ståle 2005. *Året 1814*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Dørum, Knut 2013. «Et oppgjør med eneveldet og standssamfunnet - dannelsen av en folkelig offentlighet i norske bygder 1814–1850». *Historisk Tidsskrift*, 92 (1): 63-89.

Elstad, Hallgeir 2009. «Sylvester Sivertson», i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 29.8.2014 fra https://nbl.snø.no/Sylvester_Sivertson

Esperås, Eirik Nymark 2014. «Sensur og subsidier i trykkefridomens grenseland». *Vox Publica*, 14.8.2014. Hentet 25.8.2014 fra <http://voxpublica.no/2014/08/sensur-og-subsidiar-i-trykkefridomens-grenseland/>

Eide, Martin 2000. *Den redigerende makt: Redaktørrollens norske historie*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Eide, Martin (red.) 2010. *En samfunnsmakt blir til 1660-1880*, bd. 1 i Hans Fredrik Dahl (red.), *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010)*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Fladby, Rolf, Steinar Imsen og Harald Winge (red.) 1974. *Norsk historisk leksikon: Næringsliv, rettsvesen, administrasjon, mynt, mål og vekt, militære forhold, byggeskikk m. m.: 1500-1850*. 2. utg (1981). Oslo: Cappelen.
- Gjermundsen, Arne Johan (red.) 1989. *Peder Pedersen Soelvold: 1799-1847: folkelærer og demokrat*. Ulefoss: Holla historielag.
- Golf, Olav 1996. *Haugebevegelse og folkeopplysning 1800-1860: utgitt i forbindelse med Hauge-jubiléet i 1996*. Oslo: Universitetet i Oslo, Pedagogisk forskningsinstitutt.
- Gran, Gerhard 1899. *Norges Dæmring: en litteraturhistorisk Indledning*. Bergen: J. Grieg.
- Gulbrandsen, Olaf og Johan Hoffmann 1984. *Juridisk leksikon*. 6. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Gundersen, Håkon 2003. «Mediene ned på jorden». *Morgenbladet*, 3.10.2003.
- Habermas, Jürgen 1971. *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oversettelse av tysk 1. utg. (1962). Oslo: Gyldendal.
- Halvorsen, Jens Braage 1896. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bd. 4, M-R. Kristiania: Den Norske Forlagsforening.
- Halvorsen, Jens Braage 1901. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bd. 5, S-T. Kristiania: Den Norske Forlagsforening.
- Halvorsen, Jens Braage 1908. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bd. 6, U-Ø. Kristiania: Den Norske Forlagsforening.
- Hauge, Yngvar 1963. *Morgenbladets historie: 1819-1854*, bd. 1 av *Morgenbladets historie*. Oslo: *Morgenbladets forlag*.
- Helland, A. H. 1940. «Torstein Høverstad og norsk skulesoga», i *Helsing til Torstein Høverstad på 60-årsdagen 1. april 1940*. Trondheim.
- Hoem, Edvard 2007. *Faderen: Peder Bjørnson forsvarer seg: eit mannsportrett frå det 19. hundreåret*. Oslo: Oktober.
- Hommerstad, Marthe 2012. *Bondepolitikk og Stortinget 1815-1837*. Avhandling for graden ph.d. Det humanistiske fakultet, IAKH, Universitetet i Oslo.
- Horstbøll, Henrik 1987. «Enevælde, opinion og opposisjon. En discussion af historisk kritik og politisk krise i Danmark i slutningen av 1700-tallet». *Jyske Samlinger, Bind Ny Række* (17).
- Høverstad, Torstein 1930. *Frå einevelde til folkestyre 1814-1842*, bd. 2 av *Norsk skulesoga*. Oslo: Steenske forlag.
- Johannessen, Finn Erhard 1997. *Alltid underveis: postverkets historie gjennom 350 år: 1647-1920*, bd. 1 av *Alltid underveis: postverkets historie gjennom 350 år*. Oslo: Posten.
- Johnsen, Oscar Albert 1936. *Norges bønder: utsyn over den norske bondestands historie*. Oslo: Aschehoug.
- Jæger, Henrik 1896. *Illustreret norsk Litteraturhistorie*, bd. 2, del 1. Kristiania: Bigler.
- Koht, Halvdan 1906. *Bondestrid: smaa segner og uppskrifter fraa Nordmøre*. Kristiania: Aschehoug.
- Koht, Halvdan 1926. *Norsk bondereising: fyrebuing til bondepolitikken*. Oslo: Aschehoug.

- Koht, Halvdan 1962. «Soelvold, Peder Pedersen» i «Skredsvig-Stenersen», bd. 14 av *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Aschehoug.
- Kristiansen, Oskar 1931. *Norges finanser 1814-1830*. Oslo: Cammermeyer.
- Krokann, Inge 1937. *Då bøndene reiste seg: ein av førarane: Ingebrigt Sæter*. Oslo: Gyldendal.
- Langeland, Nils Rune 2005. *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1905*, bd. 1 av *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1965*. Oslo: Cappelen.
- Lassen, Hartvig 1866. *Henrik Wergeland og hans samtid*. Christiania: Malling.
- Lindstøl, Tallak 1914a. «A-K», del 1 av «Biografier», bd. 1 av *Stortinget og statsraadet 1814-1914*. Kristiania. Steenske bogtrykkeri
- Lindstøl, Tallak 1914b. «L-Ø samt tillæg», del 2 av «Biografier», bd. 1 av *Stortinget og statsraadet 1814-1914*. Kristiania: Steenske bogtrykkeri.
- Lindstøl, Tallak 1914c. «1814-1885», del 1 av «De enkelte storting og statsraader», bd. 2 av *Stortinget og statsraadet 1814-1914*. Kristiania. Steenske bogtrykkeri
- Melton, James van Horn 2001. *The Rise of the Public Sphere in Enlightenment Europe*. New York: Cambridge University Press
- Munthe, Wilhelm 1907. «Statsborgeren» og Peder Soelvold: et bidrag til den norske presses historie. Kristiania.
- Munthe, Wilhelm 1944. *Professor Ludvig Daae: en minnebok*. Oslo: Cammermeyer.
- Myhre, Jan Eivind 2012. *Norsk historie 1814-1905: Å byggje ein stat og skape ein nasjon*, bd. 3 i *Norsk historie frå vikingtid til vår tid*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Myhrvold, Jul 1949. «Morgenbladet» og bondeopposisjonen: 1838-1857. Oslo: Tanum.
- Nielsen, Yngvar 1892. *Norges Historie efter 1814: 1831-1837*, bd. 3 av *Norges Historie efter 1814*. Kristiania: Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.
- Nymark, Kristian Holen 2012. *Peder Soelvold og avisen Statsborgeren i 1834*. Upublisert bacheloroppgave i historie, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.
- Nyre, Lars 2002. «Ny norsk avishistorie». *Klassekampen*, 16.9.2002.
- Ottosen, Rune 2004. «Peder Soelvold fra pedagog til presserebell». *Norsk medietidsskrift* 11 (4): 333-351.
- Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland og Helge Østbye 2012. *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Pryser, Tore 1985. *Norsk historie 1814-1870: frå standssamfunn mot klassesamfunn*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Pryser, Tore 1999. *Norsk historie 1814-1860: frå standssamfunn mot klassesamfunn*, bd. 4 av *Norsk historie 800-2000*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Pryser, Tore 2014. *1814 i Oppland: bønder, øvrighet og soldater*. Oslo: Pax.
- Ringvej, Mona R. 2008. «Trykkefrihetens grenser på sporet av en flerstemmig offentlighet i Danmark-Norge før 1814». *Arr – Idéhistorisk tidsskrift* 19 (4): 103-113.
- Ringvej, Mona R. 2014. *Marcus Thrane: Forbrytelse og straff*. Oslo: Pax.

- Roksvold, Thore 1997. «Riss av norske avisers sjangerhistorie», i Thore Roksvold (red.), *Avissjangerer over tid*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.
- Rønningen, John 1981. *Nesboka: bygdehistorie for Nes i Hallingdal*, bd. 1. Nesbyen: Nes kommune.
- Sars, Johan Ernst 1904. *Norges politiske historie: 1814-1885*. Kristiania: Oscar Andersens bogtrykkeri.
- Sars, Johan Ernst 1913. *Tidsrummet 1814-1884*, bd. 6, del 1 av *Norges historie fremstillet for det norske folk*. Oslo: Aschehoug.
- Seip, Anne-Lise 1997. *Nasjonen bygges: 1830-1870*, bd. 8 av Knut Helle (red.), *Aschehougs norgeshistorie*. Oslo: Aschehoug.
- Seip, Jens Arup 1958. *Teorien om det opinionsstyrte enevelde*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seip, Jens Arup 1963. *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seip, Jens Arup 1974. *Utsikt over Norges historie: tidsrommet 1814-ca 1860*. 2. utg. (1997). Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, Francis 1978. *Den vanskelige frihet: 1814-1851*, bd. 10 av Knut Mykland (red.), *Norges historie*. Oslo: Cappelen.
- Skjæveland, Yngve 1996. *Nasjonal retorikk i Det Norske Nationalblad 1815-1821*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Stanghelle, Harald. «På svertetokt for kinerseerne?», *Aftenposten*, 21.5.2014.
- Steen, Sverre 1957. *Det gamle samfunn*, bd. 4 av *Det frie Norge*. Oslo: Cappelen.
- Steen, Sverre 1962. *Konge og Storting*, bd. 5 av *Det frie Norge*. Oslo: Cappelen.
- Storsveen, Odd Arvid 2004. *En bedre vår: Henrik Wergeland og norsk nasjonalitet*, bd 1. Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Storsveen, Odd Arvid 2008. *Mig selv: en biografi om Henrik Wergeland*. Oslo: Cappelen Damm.
- Storsveen, Odd Arvid 2009a. «Christian Krohg - 1», i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 30.4.2014 fra http://nbl.snl.no/Christian_Krohg_-_1
- Storsveen, Odd Arvid 2009b. «Ingelbrecht Knudssøn», i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 6.5.2014 fra http://nbl.snl.no/Ingelbrecht_Knudss%C3%B8n
- Storsveen, Odd Arvid 2009c. «Presse, valgkamp og folkestyre». Foredrag holdt på Historiedagene i Bergen, 20. juni 2009. Manuskript hentet 22.9.2014 fra <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/demokrati/bergen/storsveen.pdf>.
- Storsveen, Odd Arvid 2009d. «Adolf Bredo Stabell», i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 24.9.2014 fra https://nbl.snl.no/Adolf_Bredo_Stabell.
- Storsveen, Odd Arvid 2010. «Ytringers frihet og ufrihet – et streiftog i norsk historisk praksis», i Hilde Sandvik (red.), *Demokratisk teori og historisk praksis*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Storsveen, Odd Arvid 2014. «Peder Soelvold (1799-1847) og Henrik Wergeland (1808-1845), i Martin Eide (red.), *Journalistikkens norske klassikere: ... ved noen av dem*. Oslo: Universitetsforlaget

- Søbye, Espen 2013. «Stemmerettens historie i Norge», i *Store norske leksikon*. Hentet 14.5.2014 fra http://snl.no/Stemmerettens_historie_i_Norge
- Teige, Ola 2006. «Kasseangel og malversasjon - straffeforfølgelse av misligheter i det norske embetsverket under eneveldet». *Historisk tidsskrift* 85 (2): 253-275.
- Teige, Ola 2014. «En seiglivet lov: Norsk offentlig kasse- og regnskapsvesen i tiden etter 1814», i Marthe Hommerstad og Morten Nordhagen Ottosen (red.), *Ideal og realitet: 1814 i politisk praksis for folk og elite*. Oslo: Akademika.
- Tjønneland, Eivind 2008. «Innledning», i Eivind Tjønneland (red.), *Opplysningens tidsskrifter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Verdens Gang* 2012. «VG mener: Stoltenberg bør gå av». *Verdens Gang*, 14.8.2012. Hentet 22.8.2014 fra <http://www.vg.no/nyheter/meninger/vg-mener-stoltenberg-boer-gaa-av/a/10059927/>